

บทที่ 1

บทนำ

ปัญหาและความเป็นมาของปัญหา

ศาสนาเป็นพื้นฐานในการดำเนินชีวิตของชุมชนมุสลิมสามจังหวัดชายแดนใต้ (นราธิวาส ยะลา ปัตตานี) ที่มีกระบวนการที่จะต้องประพฤติปฏิบัติในการดำเนินชีวิต เพื่อให้มีความสอดคล้องกับศาสนาอิสลาม เพื่อให้เกิดผลทางกาย ใจ และความมั่นคงในชีวิต ซึ่งเป็นกระบวนการที่จะสร้างสังคมมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนใต้ ในอดีต ปัจจุบันและอนาคต ต่อไป ในการที่จะสร้างสังคมดังกล่าวนี้ จำเป็นต้องมีผู้นำหรือผู้ที่มิบบทบาทในการดำเนินงาน และการจัดการของชุมชนมุสลิม เพื่อให้เกิดการพัฒนาชุมชนของตนเอง ซึ่งต้องมาจากพื้นฐานของศาสนาอิสลาม อิสลาม แปลว่า ความสันติที่เกิดขึ้นจากการนอบน้อมยอมตนต่อพระประสงค์ของพระเจ้าเพื่อให้บรรลุถึงความสันติสุข (บรรจง บินกาชัน, 2548 : 20) และศาสนาอิสลามมิใช่เป็นเพียง ศาสนา เท่านั้น แต่เป็นวิถีชีวิต (Way of Life) ของมุสลิมอีกด้วย เพราะมีหลักธรรมแห่งชีวิตตั้งแต่เกิดจนถึงวันสุดท้ายของชีวิต และมีคำสอนให้มุสลิมประพฤติปฏิบัติตั้งแต่ตื่นนอนจนถึงเข้านอนของแต่ละวัน โดยมีศาสนบัญญัติกำกับการบริหารชีวิตอย่างชัดเจน (วิศรุต เลาะวิถี, 2547: 44) โดยมีหลักการ คือ หลักศรัทธา (รูกูน¹ อีมาน) เป็นหลักการศรัทธาของมุสลิมทุกคนต้องเชื่อมั่น ในหลักการศรัทธา มี 6 ประการดังต่อไปนี้ 1.ศรัทธาในอัลลอฮ์ สุบหานะฮฺวะตะอะลา² 2.ศรัทธาในบรรดามลาอิกะฮ์ 3.ศรัทธาในบรรดาคัมภีร์ของอัลลอฮ์ สุบหานะฮฺวะตะอะลา 4. ศรัทธาในบรรดาวันบีของอัลลอฮ์ สุบหานะฮฺวะตะอะลา 5.ศรัทธาในวันกิยามะฮ์³ 6. ศรัทธาใน เกาะฎู-เกาะดร์⁴ และมีหลักปฏิบัติ (รูกูนอิสลาม) เป็นหลักการปฏิบัติของมุสลิมทุกคนต้องถือปฏิบัติเพื่อยืนยันความศรัทธา มี 5 ประการดังต่อไปนี้ 1. การกล่าว กะลิมะฮะฮฺฮาดีษ คือการปฏิญาณตนว่า อัซฮฺคุอันลา อิลาฮะฮฺอิลัลลลอฮฺ วะอัซฮฺฮะฮฺคุอันนะ มุฮัมมัดร็ รอซูลุลลลอฮฺ มีความหมายว่า ข้าพเจ้าขอปฏิญาณว่าไม่มีพระเจ้าอื่นใดนอกจากอัลลอฮ์ สุบหานะฮฺวะตะอะลา และข้าพเจ้าขอปฏิญาณว่ามุฮัมมัดเป็นศาสนทูตของอัลลอฮ์ สุบหานะฮฺวะตะอะลา 2.ละหมาดวันละ 5 เวลา 3.ถือศีลอดในเดือนรอมฎอน 4.จ่ายซะกาต 5.ไปทำฮัจญ์เมื่อมีความสามารถ

¹ รูกูน หมายถึง กฎที่ต้องปฏิบัติ

² สุบหานะฮฺวะตะอะลาหมายถึง มหาบริสุทธิ์ ผู้ทรงไว้ซึ่งความสูงสุดเป็นคำสรรเสริญพระเจ้าหลังจากกล่าวนามพระองค์

³ วันกิยามะฮ์ หมายถึง วันแห่งการฟื้นคืนชีพ

⁴ เกาะฎู-เกาะดร์ หมายถึง การกำหนดศกาวการณ์ของอัลลอฮ์ สุบหานะฮฺวะตะอะลาในทุกสรรพสิ่งในจักรวาลและผืนแผ่นดิน (ฮาเซ็ม อิชชะรีฟ, 2552 : 28)

จากหลักการศรัทธาและหลักการปฏิบัติ ที่เป็นพื้นฐานในการดำเนินชีวิตประจำวันของมุสลิม เพื่อให้เกิดผลสำเร็จในการพัฒนาชุมชนมุสลิม และเพื่อความสำเร็จในโลกหน้า โดยเฉพาะสังคมในสามจังหวัดชายแดนใต้ มีลักษณะพิเศษเฉพาะที่แตกต่างจากพื้นที่อื่นในประเทศ เช่นในด้าน เอกลักษณะ ศาสนา ภาษา การแต่งกาย วัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณี (ต่ายุดิน อูสมานและมุหัมมัดรอฟลี แวะหะมะ, 2545 : 1) ที่เป็นพื้นที่ที่มีประชาชนส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลามและมีความเคร่งครัดในการปฏิบัติศาสนกิจในชีวิตประจำวัน ยึดมั่นในหลักคำสอนของศาสนาอิสลาม (ดลมนรรัตน์ บากาและเกษรชัช และหีม, 2548 : 1) ในแต่ละชุมชนนั้นจะมีมัสยิดเป็นสถานที่ที่เหมาะสม (ต่ายุดิน อูสมาน และมุหัมมัดรอฟลี แวะหะมะ, 2545 : 1) โดยมีอิหม่ามเป็นผู้นำอย่างเป็นทางการของชุมชนและสำหรับในประเทศไทยนั้น ฐานะของมัสยิดและอิหม่ามได้รับการรับรองจากราชบัญญัติการบริหารองค์กรศาสนาอิสลาม พุทธศักราช 2540 (แวอุเซ็ง มะแคเฮาะและคณะ, 2539 : 2) และ อิหม่ามมิใช่ตำแหน่งที่เป็นอาชีพ และก็มีอิหม่ามที่ถูกแต่งตั้งขึ้นมาแล้วไม่ได้ทำประโยชน์อะไรให้กับชุมชนหรือสังคมส่วนรวม แต่อิหม่ามอาจเป็นบุคคลหนึ่งที่อยู่ในชุมชน ที่มีความพร้อมที่จะทำหน้าที่ให้เกิดการพัฒนาชุมชนให้ดีขึ้น (วิโรจน์ ขวัญเกื้อ, 2530 : 6) อิหม่ามนั้นต้องเป็นบุคคลที่มีความรู้เป็นอย่างดีในเรื่องศาสนาบัญญัติและปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ถูกต้องดีงามตลอดจนเป็นบุคคลที่มีความรู้ในสถานการณ์ของโลกโดยทั่วไปด้วย และเป็นบุคคลที่ชาวบ้านยกย่องนับถือว่าเป็นบุคคลที่มีศีลธรรม เป็นบุคคลมีความรู้ในการประกอบพิธีกรรมของศาสนา ด้วยมีหน้าที่ เช่น การแนะนำในเรื่องศาสนาและในเรื่องทั่วไป การสั่งสอนมุสลิมให้เคร่งครัดอยู่ในศาสนา สอนเยาวชนให้รู้จักการอ่านคัมภีร์อัลกุรอาน เป็นผู้นำในการละหมาด และประกอบพิธีในโอกาสในงานพิธีการต่าง ๆ เช่น การเกิด การเข้าสู่สู่นัด การแต่งงาน การเสียชีวิต โดยมีผู้ช่วย 2 คน คือ คอเต็บและบิหลัน (แวอุเซ็ง มะแคเฮาะและคณะ, 2539 : 2-3) นอกจากนั้นอิหม่ามยังเป็นที่ปรึกษาของฝ่ายปกครองตั้งแต่ผู้ใหญ่บ้าน จนถึงระดับผู้ว่าราชการจังหวัดและอย่างเป็นทางการเป็นบุคคลคอยประสานงานระหว่างชุมชนกับภาครัฐ (เจ๊ะมะมุหามัดตัน เจ๊ะอูมา, 2545 : 3)

ดังนั้นอิหม่าม จึงเป็นผู้ที่มีบทบาทอย่างมากต่อ ความเป็นไปของจังหวัดชายแดนภาคใต้ ไม่ว่าจะเป็นด้านการเมือง การศึกษา สังคมหรือศาสนา (วิโรจน์ ขวัญเกื้อ, 2530 : 6)

นอกจากบทบาททางศาสนาแล้วอิหม่ามยังมีบทบาทสำคัญในการจัดการศึกษาของชุมชน เนื่องจากการศึกษาในเรื่องศาสนาเป็นหน้าที่ของมุสลิมทุกคนที่ต้องศึกษาหาความรู้เพื่อเป็นแนวทางในการปฏิบัติศาสนกิจ และการยึดมั่นในหลักคำสอนของศาสนาอิสลามดังกล่าว และถือเป็นหน้าที่ของพ่อ แม่ ผู้ปกครองทุกคนที่จะต้องส่งเสริมและสนับสนุนให้บุตรหลานมีโอกาสได้ศึกษาหาความรู้ทางด้านศาสนาตามความสามารถของแต่ละคน สถาบันหนึ่งที่มีความสำคัญและมีหน้าที่

รับผิดชอบต่อการจัดการศึกษาทางด้านศาสนาให้รับมุสลิมทุกเพศทุกวัย นั่นก็คือ “มัศยิด และโรงเรียนตาดีกา” โดยมีผู้นำศาสนา (อิหม่ามหรือผู้นำมุสลิม) เป็นผู้ดำเนินการจัดการศึกษา

(ดลมนรรัตน์ บากา และเกษตรชัย และหิม, 2548 : 1)

ดลมนรรัตน์ บากา และเกษตรชัย และหิม (2548: 2 อ้างถึงใน เมาลานา เกชาร์ เทียร์, 2517) กล่าวว่า “ในยุคที่วัฒนธรรมตะวันตกเฟื่องฟูนั้นมีมัศยิดเพียงไม่กี่แห่งที่ยังเป็นศูนย์กลางของกิจกรรมการศึกษา นอกจากนี้ผู้นำศาสนาของมัศยิด เช่น อิหม่าม คอเต็บ และบิหลัน เป็นต้น ก็ไม่มีบทบาทในการสอนข้อบัญญัติทางศาสนาแก่คนหนุ่มสาวที่มีการศึกษา ผู้ซึ่งมีความสงสัยและเข้าใจผิดเกี่ยวกับศาสนาอิสลาม เพราะการศึกษาแบบตะวันตกได้เข้ามาทำลายจิตใจของพวกเขา” โดยความจริงแล้วทั้งอิหม่ามก็ไม่ค่อยเอาใจใส่กับปัญหาของโลกปัจจุบันสักเท่าไร ตลอดจนถึงความยุ่งยากซับซ้อนทั้งหลาย แท้จริงแล้วอิหม่ามควรแสดงบทบาทเป็นผู้นำของชุมชน” (แวอุซ็อง มะแคเฮาะและคณะ, 2539 : 4)

ดลมนรรัตน์ บากา และเกษตรชัย และหิม (2548 : 2 อ้างถึงใน ยูสุฟ กือรฎอวี, 2530) กล่าวว่า ผู้นำศาสนาที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาในมัศยิดต้องมีหน้าที่ในด้านการศึกษาและวัฒนธรรม ดังนี้ 1. ให้การศึกษาแก่เยาวชนทุกคน 2. ขจัดความไม่รู้หนังสือของประชาชน 3. ศึกษาทางโลกและทางธรรม 4. ส่งเสริมให้มีการเรียนวิชาศาสนาอิสลามเป็นรายวิชาบังคับทุกระดับการศึกษา 5. แก้ไขปรับปรุงหลักสูตรและจัดการบิดเบือนอิสลาม 6. เรียบเรียงตำรา 7. ปรับปรุงครูให้มีความสามารถในการสอน และ มัรวาน สะมะอูน กล่าวว่า มัศยิดน่าจะมีโรงเรียนสายสามัญในระดับสูง มีโรงพยาบาล มีห้องสมุด มีงานสังคมสงเคราะห์ ที่เอื้ออำนวยประโยชน์แก่ประชาชนทั้งในท้องถิ่นและทั่วไป รวมทั้งจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ในด้านอาชีพและทั่วไป มีการพัฒนาและการป้องกันกันแก้ไขปัญหาสังคมทั่วไป อย่างเช่น ปัญหาเสพติด อบายมุข และอาชญากรรม เป็นต้น (แวอุซ็อง มะแคเฮาะ, 2539 : 4 อ้างถึงใน มัรวาน สะมะอูน, 2529 : 42)

ในอดีตถึงปัจจุบันในสังคมมุสลิมมีอิหม่ามที่มีบทบาทเป็นอย่างมากในการจัดการศึกษาในชุมชน เช่น การจัดอบรมในด้านวิชาการสามัญ และวิชาการศาสนา การสอนในมัศยิด การให้คำปรึกษาในด้านทางโลกและในทางด้านศาสนา การทำห้องสมุดในชุมชน การเป็นครูในโรงเรียนตาดีกา อาจกล่าวได้ว่าอิหม่ามนั้นถือเป็นบุคคลที่มีบทบาทอย่างยิ่งในการจัดการศึกษา หรือดำเนินการเรียนการสอนในชุมชนมุสลิม (ดลมนรรัตน์ บากา และเกษตรชัยและหิม, 2548 : 23)

และในการที่จะเป็นผู้มีบทบาทในด้านศาสนา และการศึกษา จำเป็นต้องมีการบริหารจัดการอย่างมีประสิทธิภาพ แต่จะเห็นได้ว่าการบริหารมัศยิดและโรงเรียนตาดีกาของอิหม่ามในปัจจุบันยังประสบปัญหามากมาย โดยมีสาเหตุอันเนื่องมาจากว่าอิหม่ามยังขาดความรู้ความเข้าใจ และไม่เห็นความสำคัญของการบริหาร จึงพบว่าในปัจจุบันยังมีมัศยิดจำนวนมากที่ยังไม่ได้มีการพัฒนา

และมัศยิบบางแห่งเงียบเหงาไม่มีกิจกรรมใดๆในการเรียนการสอน นอกจากนั้นแล้วในมัศยิบยังไม่เป็นระเบียบไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการจัดเอกสารต่างๆ (ตายุคิน อูสมาน และมุหัมมัดรอฟลี แวะหะมะ , 2545 : 2) ซึ่งหากมัศยิบใดมีอิหม่ามที่เป็นผู้นำและผู้บริหารที่ดี ก็สามารถทำให้มัศยิบเป็นระบบเรียบร้อยมีกิจกรรมต่างๆ มากมายและทำให้อิหม่ามปฏิบัติหน้าที่ในด้านต่างๆ เช่น ด้านศาสนา การศึกษา เศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ได้มีประสิทธิภาพเช่นในสมัยของท่านนบีมุฮัมมัด ค็อลลัลลอฮุอะลัยฮิวะสัลลัม⁵ ซึ่งถือเป็นการพัฒนาชุมชนอย่างดีที่สุด กล่าวคือ ถ้าหากอิหม่าม จังหวัดชายแดนภาคใต้ สามารถบริหารมัศยิบให้มีบทบาทในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในชุมชนมุสลิมทั้งในด้านชีวิตความเป็นอยู่ สุขภาพจิต สติปัญญา มีความศรัทธาในศาสนาอิสลามอย่างแท้จริง มีพฤติกรรมส่วนตัวและการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างเหมาะสม ตลอดจนการพัฒนาสังคมสิ่งแวดล้อมในชุมชนให้น่าอยู่มากขึ้นแล้ว สังคมมุสลิมน่าจะมีการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความสงบ ความเจริญก้าวหน้า เป็นสังคมที่มีความปลอดภัย เป็นสังคมที่มีความเข้มแข็งป้องกันและสกัดกั้นความไม่ดีในรูปแบบ **ญูฮิลียะฮ์** ให้ห่างไกลแล้วสร้างสรรค์สังคมสันติสุข **ดาร์อุสลาม**⁷ (แวอูเซ็ง มะแดเฮาะและคณะ, 2539 : 3)

อิหม่ามจึงเป็นทรัพยากรบุคคลที่มีพลังมากที่สุดในการที่จะรวมความคิด รวมจิตใจของมุสลิมให้มาร่วมกันพัฒนาชุมชน อิหม่ามจึงเป็นผู้มีบทบาทสำคัญยิ่งต่อความรู้สึกรักนึกถึงของประชาชนในการขับเคลื่อนกระบวนการต่างๆ เพื่อให้ชุมชนได้มีการพัฒนาหรือการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้น ถือเป็นตัวใจหลักของการพัฒนา เพราะอิหม่ามเป็นบุคคลที่ชุมชนจะให้ความสำคัญเป็นอย่างมาก เนื่องจากต้องเกี่ยวข้องกับชีวิตของมุสลิมตั้งแต่เกิดจนถึงเสียชีวิต (เจ๊ะมะมูฮามัดสัน เจ๊ะอูมา, 2545 : 3-4)

ด้วยสาเหตุนี้ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษา เกี่ยวกับบทบาทหลักสามบทบาทของอิหม่ามในการพัฒนาชุมชนที่กล่าวไปแล้ว คือ บทบาทในด้านศาสนา บทบาทในด้านการจัดการศึกษาในชุมชน และบทบาทในด้านการบริหารงานของอิหม่าม ว่าอิหม่ามมีบทบาทในเรื่องดังกล่าวมาน้อยเพียงใด และมีปัญหาอุปสรรคในเรื่องดังกล่าวหรือไม่อย่างไร เนื่องจากบทบาทหลักทั้งสามนี้ถือเป็นหัวใจในการพัฒนาชุมชนของอิหม่ามและผลของการวิจัยในครั้งนี้จะเป็นประโยชน์ต่ออิหม่าม ที่จะพัฒนาตนเองในเรื่องการบริหารงานและให้รู้ถึงบทบาทหน้าที่ของตนเองในชุมชน และจะเป็นประโยชน์ต่อผู้สนใจและหน่วยงานของภาครัฐในการสร้างความเข้าใจและสนับสนุนในด้านดังกล่าวที่มีต่ออิหม่ามเพื่อที่จะใช้ในการกำหนดนโยบายต่างๆที่เกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนในสังคมมุสลิมต่อไป

⁵ ค็อลลัลลอฮุอะลัยฮิวะสัลลัม ความหมายว่า ขอความจำเริญและความสันติจงมีแก่ท่าน

⁶ ญูฮิลียะฮ์ หมายถึง สภาพของสังคมมีแต่ความงมงายและมีความป่าเถื่อน (บรรจง บินกาซัน, 2547 : 56)

⁷ ดาร์อุสลาม หมายถึง สภาพของสังคมมีความสันติสุขโดยใช้บทบัญญัติแห่งอิสลาม (บรรจง บินกาซัน, 2547 : 68)

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาเรื่อง บทบาทด้านศาสนา การศึกษาและการบริหารของอิหม่ามในจังหวัดนครราชสีมา ผู้วิจัยขอเสนอเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังต่อไปนี้

1. ความเป็นมาของผู้นำมุสลิม
2. จุฬาราชมนตรี
3. คณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย
4. อิหม่าม
5. หลักการบริหารในอิสลาม
6. ภาวะผู้นำ
7. บทบาท
8. การพัฒนาชุมชน
9. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1.ความเป็นมาของผู้นำมุสลิม

การบริหารจัดการในประวัติศาสตร์อิสลามได้มีผู้ปกครอง (ผู้นำ) ที่เป็นแบบอย่างดังต่อไปนี้

1.1 นบี ﷺ โดยภาษาแล้วแปลว่า ผู้บอกข่าว แต่ตามหลักการอิสลาม นบี คือผู้ได้รับการเลือกสรรจากอัลลอฮ์สุบฮานะฮฺวะตะอะลาให้เป็นผู้ทำหน้าที่บอกข่าวดีและตักเตือนมนุษย์ในยุคสมัยต่างๆ เพื่อให้มนุษย์มีหนทางที่ดีในการดำเนินชีวิตในโลกนี้และได้รับความรอดพ้นในโลกหน้า ดังที่อัลลอฮ์ สุบฮานะฮฺวะตะอะลา ทรงกล่าวใน อัล-กุรอานว่า

رُسُلًا مُّبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى اللَّهِ حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِ^ع

وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا

ความว่า

บรรดาศาสนทูตเหล่านี้คือผู้ถูกส่งมาเป็นผู้แจ้งข่าวดีและผู้ตักเตือน ทั้งนี้เพื่อที่ว่าหลังจากการมาของศาสนทูตเหล่านี้แล้วมนุษย์จะได้ไม่มีข้ออ้างต่ออัลลอฮ์ แท้จริง อัลลอฮ์เป็นผู้ทรงอำนาจยิ่ง ผู้ทรงปรีชาญาณเสมอ (อัน-นิซาอ : 165)

สาเหตุที่ต้องมีนบีสำหรับมนุษย์ก็คือเมื่ออัลลอฮ์ سبحانهและعالى ทรงสร้างมนุษย์มาแล้วพระองค์มิได้ทรงทอดทิ้งมนุษย์ให้อาศัยอยู่ในโลกโดยปราศจากแนวทางในการดำเนินชีวิตที่จะทำให้มนุษย์ได้พบกับความสุขในโลกนี้และได้รับความรอดพ้นในโลกอาคิเราะฮ์ (โลกหน้า) ดังนั้นพระองค์จึงได้ทรงคัดเลือกมนุษย์บางคนให้นำแนวทางดังกล่าวมาบอกและแสดงแบบอย่างการดำเนินชีวิตที่ดีงามให้แก่มนุษย์ทั้งในด้านความเชื่อและการปฏิบัติตนในทุกยุคทุกสมัยที่ผ่านมา

ภารกิจสำคัญของบรรดานบี คือ การเชิญชวนผู้คนให้รู้จักพระเจ้าที่แท้จริงเพื่อที่มนุษย์จะได้เคารพสักการะพระเจ้าที่ถูกต้องและจะได้ดำเนินชีวิตไปตามคำสั่งสอนของพระองค์ ดังนั้น นบีทุกคนจึงต้องได้รับการเลือกสรรจากอัลลอฮ์ سبحانهและعالى นบีทุกคนจึงมีคุณสมบัติอันดีงาม เช่น ไม่โกหก ไม่ลักขโมย ไม่ผิดศีลธรรม มีความอดทน อื่อเพื่อเพื่อแม่ ยุติธรรม และอื่นๆ ที่เหมาะสมกับภารกิจดังกล่าว

นบีเริ่มมีมาตั้งแต่มีมนุษย์บนโลก ดังนั้น ในประวัติศาสตร์มนุษยชาติจึงมีนบีจำนวนมากมายซึ่งนักประวัติศาสตร์ศาสนาถือว่ามากถึง 124,000 คน แต่มีนบีที่เป็นเราะฮ์สุล^๘ เพียง 25 คนเท่านั้นที่ได้ถูกกล่าวไว้ในคัมภีร์อัล-กุรอาน ได้แก่ 1. อาดัม 2. อีดรีส 3. นูฮ 4. ฮูด 5. ซอลิฮ 6. อิบรอฮีม 7. ลูฏ 8. อีสฮาก 9. อิสมาอีล 10. ยะกูบ 11. ยูซุฟ 12. ซุลกิฟลี 13. อัยยูบ 14. มูซา 15. ฮารูน 16. อิลยาส 17. ยูनुส 18. ซุอัยบ 19. ดาูด 20. สุลัยมาน 21. อัลยะฮะฮะอ 22. ซะกะรียา 23. ยะฮยา 24. อีซา และ 25. มุฮัมมัด คือลอัลลอฮ์อะลัยฮะสَّلَام นอกจากนี้แล้วยังมีอีกมากมายที่คัมภีร์อัล-กุรอานมิได้เอ่ยนาม

หลักศรัทธาของอิสลามกำหนดให้มุสลิมต้องเชื่อในบรรดานบีที่กล่าวมาทั้งหมดโดยไม่จำแนกแยกแยะ ดังที่อัลลอฮ์ سبحانهและعالى ทรงกล่าวใน อัล-กุรอานว่า

^๘ นบี คือ ผู้ที่ได้รับโองการจากอัลลอฮ์ سبحانهและعالى เพื่อนำไปปฏิบัติเป็นการเฉพาะตัวเอง ไม่มีหน้าที่ต้องเผยแพร่ต่อบุคคลทั่วไป (การิม อับดุลละฮ์, ม.ป.ป. : 46)

^๙ เราะฮ์สุล คือ ผู้ที่ได้รับโองการจากอัลลอฮ์ سبحانهและعالى ให้นำบทบัญญัติมาเผยแพร่แก่ปวงมนุษย์ทั่วไป ดังนั้น เราะฮ์สุลทุกท่านจึงเป็นนบี แต่มีบางท่านอาจไม่ได้เป็นเราะฮ์สุล (การิม อับดุลละฮ์, ม.ป.ป. : 45-46)

قُولُوا ءَامَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْنَا وَمَا أُنزِلَ إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ
وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ وَمَا أُوتِيَ مُوسَىٰ وَعِيسَىٰ وَمَا أُوتِيَ النَّبِيُّونَ مِن
رَبِّهِمْ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِّنْهُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ﴿١٣٦﴾

ความว่า

(ไอ้มุสลิม) จงกล่าวแก่พวกเขาเถิดว่า เราศรัทธาในอัลลอฮ์และทางนำที่ได้ถูกประทานลงมา
แก่เราและที่ได้ถูกประทานลงมาแก่ อิบรอฮีม อิสมาอีล อิสฮาก ยะกู๊บบ์และลูกหลานของเขาและที่ได้
ถูกประทานมาแก่ มูซา อีซา และที่ได้ถูกประทานมาแก่นบีทั้งหลายจากพระผู้อภิบาลของเขา
ทั้งหลาย เรามิได้จำแนกคนหนึ่งคนใดในหมู่พวกเขา และเราเป็นผู้มอบน้อมต่อพระองค์ (อัล-บะ
เกาะเราะฮ์ : 136)

และเชื่อว่านบีมุฮัมมัด คือลัลลลอฮุอะลยฮิวะสัลลัม เป็นนบีนบีนสุดท้ายที่มาขึ้นชันการเป็นนบีของ
บรรดานบีนก่อนๆ ดังที่อัลลอฮ์สุบหานะสุวะตะอาลา ทรงกล่าวใน อัล-กุรอานว่า

مَا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَا أَحَدٍ مِّن رِّجَالِكُمْ وَلَكِن رَّسُولَ اللَّهِ وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ
وَكَانَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا ﴿٤٠﴾

ความว่า

มุฮัมมัดมิได้เป็นบิดาผู้ใดในหมู่บุรุษของพวกเขา แต่เป็นร่อซูลของอัลลอฮ์และนบีนสุดท้าย
แห่งบรรดานบี (อัล-อะฮซาบ : 40)

และหลังจากนบีมุฮัมมัด คือลัลลลอฮุอะลยฮิวะสัลลัม แล้วจะไม่มีนบีนใดเกิดขึ้นมาอีก ทั้งนี้
เนื่องจากอัลลอฮ์ สุบหานะสุวะตะอาลา ได้ประทานอิสลามแก่ท่านนบีมุฮัมมัด คือลัลลลอฮุอะลยฮิวะสัลลัม อย่าง
ครบถ้วนสมบูรณ์แล้ว (บรรจง บินกาซัน, 2547: 80-81)

นบีเสมือนเป็นแบบฉบับของผู้นำในสังคมอิสลามที่เป็นแบบอย่างในรูปแบบต่างๆ ที่มี
คุณลักษณะของความเป็นผู้นำและเป็นจิตวิญญาณของสังคมมุสลิมทุกคนและการนำแนวทางที่ถูก
มาเสนอต่อมนุษยชาติทั้งทางทฤษฎีและการปฏิบัติ (บรรจง บินกาซัน, 2539: 418) ซึ่งเป็นสิ่ง
สำคัญต่อผู้นำมุสลิม (อิหม่าม) ต้องเอาเป็นแบบอย่างต่อไป

1.2 เคาะลีพะฮ์โดยภาษาแล้วหมายถึง ตัวแทน ผู้มีอำนาจปกครอง

คำนี้มีปรากฏถึงการสร้างนบีอาดัมผู้เป็นบิดาคนแรกของมนุษยชาติ ดังที่อัลลอฮ์ สُب-
หานะฮฺวะตะอะลา ทรงกล่าวใน อัล-กุรอานว่า

وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَأِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً قَالُوا أَتَجْعَلُ
فِيهَا مَنْ يَفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ قَالَ
إِنِّي أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٣٠﴾

ความว่า

และจนถึงเมื่อตอนที่พระผู้อภิบาลของเจ้าได้กล่าวแก่บรรดามลาอิกะฮ์ ว่า แท้จริง ฉันจะ
ให้มีเคาะลีฟะฮ์ขึ้นมาบนหน้าผืนแผ่นดิน (อัล-บะเกาะเราะฮ์ : 30)

คำว่า เคาะลีฟะฮ์ และเรื่องราวของการสร้างนบีอาดัมหลังจากนั้นเป็นสิ่งที่ทำให้ได้ทราบว่า
คัมภีร์อัล-กุรอานเป็นคัมภีร์ทางศาสนาเพียงเล่มเดียวที่บอกให้รู้ถึงฐานะและวัตถุประสงค์ของมนุษย์
บนโลกนี้ได้อย่างชัดเจนที่สุดอย่างที่ไม่มียคัมภีร์หรือตำราเล่มใดสามารถที่จะให้ข้อมูลได้เทียบเท่า

จากเรื่องราวการสร้างนบีอาดัมทำให้เราได้ทราบว่ามนุษย์มิได้เกิดมาอย่างไร้สาระหรือ
ปราศจากวัตถุประสงค์ในการดำรงชีวิต แต่นบีอาดัมได้ถูกอัลลอฮ์ สُب-หานะฮฺวะตะอะลา มอบหมายความ
เป็น ตัวแทน เคาะลีฟะฮ์ ที่มีหน้าที่ดูแลอยู่บนหน้าผืนแผ่นดิน แต่การเป็นตัวแทนนี้มีได้หมายถึง
การเป็นพระเจ้าแทนพระองค์ หากแต่หมายถึง

1. การเป็นตัวแทนของอัลลอฮ์ สُب-หานะฮฺวะตะอะลา เพื่อทำหน้าที่ดูแลเพื่อนมนุษย์ด้วยกันตาม
ความสามารถในด้านต่างๆ ที่พระองค์ประทานให้แต่ละคนแตกต่างกัน ทั้งนี้เพื่อที่มนุษย์จะได้พึ่งพา
อาศัยและดูแลซึ่งกันและกัน

2. ในฐานะเป็น ตัวแทน ของอัลลอฮ์ สُب-หานะฮฺวะตะอะลา มนุษย์จะต้องใช้อำนาจและ
ความสามารถตลอดจนทรัพยากรต่างๆ ที่พระองค์ประทานมาให้ภายในขอบเขตของกฎหมายที่
พระองค์ได้ทรงกำหนดไว้

เมื่อนำแนวความคิดของคำว่า เคาะลีฟะฮ์ ไปใช้ในทางการเมือง มันก็หมายถึงการปกครอง
ที่มีประมุขหรือหัวหน้ารัฐบาลเป็นตัวแทนในการให้กฎหมายของอัลลอฮ์ สُب-หานะฮฺวะตะอะลา ใน
แผ่นดินเพื่อตอบสนองเจตนารมณ์ของพระองค์ และ เป็น ผู้ที่ใช้อำนาจที่ได้รับมอบหมายมาแทน ผู้
ที่มีอำนาจสูงสุด (บรรจง บินกาซัน, 2539 : 55) คือ เป็นตำแหน่งผู้แทนหรือสืบทอดหน้าที่แทนนบี
มุฮัมมัด คือลลิลลอะฮฺวะฮ์วะฮ์วะฮ์วะฮ์ เพื่อดำเนินการในเรื่องต่างๆ ให้อยู่ภายใต้ขอบเขตของกฎเกณฑ์ตามที่

ศาสนาอิสลามกำหนดไว้ และเป็นประมุขของรัฐ เป็นผู้นำที่จะต้องนำประชาชนที่อยู่ใต้อำนาจให้ดำเนินชีวิตตามชะรีอะฮ์ (คดมรรจนี บากา, 2537 : 1-2)

หลังจากสมัยของท่านนบีมุฮัมมัด คำว่า เคาะลีฟะฮ์ ยังได้ถูกนำไปใช้เป็นตำแหน่งของผู้นำประชาชาติอิสลามเช่น เคาะลีฟะฮ์อบูบักร เคาะลีฟะฮ์อุมร์ เคาะลีฟะฮ์อูษมาน เคาะลีฟะฮ์อาลี เป็นต้น ถึงแม้จะพ้นยุค เคาะลีฟะฮ์ทั้งสี่ไปแล้วก็ตาม แผ่นดินอิสลามก็ยังคงให้คำว่า เคาะลีฟะฮ์ สำหรับผู้ปกครองต่อมาอีกเป็นเวลานาน (บรรจง บินกาชัน, 2547 : 28-29)

अब्दुर รออุฟ (2544 : 30) ซึ่งเคาะลีฟะฮ์สี่ท่านแรกของอิสลามเป็นที่รู้จักในนามของคำว่า เคาะลีฟะฮ์ผู้ทรงคุณธรรมหรือคุละฟาฮ์อรรอซิดีน เคาะลีฟะฮ์ทั้ง 4 ท่านนี้ได้แก่

1. เคาะลีฟะฮ์ อบูบักร อัซซิดดีก (ค.ศ. 632-634)
2. เคาะลีฟะฮ์ อุมร์ อัลฟารูก (ค.ศ. 634-644)
3. เคาะลีฟะฮ์ อูษมาน อัลฆอนี (ค.ศ. 644-656)
4. เคาะลีฟะฮ์ อะลี มุรตะฎอ (ค.ศ. 656-661)

ลักษณะของเคาะลีฟะฮ์ผู้ทรงธรรมได้มีคุณลักษณะดังต่อไปนี้

1. คุณลักษณะส่วนบุคคล มีความประพฤติและทัศนคติของเคาะลีฟะฮ์ทั้งสี่นั้นไม่มีข้อตำหนิใดๆ และยังปฏิบัติตามอัล-กุรอานและแบบอย่างคำสอนและเจตนารมณ์ของท่านนบีมุฮัมมัด ที่อลลัลลอฮุอะลัยฮิวะสัลลัม
2. เคาะลีฟะฮ์ทั้งสี่ท่านส่งเสริมรูปแบบของประชาธิปไตยที่เป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไปว่าเป็นระบบที่มีการปรึกษาหารือกันของอิสลาม ยึดมั่นในอุดมการณ์อิสลามและขอให้ประชาคมมุสลิมเชื่อฟังเคาะลีฟะฮ์ トラบเท่าที่เคาะลีฟะฮ์เชื่อฟังและปฏิบัติตามอิสลาม
3. มีสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐานของพลเมืองได้รับการประกันอย่างเต็มที่ในสมัยเคาะลีฟะฮ์ทั้งสี่ แม้แต่ผู้ที่มีโทษมุสลิม
4. ในสมัยที่อยู่ในอำนาจ เคาะลีฟะฮ์ทั้งสี่พยายามอย่างเต็มที่ที่แสดงให้เห็นถึงรูปแบบในทางปฏิบัติของการปฏิบัติอย่างแท้จริง (สามารถ ทองเฟือ, 2551 : 9)

ดังนั้น จะเห็นได้ว่าศาสนาอิสลามให้ความสำคัญกับผู้นำเป็นอย่างมาก ดังที่ อัลลอฮ์ สุหานะฮูวะตะอะลา ได้ส่งบรรดานบีเพื่อการเชิญชวน (ดะวะฮ์) ผู้คนให้รู้จักพระเจ้าที่แท้จริงเพื่อที่จะดำเนินชีวิตอย่างถูกต้องตามคำสอนของพระองค์อัลลอฮ์ สุหานะฮูวะตะอะลา ด้วยผ่านทางบรรดานบีต่างๆ และนบีมุฮัมมัด ที่อลลัลลอฮุอะลัยฮิวะสัลลัม เป็นนบีท่านสุดท้าย ที่มาบอกแนวทางที่ถูกต้อง ด้วยมีเคาะลีฟะฮ์ เป็นผู้สืบทอดหน้าที่แทนนบีมุฮัมมัด ที่อลลัลลอฮุอะลัยฮิวะสัลลัม เพื่ออยู่ภายใต้กฎหมายอิสลามที่กำหนดไว้ ซึ่งบรรดานบีต่างๆ นบีมุฮัมมัด ที่อลลัลลอฮุอะลัยฮิวะสัลลัม และเคาะลีฟะฮ์ผู้ทรง

ธรรมเสมือนเป็นแบบฉบับของผู้นำมุสลิม (อิหม่าม) ที่สามารถเอาเป็นแบบอย่างในด้านบทบาททางศาสนา การจัดการศึกษา และการบริหารงานและอย่างมีคุณลักษณะของความนำผู้นำในสังคมมุสลิม

2. จุฬาราชมนตรี

ตำแหน่งจุฬาราชมนตรี ซึ่งเป็นตำแหน่งผู้นำฝ่ายศาสนาอิสลามในประเทศไทยนั้นมีประวัติศาสตร์อันยาวนาน โดยเริ่มขึ้นเป็นครั้งแรกตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา และเริ่มบันทึกตำแหน่งนี้ นับแต่ในสมัยแผ่นดินพระเจ้าทรงธรรม (พ.ศ.2163-2171) อันเนื่องจากอยุธยาในขณะนั้นเริ่มเปิดประเทศ คบหาสมาคมกับชาวอาหรับที่เป็นมุสลิม จุฬาราชมนตรีในอดีตหลายคนเป็นทั้งนักรบ เป็นพ่อค้าและผู้ปกครองชาวมุสลิมที่อาศัยในราชอาณาจักรไทย ขณะที่หลายคนเป็นนักการศาสนาที่มีบทบาททางด้านการเมืองด้วย (เอกราช มูเก็ม, 2549 : 12)

ตามความหมายในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2546 ระบุว่า จุฬาราชมนตรี เป็นตำแหน่งสูงสุดทางด้านการบริหารกิจการมุสลิมในประเทศไทยเป็นที่ปรึกษาทางราชการเกี่ยวกับกิจการมุสลิมทั้งปวง

ดังนั้น จุฬาราชมนตรี เป็นตำแหน่งสูงสุดทางด้านการบริหารกิจการของมุสลิมในประเทศไทย เป็นที่ปรึกษาทางราชการเกี่ยวกับกิจการมุสลิมทั้งปวง ซึ่งเปรียบเสมือนเป็นประมุขทางศาสนาอิสลาม เป็นผู้นำสูงสุดของชาวมุสลิมในประเทศไทย เป็นผู้มีความรู้ ความเข้าใจในศาสนาอิสลาม และเป็นผู้มีความประพฤติปฏิบัติตามบทบัญญัติแห่งศาสนาอิสลามโดยเคร่งครัด (เอกราช มูเก็ม, 2549 : 12,62)

คุณสมบัติ

คุณสมบัติของจุฬาราชมนตรีตามพระราชบัญญัติการบริหารองค์กรศาสนาอิสลาม พ.ศ.2540 ดังต่อไปนี้

1. เป็นมุสลิมผู้มีสัญชาติไทยโดยการเกิด
2. มีอายุไม่ต่ำกว่า 40 ปีบริบูรณ์
3. เป็นผู้มีความรู้ความเข้าใจในศาสนาอิสลามเป็นอย่างดี
4. เป็นผู้ประพฤติปฏิบัติตามบัญญัติแห่งศาสนาอิสลามโดยเคร่งครัด
5. เป็นผู้มีความสัมพันธ์อันดีกับทุกศาสนา

6. เป็นผู้มีความเลื่อมใสในการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข
7. ไม่เป็นหรือเคยเป็นบุคคลล้มละลาย
8. ไม่เป็นผู้เคยถูกจำคุกโดยคำพิพากษาถึงที่สุดให้จำคุก เว้นแต่เป็นโทษสำหรับความผิดที่ได้กระทำโดยประมาทหรือความผิดลหุโทษ
9. ไม่เป็นผู้ทุพพลภาพจนไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่ได้ ไร้ความสามารถหรือมีจิตฟั่นเฟือนไม่สมประกอบ หรือเป็นโรคตามที่กำหนดในกฎกระทรวง
10. ไม่เป็นผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง

อำนาจหน้าที่

จุฬาราชมนตรีมีอำนาจหน้าที่ตามพระราชบัญญัติการบริหารองค์กรศาสนาอิสลาม พ.ศ. 2540 ดังต่อไปนี้

1. ให้คำปรึกษาและเสนอความเห็นต่อทางราชการเกี่ยวกับกิจการศาสนาอิสลาม
2. แต่งตั้งคณะผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อให้คำปรึกษาเกี่ยวกับบัญญัติแห่งศาสนาอิสลาม
3. ออกประกาศแจ้งผลการตรวจจันทร์ เพื่อกำหนดวันสำคัญทางศาสนา
4. ออกประกาศเกี่ยวกับข้อวินิจฉัยตามบัญญัติแห่งศาสนาอิสลาม

3. คณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย

คณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย ประกอบด้วยจุฬาราชมนตรีเป็นประธาน คณะกรรมการและกรรมการซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งจากกรรมการอิสลามประจำจังหวัด ซึ่งเป็นผู้แทนคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด จังหวัดละหนึ่งคนและจากกรรมการอื่นซึ่งคัดเลือกโดยจุฬาราชมนตรีมีจำนวนหนึ่งในสามของจำนวนผู้แทนคณะกรรมการประจำจังหวัด และให้คณะกรรมการเลือกกรรมการด้วยตนเองซึ่งมี รองประธาน กรรมการ เลขานุการ และตำแหน่งอื่นๆตามความจำเป็น

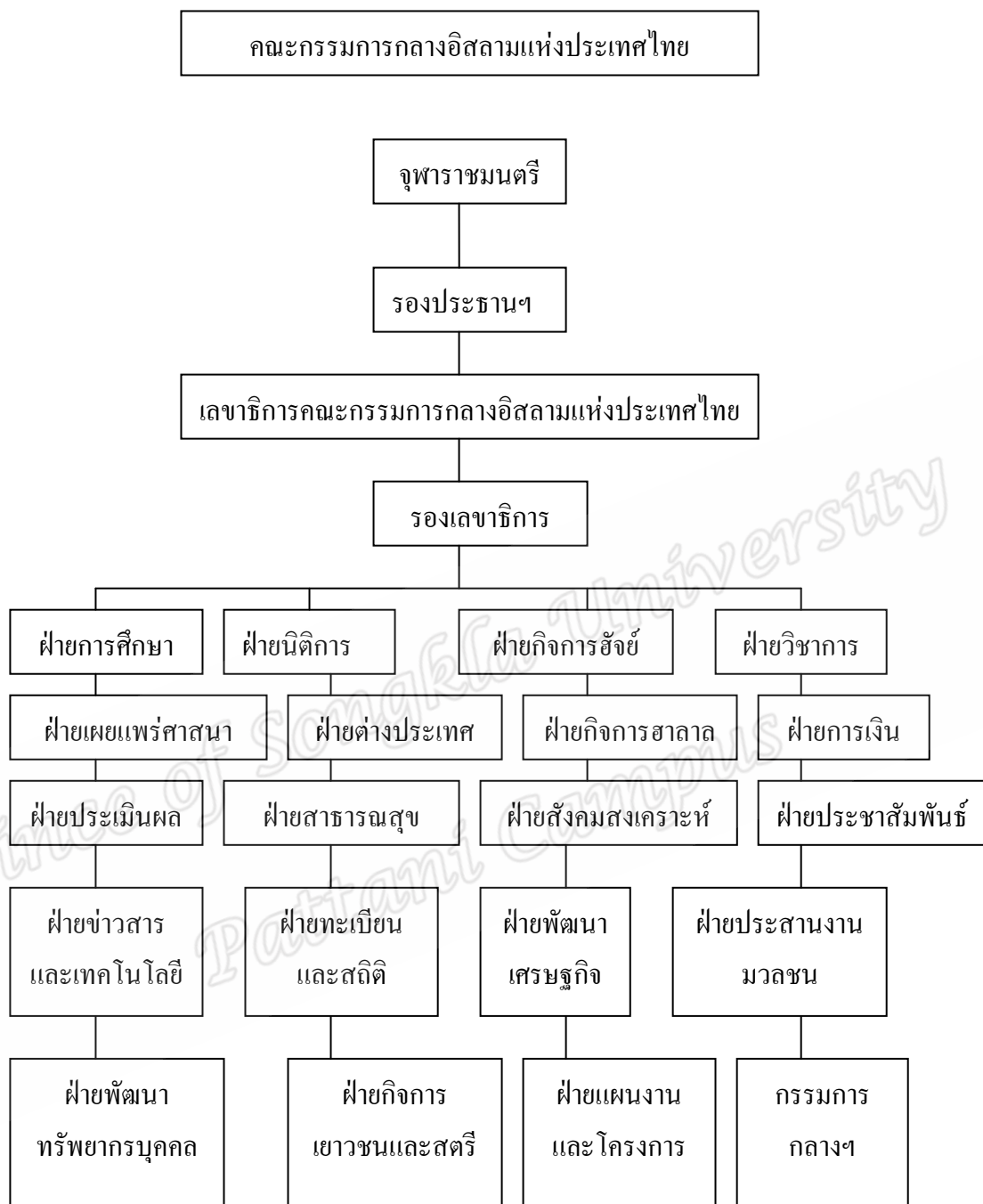
ทั้งนี้คณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย จะมีวาระการดำรงตำแหน่งคราวละ 6 ปี (เอกราช มูเก็ม, 2549 : 63)

คณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทยมีอำนาจหน้าที่ ดังต่อไปนี้

1. ให้คำปรึกษาแก่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยและรัฐมนตรีว่าการกระทรวง

วัฒนธรรม

2. ให้คำปรึกษาหรือข้อเสนอแนะเกี่ยวกับศาสนาอิสลามแก่คณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด และคณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิด
3. แต่งตั้งคณะอนุกรรมการเพื่อปฏิบัติงานตามที่คณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย มอบหมาย
4. ออกระเบียบเกี่ยวกับการจัดการทรัพย์สินและการจัดหาผลประโยชน์ของสำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด และ คณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิด
5. ออกระเบียบวิธีการดำเนินงานและควบคุมดูแลการบริหารงานของคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด และคณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิด
6. ปฏิบัติหน้าที่เป็นคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด ในจังหวัดที่ไม่มีคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด ในการนี้คณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทยจะมอบหมายให้คณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดที่ใกล้เคียงปฏิบัติหน้าที่แทนก็ได้
7. พิจารณาวินิจฉัยคำร้องประชาชนมุสลิม
8. จัดทำทะเบียนทรัพย์สินเอกสารและบัญชีรายจ่ายของสำนักงานคณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทยให้ถูกต้องตามความเป็นจริง
9. ออกประกาศและให้คำรับรองเกี่ยวกับกิจการศาสนาอิสลาม
10. ส่งเสริมสนับสนุนการจัดกิจกรรมทางศาสนาและการศึกษาศาสนาอิสลาม
11. ประสานงานกับหน่วยราชการที่เกี่ยวข้องในกิจการที่เกี่ยวกับศาสนาอิสลาม

แผนภูมิ 1 ฝ่ายต่างๆในคณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย

สืบค้นจาก (ออนไลน์) : <http://www.cicot.or.th> [19 ธันวาคม 2551]

แผนภูมิ 2 โครงสร้างการบริหารองค์กรด้านศาสนาอิสลามตามพระราชบัญญัติ การบริหารองค์กรศาสนาอิสลาม พ.ศ. 2540 ที่มา : (อับดุลเลาะ อับรู อ้างถึงใน รอมลี โต๊ะตันหยง, 2550 : 21)

อิสลามประจำจังหวัด

คณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด การที่จะมีคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด ในจังหวัดต้องมีประชาชนที่นับถือศาสนาอิสลามและมีมัสยิดไม่น้อยกว่า 3 มัสยิด คณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดประกอบด้วยกรรมการ มีจำนวน 9 คน แต่ไม่เกิน 30 คน ในการคัดเลือกกรรมการอิสลามประจำจังหวัดให้กระทรวงมหาดไทยดำเนินการให้อิหม่ามประจำมัสยิดในจังหวัดนั้นเป็นผู้คัดเลือก ซึ่งจะคัดเลือกอิหม่ามที่มีภูมิลำเนาอยู่ในจังหวัดนั้นมาแล้วไม่น้อยกว่า 1 ปี ก่อนวันที่จะคัดเลือกคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด ทั้งนี้คณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดจะมีวาระการดำรงตำแหน่งคราวละ 6 ปี

คณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด ให้คณะกรรมการมีอำนาจหน้าที่ ดังต่อไปนี้

1. ให้คำปรึกษาและเสนอความเห็นเกี่ยวกับศาสนาอิสลามต่อผู้ว่าราชการจังหวัด
2. กำกับดูแลและตรวจตราการปฏิบัติงานคณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิดในจังหวัดและจังหวัดอื่นตามที่คณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย มอบหมาย
3. ประนีประนอมหรือชี้ขาดคำร้องทุกข์ของประชาชน ซึ่งเห็นว่าไม่ได้รับความเป็นธรรมจากคณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิด
4. กำกับดูแลการคัดเลือกกรรมการอิสลามประจำมัสยิดให้เป็นไปโดยเรียบร้อย
5. พิจารณาแต่งตั้งและถอดถอนกรรมการอิสลามประจำมัสยิด
6. สอบสวนพิจารณาให้กรรมการอิสลามประจำมัสยิดพ้นจากตำแหน่ง
7. สั่งให้กรรมการอิสลามประจำมัสยิดพักหน้าที่ระหว่างถูกสอบสวน
8. พิจารณาเกี่ยวกับการจัดตั้ง การย้าย การรวม และการเลิกมัสยิด
9. แต่งตั้งผู้รักษาแทนในตำแหน่ง อิหม่าม คอเต็บ และบิหลั่น เมื่อตำแหน่งดังกล่าวว่างลง
10. ออกหนังสือรับรองการสมรสและการหย่าตามบัญญัติแห่งศาสนาอิสลาม
11. ประนีประนอมข้อพิพาทเกี่ยวกับเรื่องครอบครัวและมรดกตามบัญญัติแห่งศาสนาอิสลามเมื่อได้รับการร้องขอ
12. จัดทำทะเบียนทรัพย์สิน เอกสารและบัญชีรายจ่ายของสำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดให้ถูกต้องครบถ้วนเป็นปัจจุบัน และรายงานผลการดำเนินงานฐานะการเงินและทรัพย์สินให้คณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทยทราบปีละหนึ่งครั้งภายในเดือนมีนาคมของทุกปี
13. ออกประกาศและให้คำรับรองเกี่ยวกับกิจการศาสนาอิสลามในจังหวัด

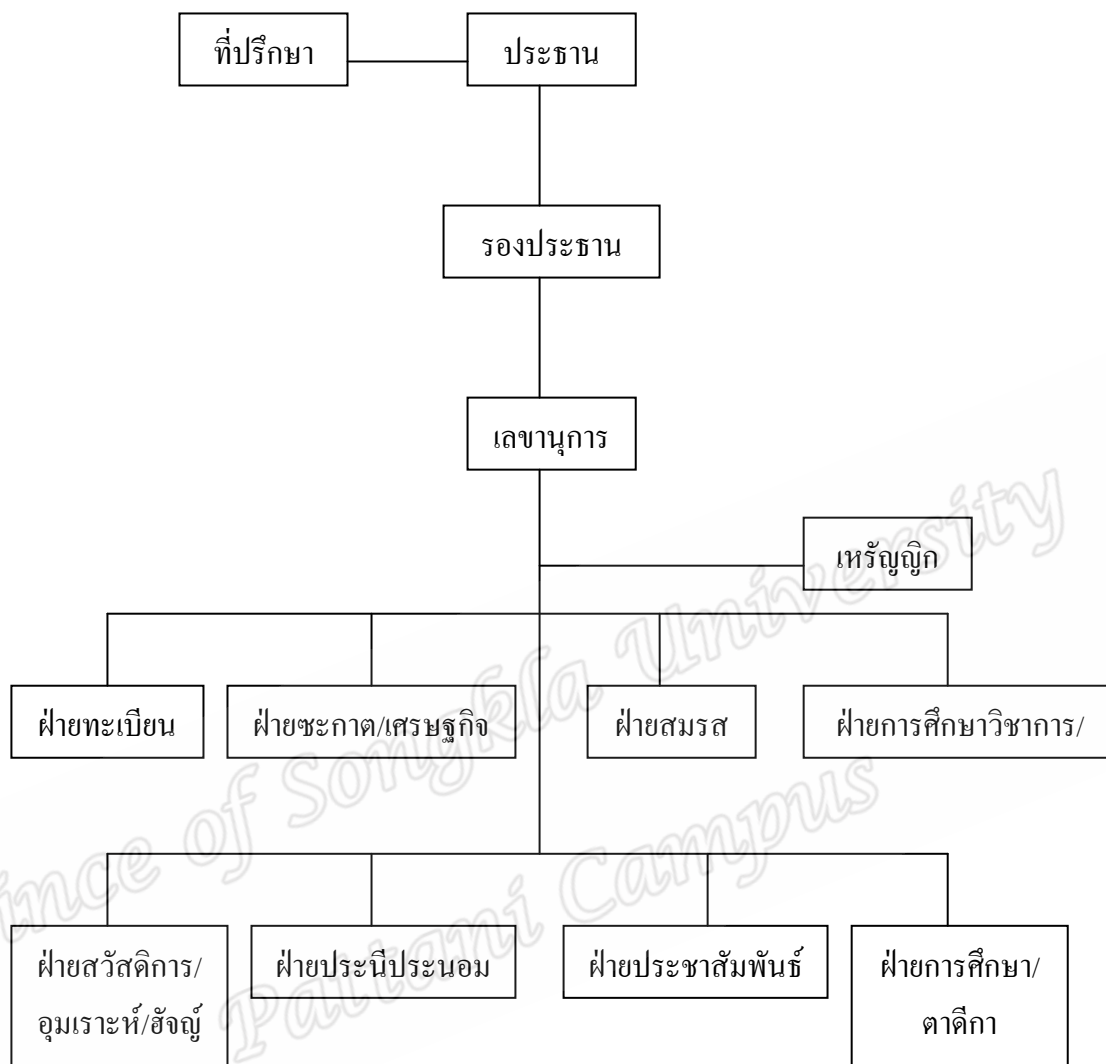
คณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดนราธิวาส

จังหวัดนราธิวาสมีประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลามและมีมัสยิดจำนวน 626 มัสยิด ที่ขึ้นทะเบียนต่อคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดนราธิวาสซึ่งอยู่ใน 13 อำเภอ ดังนี้ 1. เมืองมี 68 2. ระแงะมี 85 มัสยิด 3. ยี่งอมี 49 มัสยิด 4. ศรีสาครมี 44 มัสยิด 5. รือเสาะมี 78 มัสยิด 6. บาเจาะมี 49 มัสยิด 7. สุไหงปาดีมี 44 มัสยิด 8. สุไหงโก-ลกมี 30 มัสยิด 9. สุคิรินมี 24 มัสยิด 10. แวงมี 50 มัสยิด 11. ตากใบมี 35 มัสยิด 12. จะแนะมี 37 มัสยิด 13. เจาะไอร้องมี 33 มัสยิด

ในการที่จะบริหารองค์กรทางศาสนาอิสลามจะต้องมีคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดในการทำหน้าที่ปกครองดูแลในกิจการในด้านเกี่ยวกับศาสนา คณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดนราธิวาสมีคณะกรรมการจำนวน 30 คน ในการคัดเลือกคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดนราธิวาสจะให้กระทรวงมหาดไทยดำเนินการ ซึ่งให้อิหม่ามประจำมัสยิดในจังหวัดนราธิวาสเป็นผู้คัดเลือกอิหม่ามในจังหวัดนราธิวาสให้เป็นคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดต่อไป ซึ่งมีวาระการดำรงตำแหน่ง 6 ปี ซึ่งในจังหวัดนราธิวาสมีการคัดเลือกคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดนราธิวาสเมื่อ พ.ศ.2549 . จะวาระในการดำรงตำแหน่งในปี พ.ศ. 2554 (อับดุลพาตัน บือราเฮง, ผู้ให้สัมภาษณ์ วันที่ 15 พฤษภาคม 2553)

สำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดนราธิวาส (22-1-52) ได้มีนโยบายในการบริหารงาน ดังต่อไปนี้

1. ต้องยึดมั่นกับ อัล-กุรอาน อัล-หะดีษ
2. ให้คำวินิจฉัย (ฟัตวา) ตามแนวทางของอิหม่ามชาฟีอี
3. ปกป้องและรักษาความบริสุทธิ์ของศาสนาอิสลาม
4. ยกย่องคุณภาพชีวิตของผู้นำศาสนา โดยเฉพาะ อิหม่าม คอเต็บและบิหลัน
5. ส่งเสริมและสนับสนุนการศึกษาในระดับฟิรฎูอินประจำมัสยิด และเยาวชน
6. ให้สำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดนราธิวาส เป็นศูนย์กลางของการบริหารสังคมโดยส่วนรวมอย่างแท้จริง
7. สร้างระบบการบริหาร และการจัดการให้ทันกับยุคปัจจุบัน ระหว่างสำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดนราธิวาสกับชมรมอิหม่าม คอเต็บและบิหลัน ระดับอำเภอ

แผนภูมิ 3 แผนผังสายงานการบริหารสำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดนราธิวาส

ที่มา : (สำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดนราธิวาส, 22-1-55)

คณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิด

คณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิด ประกอบด้วย

1. อิหม่ามเป็นประธานกรรมการ และผู้นำศาสนาอิสลามประจำมัสยิด
2. คอเต็บเป็นรองประธานกรรมการ และผู้แสดงธรรมประจำมัสยิด
3. บิหลั่นเป็นรองประธานกรรมการ และผู้ประกาศเชิญชวนให้มุสลิมปฏิบัติศาสนากิจตาม

เวลา

ซึ่งมีจำนวนคณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิดต้องมีไม่น้อยกว่า 6 คน แต่ไม่เกิน 12 คน โดยให้ประชาชนที่นับถือศาสนาอิสลามที่มีภูมิลำเนาในเขตมัสยิดนั้นเป็นผู้คัดเลือก อิหม่าม คอเต็บ บิหลั่นและ คณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิด ซึ่งมีอายุตั้งแต่ 15 ปีบริบูรณ์ไปประชุมกันคัดเลือก คณะกรรมการดังกล่าว ทั้งนี้คณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิดจะมีวาระการดำรงตำแหน่งคราวละ 4 ปี คณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิดมีอำนาจหน้าที่ ดังต่อไปนี้

1. บำรุงรักษามัสยิดและทรัพย์สินของมัสยิดให้เรียบร้อย
2. วางระเบียบปฏิบัติภายในของมัสยิดเพื่อให้การดำเนินงานของมัสยิดเป็นไปด้วยความเรียบร้อย
3. ปฏิบัติตามคำแนะนำชี้แจงของคณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทยและ คณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดในเมื่อไม่ขัดต่อบัญญัติแห่งศาสนาอิสลามและกฎหมายอิสลาม
4. สนับสนุนประชาชนในการปฏิบัติศาสนกิจ ส่งเสริมให้เกิดความสามัคคีและช่วยเหลือซึ่งกันและกันในทางที่ชอบตามบัญญัติแห่งศาสนาอิสลาม
5. อำนวยความสะดวกและอบรมสั่งสอนให้ประชาชนปฏิบัติศาสนกิจโดยถูกต้องเคร่งครัด
6. ประนีประนอมข้อพิพาทระหว่างประชาชนเมื่อได้รับการร้องขอ
7. ดูแลจันท์และแจ้งผลการดูแลจันท์ต่อคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด
8. ส่งเสริมการศึกษาและจัดกิจกรรมที่ไม่ขัดต่อบัญญัติแห่งศาสนาอิสลาม

4.อิหม่าม

อิหม่ามหรือ โต๊ะอิหม่าม เป็นชื่อเรียกผู้นำในสังคมมุสลิมในประเทศไทย คำว่าอิหม่ามมีความหมาย ดังต่อไปนี้

คำว่า โต๊ะ มีความหมายตามพจนานุกรม (ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, 2546 : 482) มีความหมายว่า บัณฑิต,นักปราชญ์,ผู้รู้คัมภีร์อัล-กุรอาน ซึ่งเป็นคัมภีร์ของศาสนาอิสลาม

คำว่า امام (อิหม่าม) (พจนานุกรม อาหรับ-ไทย : 10) มีความหมายว่า ผู้นำ , หัวหน้า

คำว่า อิหม่าม หรือ อิหม่าม เป็นภาษาอาหรับ امام มีความหมายว่าผู้นำ (บรรจง บินกาชัน , 2547 : 187)

อิหม่าม โดยภาษาแล้วแปลว่าผู้นำ โดยธรรมชาติแล้วตำแหน่งแห่งความเป็นผู้นำเป็นสิ่งที่จำเป็นและมีความสำคัญต่อสังคม แต่สำหรับอิสลาม ตำแหน่งอิหม่ามนอกจากจะต้องรับผิดชอบต่อผู้ตามในโลกนี้แล้ว ยังต้องมีความรับผิดชอบในโลกหน้าอีกด้วย (บรรจง บินกาชัน, 2547 : 187-188)

ดังนั้นคำว่า อิหม่าม มีความหมายว่า ผู้นำที่มีความรู้ในเรื่องศาสนา มีความรู้ทั่วไปและเป็นผู้ที่มีคุณธรรมจริยธรรมที่ดี มีความรับผิดชอบต่อผู้ที่อยู่ภายใต้การนำของตน และมีความรู้โดยเฉพาะในเรื่องของหลักการอิสลามทั้งนี้เพื่อที่จะได้นำผู้ตามไปในหนทางที่ถูกต้อง มิใช่มีหน้าที่แค่เพียงนำละหมาดแต่อย่างเดียว

คำว่า อิหม่าม ยังได้ถูกใช้เป็นการเรียกของบุคคลที่มีความรู้ลึกซึ้งและสูงส่ง เป็นที่ยอมรับของประชาชาติอิสลามทั้งหลาย เช่น อิหม่ามฮานาฟี อิหม่ามฮัมบาลี อิหม่ามชาฟีอี อิหม่ามมาลี¹⁰ อิหม่ามบุคอรี และอิหม่ามมุสลิม¹¹ เป็นต้น (บรรจง บินกาชัน, 2547 : 188)

เจ๊ะมะมุฮัมมัดสัน เจ๊ะอูมา (2545 : 20) กล่าวว่า อิหม่ามทั้งหลายควรจะได้ภูมิใจในเกียรติคุณที่มีอยู่และเต็มใจยินดีที่จะปฏิบัติหน้าที่แต่ละอย่าง แต่ละด้านให้สมบูรณ์

ตามพระราชบัญญัติการบริหารองค์กรศาสนาอิสลาม พ.ศ. 2540 มาตรา 4 ได้กำหนดไว้ว่า อิหม่าม หมายความว่า ผู้นำศาสนาประจำมัสยิด

อิหม่ามนั้นเป็นผู้นำทางศาสนาและเป็นผู้นำตามธรรมชาติในการพัฒนาชุมชนมุสลิมในระดับท้องถิ่น รวมทั้งการมีส่วนร่วมกับทางราชการในการบริหารและแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนมุสลิม

อิหม่าม คือ บุคคลที่มีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการนำหลักการของศาสนาที่ถือว่าเป็นคุณธรรมอันประเสริฐมากล่อมเกลามุสลิมให้อยู่ในหลักการของศาสนาอิสลาม ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญในการหล่อเลี้ยงและบำรุงจิตให้สะอาดบริสุทธิ์อยู่เสมอ

และในการคัดเลือกอิหม่าม (องค์การรอปิฎาะ อ่างอิงใน เสาวนีย์ จิตต์หมวด, 2527 : 58-59)

1. อิหม่ามต้องยึดมั่นในคำสอนของอัลลอฮ์ สุหนะฮ์สุละอะลฮา อย่างแน่นแฟ้น เป็นตัวอย่างที่ดีแก่บุคคลอื่น เป็นผู้ชักชวนให้ทำความดี ห้ามปรามความชั่ว และเป็นผู้ที่กล้าพูดในสิ่งที่เป็นการจริง
2. ต้องมีปณิธานว่าจะทำงานเพื่อหวังความโปรดปรานจากอัลลอฮ์ สุหนะฮ์สุละอะลฮา และหวังผลตอบแทนในโลกหน้า
3. ต้องยึดถือ อัล-กุรอาน และหะดีษ เป็นหลักในการปฏิบัติงาน เพราะเป็นรากฐานที่สำคัญในการปฏิบัติ และบริหารงาน
4. จะต้องมีความเข้าใจสิ่งต่างๆ อย่างละเอียด มีความรู้เกี่ยวกับสภาพการณ์และเหตุการณ์ต่างๆ และศึกษาหาความรู้อย่างต่อเนื่องอยู่ตลอดเวลา
5. ต้องศึกษาประวัติศาสตร์อิสลาม และเรื่องราวเกี่ยวกับมนุษยชาติ มีความรู้พอควรเกี่ยวกับความรู้ทั่วไป

¹⁰ ผู้ที่มุสลิมส่วนใหญ่ในโลกจะเป็นผู้ตามใน 4 มัชฮับหรือ 4 อิหม่ามนี้ คืออิหม่ามฮานาฟี อิหม่ามฮัมบาลี อิหม่ามชาฟีอี อิหม่ามมาลี

¹¹ อิหม่ามบุคอรี และอิหม่ามมุสลิม เป็นบุคคลที่รวบรวมหะดีษของท่านบีมุฮัมมัด คืออัลลิลอสุละลัยฮะสลัลัม

6. จะต้องจำตัวบท (อัล-กรุอาน และหะดีษ) และมีความรู้ในด้านภาษาอาหรับและภาษาอื่นๆ

7. ต้องเป็นผู้ที่มีความรับผิดชอบสูง และมีความสามารถที่จะแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นด้วยหลักฐาน เหตุผลในทางของศาสนาอิสลาม

8. ต้องเป็นผู้ที่มีมารยาทที่ดีงาม มีความประพฤติ ปฏิบัติที่ดีเป็นที่รักใคร่ของชุมชน

9. ต้องมีความอ่อนโยน มีความอดทน และทำประโยชน์ต่อชุมชนตลอดเวลา

10. ต้องเป็นคนมักน้อย พอใจสิ่งที่อัลลอฮ์ สิบหนะฮะอะตะอะลา ทรงประทานมาให้

11. ต้องอ่านอัล-กรุอาน และรู้กฎเกณฑ์ การอ่าน (ตัจญวีด¹²) ได้ถูกต้อง

12. แต่งกายสุภาพเรียบร้อย เหมาะกับบุคลิกภาพ

ซึ่งได้มีพระราชบัญญัติการบริหารองค์กรศาสนาอิสลาม พ.ศ. 2540 ได้กล่าวถึง คุณสมบัติและอำนาจหน้าที่ของอิหม่าม ดังต่อไปนี้

คุณสมบัติของอิหม่ามตามพระราชบัญญัติการบริหารองค์กรศาสนาอิสลาม พ.ศ. 2540 ดังต่อไปนี้

1. เป็นมุสลิมผู้มีสัญชาติไทยโดยการเกิด
2. มีอายุไม่ต่ำกว่า 30 ปีบริบูรณ์
3. เป็นผู้มีความรู้ความเข้าใจในศาสนาอิสลามเป็นอย่างดี
4. เป็นผู้ประพฤติปฏิบัติตามบัญญัติแห่งศาสนาอิสลามโดยเคร่งครัด
5. เป็นผู้มีความสัมพันธ์อันดีกับทุกศาสนา
6. เป็นผู้มีความเลื่อมใสในการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์

ทรงเป็นประมุข

7. ไม่เป็นหรือเคยเป็นบุคคลล้มละลาย

8. ไม่เป็นผู้เคยถูกจำคุกโดยคำพิพากษาถึงที่สุดให้จำคุก เว้นแต่เป็นโทษสำหรับความผิดที่ได้กระทำโดยประมาทหรือความผิดลหุโทษ

9. ไม่เป็นผู้ทุพพลภาพจนไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่ได้ ไร้ความสามารถหรือมีจิตฟั่นเฟือนไม่สมประกอบ หรือเป็นโรคตามที่กำหนดในกฎกระทรวง

10. เป็นประชาชนที่อยู่ในพื้นที่มัสยิดที่จดทะเบียนมาแล้วไม่น้อยกว่า 90 วัน ก่อนวันคัดเลือก

11. มีภูมิลำเนาอยู่ในจังหวัดที่มัสยิดนั้นตั้งอยู่ไม่น้อยกว่า 90 วัน ก่อนวันคัดเลือก

¹² ตัจญวีด หมายความว่า เป็นหลักการอ่าน อัล-กรุอาน

อิหม่ามมีอำนาจหน้าที่ตามพระราชบัญญัติการบริหารองค์กรศาสนาอิสลาม พ.ศ. 2540 ดังต่อไปนี้

1. ปกครองดูแลและแนะนำเจ้าหน้าที่ของมัสยิดให้ปฏิบัติงานในหน้าที่ให้เรียบร้อย
2. แนะนำให้ประชาชนปฏิบัติให้ถูกต้องตามบัญญัติแห่งศาสนาอิสลามและกฎหมายอิสลาม
3. อำนวยความสะดวกแก่มุสลิมในการปฏิบัติศาสนกิจ
4. สั่งสอนและอบรมหลักธรรมทางศาสนาอิสลามแก่บรรดาประชาชน
5. ปฏิบัติหน้าที่ให้เป็นไปตามบัญญัติแห่งศาสนาอิสลาม

วิโรจน์ ขวัญเกื้อ (2530 : 53-54) กล่าวว่า อิหม่ามโดยบทบาทและหน้าที่แล้ว จึงมีความสำคัญมากในสังคมมุสลิม ซึ่งพอจะแยกเป็น 2 ประเด็น คือ

1. ด้านศาสนาจักร อิหม่ามมีบทบาทและหน้าที่มากมายทั้งตามธรรมชาติและในบทบัญญัติของกฎหมายดังนี้

- 1.1 เป็นผู้ดำเนินการประกอบศาสนพิธีของมุสลิมในชุมชน
- 1.2 เป็นประธานกรรมการประจำมัสยิด และรับผิดชอบร่วมกับกรรมการอื่นๆ ในชุมชน
- 1.3 ทำหน้าที่ของอิหม่ามที่กำหนดไว้ในคัมภีร์อัล-กุรอานและจากสุนนะฮ์ของท่านนบีมุฮัมมัด คืออัลลิลลอฮุอะลยิวะสัลลิม
- 1.4 ปกครองสอดส่องประชาชนในชุมชน ให้ปฏิบัติตามหลักการของศาสนาอิสลามและระเบียบของคณะกรรมการอิสลาม
- 1.5 อบรมสั่งสอนวิทยาการทางศาสนาให้กับประชาชนในชุมชน
- 1.6 อำนวยความสะดวกให้แก่ประชาชนในชุมชนในการบำเพ็ญการกุศลต่างๆ

2. ด้านอาณาจักรหมายถึงบทบาทในด้านอาณาจักรของอิหม่ามพอสรุปได้ดังนี้

- 2.1 เป็นที่ปรึกษาของฝ่ายบ้านเมือง ตั้งแต่ระดับผู้ใหญ่บ้าน กำนัน นายอำเภอ จนถึงระดับผู้ว่าราชการจังหวัด
- 2.2 ทำหน้าที่คอยประสานงานระหว่างประชาชนกับทางราชการ และเป็นตัวแทนของประชาชน
- 2.3 เป็นตัวแทนหรือศูนย์กลางของการปกครองในระดับหมู่บ้านหรือตำบล
- 2.4 เป็นตัวแทนหรือศูนย์กลางในการให้บริการด้านอนามัยและการศึกษาของชุมชน

2.5 เป็นตัวแทนหรือศูนย์กลางในการพัฒนา เพื่อให้ชุมชนพ้นจากความล้าหลัง

2.6 เป็นตัวแทนหรือศูนย์กลางในการอนุรักษ์ ส่งเสริม ศิลปวัฒนธรรมที่รวม ศิลปกรรมต่างๆ ตลอดจนเป็นเสมือนพิพิธภัณฑ์

ดังนั้นอิหม่ามเป็นชื่อเรียกผู้นำของมุสลิมในระดับชุมชน ดังที่อิหม่ามต้องมีความรู้ในเรื่อง ศาสนา มีความรู้ทั่วไปและเป็นผู้ที่มีคุณธรรมจริยธรรมในการปฏิบัติตนในทางที่ถูกต้องกับกฎหมาย อิสลามและต้องมีความรับผิดชอบในหน้าที่ของตนเองเพื่อที่จะบริหารจัดการในหนทางที่ถูกต้อง ของศาสนา

บทบาทของอิหม่าม

อิหม่ามเป็นตำแหน่งแห่งความเป็นผู้นำ เป็นบุคคลที่จำเป็นและมีความสำคัญต่อสังคม มุสลิม เพื่อเป็นการดำเนินงานสำหรับชุมชนในเรื่องต่างๆ แต่สำหรับอิสลามตำแหน่งอิหม่าม ต้องเป็นผู้ที่มีความรับผิดชอบต่อชุมชน เป็นผู้ที่มีความรู้ ความเข้าใจในเรื่องอิสลาม เช่น กฎหมาย อิสลาม จริยธรรมอิสลาม ประวัติศาสตร์อิสลาม และรู้ถึงสถานการณ์ต่างๆ ของสังคมในปัจจุบัน มี พฤติกรรม และปฏิบัติที่เป็นแบบอย่างที่ดีต่อชุมชน และเป็นผู้ที่มีคุณธรรม จริยธรรมในการดำเนิน ชีวิตและในการบริหารงานซึ่งอิหม่ามอย่างมีบทบาทในด้านต่างๆ ดังต่อไปนี้

1. บทบาทในด้านศาสนา

ศาสนาอิสลามเป็นศาสนาที่มีแนวทางในการดำเนินชีวิตที่อัลลอฮ์ สุบฮานะฮูวะตะอะลา ได้ ประทานแก่นุญญาดิด้วยผ่านท่าน นบีมุฮัมมัด คือลอัลลอฮุอะลัยฮิวะสَّلَام เป็นคำสอนที่ครอบคลุม พฤติกรรมของมนุษย์ในทุกๆด้าน ตั้งแต่เกิดจนถึงเสียชีวิต ตั้งแต่เรื่องส่วนตัว จนถึงเรื่องของสังคม หรือเรื่องของส่วนรวมซึ่งอิหม่ามมีบทบาทในสิ่งดังกล่าวในชุมชน ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับการปฏิบัติ ให้สมบูรณ์ในเรื่อง ความศรัทธาและการปฏิบัติ เช่น การละหมาด การถือศีลอด การจ่ายซะกาต การ ทำอิฮัจญ์ การกล่าวกะลิมะฮะฮะฮาดี้ฮะ (การปฏิญาณตน) และมีความศรัทธาในอิสลาม การมี ครอบครัว เป็นเรื่องที่มีความสำคัญที่จะทำให้ชุมชนมีคุณภาพ ต้องมีการเลือกคู่ครองที่ดี การ แต่งงานอย่างถูกต้องตามกฎหมายอิสลาม สามีและภรรยาต้องมีหน้าที่ในครอบครัว และในการใช้ ชีวิตของครอบครัว ถ้าไม่สามารถอยู่ร่วมกันได้ระหว่าง สามี ภรรยา ก็สามารถหย่ากันได้ ในเมื่อ มนุษย์อยู่ร่วมกันในสังคมก็ต้องมีกฎและระเบียบต่างๆ เพื่อที่จะรักษา ไว้ซึ่งความเป็นธรรม ใน ศาสนาอิสลามก็มีซารีฮะฮ¹³ ที่ต้องปฏิบัติในการดำเนินชีวิต เพื่อให้เกิดความเป็นธรรมในกรณีที่ บุคคลได้มีข้อพิพาทต่างๆในชุมชน โดยอิหม่ามจะเป็นผู้ไกล่เกลี่ยในข้อพิพาทต่างๆ ในชุมชน และมี

¹³ ซารีฮะฮ คือ กฎหมายอิสลาม

ระบบการช่วยเหลือบุคคลในสังคมนั้นก็ คือ ระบบ ชะกาต เพราะเป็นหลักการให้มุสลิมต้องปฏิบัติ และเป็นหน้าที่สำหรับบุคคลที่มีทรัพย์สินที่ครบจำนวนตามที่ศาสนาอิสลามได้กำหนดไว้ เช่น เงินทอง ปศุสัตว์ และผลผลิตทางการเกษตร เป็นต้น ซึ่งอิหม่ามมีบทบาทเป็นอย่างมากในการจัดเก็บชะกาตในชุมชน เหมือนกับการจ่ายภาษีที่ช่วยเหลือ เกื้อกูลบุคคลในชุมชน

2. บทบาทในด้านการจัดการศึกษา

อิสลามเป็นศาสนาที่ให้ความสำคัญกับการศึกษาและการแสวงหาความรู้ ดังที่ท่านนบีมุฮัมมัด ศ็อลลัลลอฮุอะลัยฮิวะสัลลัม ได้กล่าวเกี่ยวกับการศึกษาไว้ว่า **จงศึกษาตั้งแต่ในเปลจนถึงหลุมฝังศพ** จะเห็นได้ว่าอิสลามไม่เพียงแต่จะสอนให้มนุษย์มีความรักในความรู้ แต่อิสลามยังเรียกร้องให้ทุกคนแสวงหาความรู้ เพราะความรู้เป็นพื้นฐานของการพัฒนามนุษย์ เป็นกุญแจของความเจริญทางวัฒนธรรมและอารยธรรม ความรู้มีความสำคัญในทุกขั้นตอนของการดำเนินชีวิตของมนุษย์และความรู้เท่านั้นที่จะทำให้มนุษย์รู้จักตัวเอง รู้จักชุมชน และรู้จักผู้อภิบาลผู้ทรงสร้าง การแสวงหาความรู้เป็นสิ่งที่ประเสริฐสำหรับมุสลิม ถือว่าเป็นหน้าที่ ที่ต้องศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับศาสนาและความรู้ทั่วไปหรือความรู้ในทางโลก เพราะศาสนาอิสลามเป็นวิถีแห่งการดำเนินชีวิตของผู้เป็นมุสลิม สิ่งเหล่านี้เป็นแรงผลักดันที่ก่อให้เกิดสถาบันการศึกษาในรูปแบบต่างๆ ในชุมชนมุสลิม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในชุมชนสามจังหวัดชายแดนใต้ (นราธิวาส ยะลา ปัตตานี) (อิบราฮีม ฌรงค์ รักษาเขต, 2546 : 192) เช่น โรงเรียนตาดีกา การเรียนการสอน อัล-กูรออันแบบ กีรออาตี¹⁴ การสอนกิตาบ¹⁵ ที่มีสยิด เป็นต้น ซึ่งในเรื่องดังกล่าวต้องมีการบริหารงานที่มีคุณภาพ เพราะเป็นกุญแจสำคัญที่นำไปสู่ความสำเร็จของชุมชน จะเห็นได้ว่าบุคคลที่มีความสำคัญเป็นอย่างมากในการจัดการศึกษาของสังคมมุสลิมตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน คือ ผู้นำศาสนา (อิหม่าม) อาจกล่าวได้ว่าผู้นำศาสนานั้นถือว่าเป็นบุคคลที่มีบทบาทอย่างยิ่งในการจัดการศึกษาหรือการดำเนินการเรียนการสอนแก่มุสลิม (ดลมนรรัตน์ บากา และเกษรชัย และหีม, 2548 : 3)

3. บทบาทในด้านการบริหารงาน

การบริหารงาน เป็นการดำเนินการเอาใจใส่ต่อการทำงานและมีข้อผูกมัดต่อหน้าที่ที่ต้องปฏิบัติและการเป็นผู้ที่ได้รับความไว้วางใจในการทำงาน มีการวางแผน การจัดองค์กร และการตัดสินใจในสิ่งที่ถูกต้อง อันเป็นส่วนประกอบของการบริหารงาน ในการบริหารงานใดๆ จำเป็นต้องอาศัยความสามารถในการใช้ประโยชน์จากศักยภาพของบุคคลและทรัพยากรและต้องมีระบบที่สามารถช่วยให้การบริหารงานให้มีคุณภาพ (นิเลาะ แวอุเซ็ง, 2551 : 42-44) นำมาซึ่งประสิทธิภาพและประสิทธิผลของชุมชน และการบริหารในอิสลามนั้นได้ครอบคลุมทุกมิติของ

¹⁴ กีรออาตี หมายถึง การเรียนการสอนอัล-กูรออัน

¹⁵ กิตาบ ความหมายว่า การเรียนการสอนในมัสยิด

ความเป็นอยู่ในการดำเนินชีวิตของสังคมมุสลิม ในด้านที่มีความศรัทธาต่ออัลลอฮ์ สิบหามะฮะอะอะอะอะอะอะ อะฮ์มัด-กูรออันเป็นรัฐธรรมนูญของมุสลิมต้องปฏิบัติและปฏิบัติตามสุนนะ¹⁶ ของท่านนบีมุฮัมมัด คืออัลลิลลอฮุอะลียะฮ์วะฮ์ลัม ทุกประการ โดยเฉพาะเรื่องจริยธรรมซึ่งเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของมโนทัศน์ทางการบริหารในเชิงอิสลาม นอกจากนี้คำสอนของอิสลามถือเป็นแหล่งความรู้ที่มีความต่อเนื่องและสอดคล้องกับสภาพปัจจุบัน แต่การบริหารจัดการแบบสมัยใหม่มักจะมองข้ามในสิ่งเหล่านี้ จะเห็นได้ว่าความแตกต่างทางด้านศาสนา ความเชื่อและวัฒนธรรมก่อให้เกิดรูปแบบการบริหาร ดังนั้นศาสนาอิสลามก็มีรูปแบบการบริหารเฉพาะคือการบริหารงานต้องมีความสอดคล้องกับศาสนาเป็นหลัก ในเมื่ออิหม่ามมีความเข้าใจอย่างลึกซึ้งซึ่งเกี่ยวกับนิติการบริหารในอิสลาม ก็จะส่งผลต่อการพัฒนาชุมชนที่มีคุณภาพและประสิทธิภาพต่อไป (นิเลาะ แวอะฮ์ซิง, 2548 : 1-4) จะเห็นได้ว่าการบริหารในเชิงอิสลามนั้นสามารถที่จะประยุกต์ใช้กับการบริหารงานทุกด้านไม่ได้ เฉพาะเจาะจงกับด้านใดด้านหนึ่งโดยเฉพาะ ทั้งนี้ด้วยเพราะอิสลามเป็นวิถีชีวิตที่องค์อัลลอฮ์ สิบหามะฮะอะอะอะอะอะอะ ได้ทรงกำหนดเพื่อมนุษย์ (คีลีนิ กุสสลานุกาฟ, 2542 : 118)

ดังนั้น อิหม่ามจึงเป็นผู้นำตามศาสนาอิสลามของชุมชนในประเทศไทย ที่ถูกคัดเลือกด้วยประชาชนที่อยู่อาศัยในบริเวณมัสยิดที่จดทะเบียน เพื่อทำหน้าที่เป็นผู้นำ การที่จะเป็นอิหม่ามได้นั้นต้องได้รับการแต่งตั้งจากคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด ตาม มาตรา (5) 26 เพื่อพิจารณาแต่งตั้งและถอดถอนกรรมการอิสลามประจำมัสยิดตามพระราชบัญญัติการบริหารองค์กรศาสนาอิสลาม พ.ศ. 2540

คุณลักษณะของ อิหม่าม

ในศาสนาอิสลามได้มีการกล่าวถึงคุณลักษณะต่างๆที่ปรากฏอยู่ใน อัล-กูรออันที่เป็นพื้นฐานของผู้นำอิสลาม (อิหม่าม) ไว้ 9 ประการ (คีลีนิ กุสสลานุกาฟ, 2542 : 84-118) คือ

1. ความซื่อสัตย์
2. มีความอ่อนโยนและการให้อภัย
3. การเพิ่มพูนความรู้
4. มีความรู้
5. มีความอดทน
6. ไม่ฟุ่มเฟือย

¹⁶ สุนนะ หมายถึงความว่า การปฏิบัติตามท่านนบีมุฮัมมัด คืออัลลิลลอฮุอะลียะฮ์วะฮ์ลัม ทุกกรณี อย่างเช่น การใช้ชีวิตประจำวัน

7. ความกล้าหาญ

8. การปรึกษา

9. ความมีสติจะ

ซึ่งในแต่ละด้านมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. ความซื่อสัตย์ เป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับผู้นำของมุสลิม ดังที่อัลลอฮ์ สุบหานะฮฺวะตะอะลา ทรงกล่าวใน อัล-กุรอานว่า

قَالَتْ إِحَدُهُمَا يَا بْتَ اسْتَجِرْهُ ^ط إِنَّ خَيْرَ مَنِ اسْتَجَرْتَ الْقَوِي
الْأَمِينُ ﴿٢٦﴾

ความว่า

แท้จริงคนที่ท่านควรจะจ้างเขาไว้คือ ผู้ที่แข็งแรง ผู้ที่ซื่อสัตย์ (อัล-เกาะศ็อศ : 26)

ซึ่งเป็นคุณลักษณะมีความสำคัญยิ่ง หากปราศจากคุณลักษณะดังกล่าวนี้ก็จะส่งผลทำให้องค์กรหรือหน่วยงานที่ตนอยู่นั้นอ่อนแอลง

และเราสามารถได้เรียนรู้จากประวัติของท่านนบีมุฮัมมัด คืออัลลลอฮ์ซุบฮันะฮฺวะตะอะลา เป็นผู้ที่ไว้วางใจได้และมีความซื่อสัตย์ก่อนที่จะได้รับการแต่งตั้งให้เป็นนบี และ ท่านนบีมุฮัมมัด คืออัลลลอฮ์ซุบฮันะฮฺวะตะอะลา ก็ได้รับการขนานนามว่า อัล-อะมีน ซึ่งหมายความว่าผู้ไว้วางใจได้หรือผู้ซื่อสัตย์ (ยะกูบีบ ท้วมประถม : 295)

2. มีความอ่อนโยนและการให้อภัย ท่านนบีมุฮัมมัด คืออัลลลอฮ์ซุบฮันะฮฺวะตะอะลา เป็นผู้ที่อ่อนโยนและให้อภัย ดังที่อัลลอฮ์ สุบหานะฮฺวะตะอะลา ทรงกล่าวใน อัล-กุรอานว่า

فَبِمَا رَحْمَةٍ مِّنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ ^ط وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَأَنْفَضُوا
مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ ^ط وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ ^ط وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ ^ط فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ
عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ ﴿١٥٩﴾

ความว่า

เนื่องด้วยความเมตตาจากอัลลอฮ์นั่นเอง เจ้า (มุฮัมมัด) จึงได้สุภาพอ่อนโยนแก่พวกเขา (ผู้ศรัทธา) และถ้าหากเจ้าเป็นผู้ประพฤติน่าขำและมีใจแข็งกระด้างแล้วไซ้ร้ แน่นนอนพวกเขาก็ยอมแยกตัวออกไปจากกรอบๆ เจ้ากันแล้ว ดังนั้น จงอภัยให้แก่พวกเขาเถิด และจงขออภัยให้แก่พวกเขาด้วย และจงปรินิษาหารือกับพวกเขาในกิจการทั้งหลาย ครั้นเมื่อเจ้าได้ตัดสินใจแล้ว ก็จงมอบหมายแต่อัลลอฮ์เถิด แท้จริงอัลลอฮ์ทรงรักใคร่ผู้มอบหมายทั้งหลาย (อาลี-อิมรอน : 159)

จากอายะฮ์ดังกล่าว ชี้ให้เห็นว่า ผู้นำที่ดีควรเป็นผู้ที่มีความอ่อนโยนต่อผู้ตาม ไม่ทำให้ผู้ตามรับภาระมากเกินไป ควรให้อภัยผู้ตามและควรขอพรจากอัลลอฮ์ สูดหะฮ์อะอะอะอะอะ ให้ทรงอภัยความผิดของผู้ตาม ควรปรินิษาหารือกับพวกเขา ควรกำหนดทางออกที่ดีก่อนจะตัดสินใจเพื่อการปฏิบัติและตัดสินใจแล้วก็ควรมอบหมายความไว้วางใจต่ออัลลอฮ์ สูดหะฮ์อะอะอะอะอะ (นิละอะ แวงูเซ็ง, 2548 : 118)

3. การเพิ่มพูนความรู้ ดังที่อัลลอฮ์ สูดหะฮ์อะอะอะอะอะ ทรงกล่าวใน อัล-กูรอานว่า

فَتَعَلَى اللَّهِ الْمَلِكُ الْحَقُّ وَلَا تَعْجَلْ بِالْقُرْآنِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يُقْضَىٰ

إِلَيْكَ وَحْيُهُ وَقُلْ رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا

ความว่า

ข้าแต่พระเจ้าของข้าพระองค์ ขอพระองค์ทรงโปรดเพิ่มพูนความรู้แก่ข้าพระองค์ด้วย

(ฏอฮา : 114)

ด้วยอายะฮ์ดังกล่าว มุสลิมทุกคนต้องควรหาโอกาสเพิ่มพูนความรู้ และพัฒนาทักษะเพื่อการปรับตัวให้เข้ากับสภาพการเปลี่ยนแปลงของโลกปัจจุบัน (นิละอะ แวงูเซ็ง, 2548 : 121) เพื่อให้มีความสามารถทางสติปัญญาของเขาก็คงจะอย่างต่อเนื่องไม่หยุดนิ่งและมันจะมีโอกาสพัฒนาหรือขยาย และกลายเป็นหนทางของการเผยแพร่ความรู้จากชนรุ่นหนึ่งไปยังชนอีกรุ่นหนึ่ง และ การสร้างความก้าวหน้าให้อนาคตได้ตลอดไป (บรรจง บินกาซัน, 2546 : 3434)

4. มีความรู้ ลักษณะของผู้นำต้องมีความรู้ ดังที่อัลลอฮ์ สูดหะฮ์อะอะอะอะอะ ทรงกล่าวใน อัล-กูรอานว่า

قَالَ أَجْعَلْنِي عَلَىٰ خَزَائِنِ الْأَرْضِ إِنِّي حَفِيظٌ عَلِيمٌ

ความว่า

ยูซุฟได้กล่าวได้ทรงโปรดให้ทรัพยากรทั้งหมดของแผ่นดินนี้ใช้ในการควบคุมดูแลของฉัน เพราะฉันรู้วิธีการดูแลรักษามันและมีความรู้ (ยูซุฟ : 55)

จากอายะฮ์ดังกล่าวผู้นำต้องพิสูจน์ตัวเองให้เห็นว่าเป็นคนฉลาดและมีความสามารถ มีความสูงส่ง ทางศีลธรรม และรู้วิธีการดูแลรักษาและใช้ทรัพยากรต่างๆในแผ่นดินหรือองค์กรได้อย่างมีประสิทธิภาพและมีความปลอดภัย

ในอายะฮ์ดังกล่าวได้สอนบทเรียนว่าแม้แต่มุสลิมคนหนึ่งก็สามารถก่อการปฏิวัติขึ้นมาในประเทศได้โดยการใช้ลักษณะแห่งอิสลามที่บริสุทธิ์ของเขา ความศรัทธาของสติปัญญาและความรู้ความสามารถของเขาและสอนว่าผู้ศรัทธาที่แท้จริงสามารถพิชิตประเทศทั้งหมดได้โดยไม่ต้องใช้กองทัพ กระสุนหรือยุทธโศปกรณ์ใดๆ ถ้าหากเขาใช้ลักษณะทางศีลธรรมของเขาอย่างเหมาะสม (บรรจง บินกาซัน, 2542 : 1012-1014)

5. มีความอดทน

การอดทนหรือความมีขันติธรรม ต่อการทดสอบจากองค์อัลลอฮ์ سبحانهและعالى ในทุกสภาวะการณ์นั้นถือได้ว่าเป็นกุญแจดอกสำคัญ ที่จะไขเข้าสู่ประตูชัยแห่งกิจการทั้งหลายทั้งในด้านปัจเจกชน และสังคมโดยภาพรวมและได้มีคำกล่าวถึงความขันติธรรม ไว้ในเชิงอุปมาอุปไมยว่า

ไม่มีรังใดดำรงอยู่ได้ โดยไร้ศิระษันใด

ไม่มีอิมานที่สมบูรณ์ โดยไร้ขันติอันนั้น

ขันตินั้นนอกจากจะเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้อิมานถูกต้องและสมบูรณ์แล้ว ยังเป็นตัวแปรที่ทำให้สังคมเกิดความสงบมั่นคง แต่สังคมไม่ขาดซึ่งขันติ เมื่อโดนมรสุมโหมกระหน่ำความอดทนจึงเป็นลักษณะเด่นที่ศาสนาอิสลามได้กำชับให้มุมิน¹⁷ ทุกคนมีความอดทนแม้จะมีความทุกข์ ก็ต้องอดทนจึงจะถือได้ว่าเป็นผู้ที่มีอิมานที่สมบูรณ์ต่ออัลลอฮ์ سبحانهและعالى และกฏสภาวะการณ์และจะต้องมีความอดทนต่อการสนองตอบพระบัญชาแห่งพระองค์ (กิตีมา อมรทัตและคณะ, 2548 : 83-88) ดังที่อัลลอฮ์ سبحانهและعالى ทรงกล่าวใน อัล-กุรอานว่า

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا أَصْبِرُوا وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ

تَفْلِحُونَ ﴿٢٠٠﴾

¹⁷ มุมิน หมายถึง ผู้ศรัทธาในศาสนาอิสลาม

ความว่า

โอบรรดาผู้ศรัทธาทั้งหลาย จงมีความอดทนและจงมีความอดทนต่อกันและจงสามัคคีกันไว้ (อาลี-อิมรอน : 200)

6. ไม่ฟุ่มเฟือย

การฟุ่มเฟือยและเกินความจำเป็น จึงเป็นหนทางหนึ่งในการที่จะเกิดของปัญหาทางสังคมหลายอย่าง เช่น ทางเศรษฐกิจ สังคม องค์กรหรือหน่วยงานของรัฐและสิ่งแวดล้อม เป็นต้น อิสลามจึงกำหนดให้คนหรือนิติบุคคลที่มีทรัพย์สินเกินความจำเป็น ต้องแบ่งปันแก่คนยากจนและประมาณผู้ฟุ่มเฟือยว่ามีสายเลือดกับซาตาน (กิติมา อมรทัตและคณะ, 2548 : 30-31) ดังที่อัลลอฮ์ สุบหานะฮฺวะตะอะลา ทรงกล่าวใน อัล-กุรอานว่า

وَأْتِ ذَا الْقُرْبَىٰ حَقَّهُ وَالْمِسْكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَلَا تَبْذِرْ تَبْذِيرًا

إِنَّ الْمُبْذِرِينَ كَانُوا إِخْوَانَ الشَّيْطَانِ وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِرَبِّهِ كَفُورًا

ความว่า

จงปฏิบัติหน้าที่ของสุ่เจ้าที่มีต่อญาติของสุ่เจ้าและต่อผู้ขัดสนและญาติของ สุ่เจ้าและต่อผู้ขัดสน และผู้เดินทางให้ครบถ้วนและจงอย่าฟุ่มเฟือย ผู้ที่ฟุ่มเฟือนั้นคือพี่น้องของเหล่ามาร และมารนั้นเนรคุณต่อพระผู้อภิบาลของมัน (บนิอิสรอฮิล : 26-27)

7. ความกล้าหาญ

ในความเป็นจริงนั้นการที่จะรู้ว่าผู้ใดเป็นผู้กล้าหาญหรือไม่นั้นไม่อาจจะรู้ได้ง่ายๆ จนกว่าจะมีเหตุการณ์ร้ายต่างๆ ที่เข้ามาในชีวิต คนกล้าหาญย่อมแสดงออกซึ่งความกล้าหาญออกมาแต่คนขี้ขลาดก็จะแสดงความขลาดออกมาในทำนองเดียวกัน

คนกล้าต้องมีลักษณะดังนี้ รักความจริง มีความรับผิดชอบสูง มีสติอยู่เสมอ มีจิตที่จะสู้กับเหตุการณ์ต่างๆ มินิสัยเป็นผู้นำมามากกว่าเป็นผู้ตาม ไม่ท้อถอยอะไรง่ายๆ หากผู้นำมุสลิมมีคุณลักษณะดังข้างต้น พี่น้องมุสลิมก็จะมีชีวิตที่มีเกียรติและไม่ต้องเผชิญกับความอยุติธรรม (วิทยา วิเศษรัตน์, 2548 : 193-194) ดังที่อัลลอฮ์ สุบหานะฮฺวะตะอะลา ทรงกล่าวในอัล-กุรอานว่า

وَلَمَن صَبَرَ وَغَفَرَ إِنَّ ذَلِكَ لَمِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ

ความว่า

ส่วนผู้ที่อดทนและให้อภัยนั้น ความจริงแล้ว นั่นคืองานแห่งความกล้าหาญและเด็ดเดี่ยว (อัซ-ซุรรอ : 43)

8. การปรึกษา

สิ่งนี้ได้ถูกนับว่าเป็นคุณสมบัติที่ดีที่สุดของบรรดาผู้ศรัทธา และได้ถูกบัญชาไว้ในซูเราะฮ์ อาติอิรอน บนพื้นฐานของคำบัญชานี้เองที่การปรึกษาหารือกัน เป็นเสาหลักที่สำคัญของวิถีชีวิตแห่งอิสลามและการทำกิจของการส่วนรวม ดังที่อัลลอฮ์ สُبْحَانَهُ وَسُبْحَانَ عِلْمِهِ ทรงกล่าวใน อัล- กุรอานว่า

وَالَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمْ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَمْرُهُمْ شُورَىٰ بَيْنَهُمْ وَمِمَّا

رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ ﴿٢٨﴾

ความว่า

และผู้เชื่อฟังพระผู้อภิบาลของพวกเขา และดำรงนมาซและดำเนินกิจการของพวกเขาโดยการปรึกษาหารือกัน ผู้ใช้จ่ายจากสิ่งที่เราได้ประทานแก่พวกเขาเป็นปัจจัยยังชีพ (อัล-ซูรอ : 38)

เมื่อเราพิจารณาว่าทำไมอิสลามจึงให้ความสำคัญแก่การปรึกษาหารือกัน เราก็เห็นถึงเหตุผลได้ชัดเจน 3 ประการด้วยกันนั่นคือ

ประการแรก ถือเป็นกรไม่ยุติธรรมที่ใครคนหนึ่งจะตัดสินใจเรื่องหนึ่งเรื่องใด โดยความเห็นของตัวเองและไม่ฟังเสียงคนอื่น ในเมื่อเรื่องนั้นเกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ของคนสองคนหรือมากกว่านั้น ไม่มีใครมีสิทธิ์ที่จะทำตามที่ต้องการในเรื่องของผลประโยชน์ร่วมกัน ความยุติธรรมต้องการให้บรรดาผู้มีผลประโยชน์ร่วมกันในเรื่องหนึ่งเรื่องใดต้องปรึกษาหารือกัน และถ้าหากมันเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับคนจำนวนมาก ก็จะต้องเลือกคนที่ไว้วางใจได้ให้เป็นคณะที่ปรึกษา

ประการที่สอง การที่ใครคนหนึ่งคนใดพยายามที่จะทำสิ่งที่ตัวเองต้องการในเรื่องของผลประโยชน์ส่วนรวมนั้น ถ้าไม่เพราะเขาต้องการที่จะยึดสิทธิของคนอื่นเป็นของตนเอง ก็อาจเพราะเขาดูถูกคนอื่นและถือว่าตัวเองเหนือกว่าคนอื่น ผู้ศรัทธาไม่ใช่คนเห็นแก่ตัวที่คิดจะเอาผลประโยชน์ที่ไม่สมควรจะได้มาโดยการยึดสิทธิของคนอื่น และไม่ใช่คนหลงตัวเองจนถือว่าตัวเองเป็นผู้ฉลาดและรู้ทุกสิ่งทุกอย่าง

ประการที่สาม มันเป็นความรับผิดชอบอันยิ่งใหญ่ที่จะตัดสินใจในเรื่องต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกัน สิทธิและผลประโยชน์ของคนอื่น ไม่มีใครที่เกรงกลัวพระเจ้าและรู้ว่าจะต้องได้รับโทษอย่างไร ต่อหน้าพระเจ้าจะกล้าแบกรับภาระอันหนักอึ้งนี้ไว้แต่เพียงลำพังคนเดียว คนที่จะกล้าเช่นนั้นก็มีแต่คนที่ไม่กลัวพระเจ้าและไม่แยแสในเรื่องโลกหน้าเท่านั้น คนที่กลัวพระเจ้าและมีความรู้สึกเรื่องที่เกี่ยวข้องกันผลประโยชน์ส่วนรวม ทั้งนี้เพื่อบรรลุถึงเป้าหมายและการตัดสินใจถูกต้อง และถ้าหากมีความผิดพลาดเกิดขึ้น ความรับผิดชอบก็จะไม่ได้ตกอยู่กับคนคนเดียว

เมื่อพิจารณาถึงสิ่งทั้งสามประการดังกล่าวมาจะทำให้เราสามารถเข้าใจได้อย่างดีว่า การปรึกษาหารือกันเป็นสิ่งจำเป็นทางด้านศีลธรรมที่อิสลามได้สอนมนุษย์ และการไม่ปฏิบัติเช่นนี้ถือเป็นการผิดศีลธรรมที่อิสลามไม่อนุญาต วิธีชีวิตอิสลามต้องการให้นำหลักการปรึกษาหารือกันมาใช้ ในกิจการส่วนรวมทุกอย่างไม่ว่าจะเป็นเรื่องเล็กหรือใหญ่ ถ้าหากมันเป็นเรื่องในครอบครัว สามียะและภรรยาที่จะต้องปรึกษาหารือกัน และเมื่อลูกๆ โตขึ้น พวกเขา ก็ควรจะได้รับการปรึกษาหารือด้วยถ้าหากว่ามันเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกันทั้งครอบครัว ความเห็นของลูกทุกคนที่เป็นผู้ใหญ่แล้วก็ควรจะได้รับการยอมรับ ถ้าหากว่ามันเป็นเรื่องของเผ่าหรือเรื่องพี่น้องหรือคนในเมือง และมันเป็นไปได้ที่ปรึกษาหารือกันทุกคน การตัดสินใจก็ควรจะกระทำโดยสภา หรือคณะกรรมการท้องถิ่นที่ประกอบด้วยตัวแทนที่ไว้วางใจได้ของประชาชน ถ้ามันเป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับชาติ ประชาชนก็ควรแต่งตั้งหัวหน้ารัฐบาลขึ้นมาเพื่อปฏิบัติภารกิจแห่งชาติ และหัวหน้ารัฐบาลก็ต้องปรึกษาหารือกับบรรดาผู้นำความคิดที่ประชาชนนับถือและให้ความไว้วางใจ และเขาจะคงปฏิบัติหน้าที่นั้นต่อไป ตราบานานที่ประชาชนต้องการให้เขาอยู่ในตำแหน่งนั้น ไม่มีคนชื่อศักดิ์คนไหนสามารถจะดำรงตำแหน่งผู้นำของชาติได้โดยใช้กำลัง หรือยากที่จะอยู่ในตำแหน่งนั้นตลอดไปโดยไม่สิ้นสุด ไม่มีใครสามารถคิดที่จะเข้ามาสู่อำนาจโดยการหลอกลวง และหลังจากนั้นก็แสวงหาการยอมรับจากประชาชนโดยการบังคับ และไม่มีใครสามารถคิดแผนการหลอกให้ประชาชนเลือกตัวแทนมาทำหน้าที่ปรึกษาของเขาและเขาจะทำได้ทำตามความต้องการของเขา มิใช่ตามความต้องการของประชาชน คนที่ต้องการเช่นนี้ก็มักมีแต่คนมีเจตนาชั่วร้าย และคนที่จะทำสิ่งที่ขัดต่อหลักการปรึกษาหารือกันในอิสลาม ก็คือคนที่สามารถหลอกลวงพระเจ้าและประชาชนได้โดยไม่ลังเลทั้งๆ ที่ความจริงแล้ว พระเจ้านั้นไม่มีใครสามารถหลอกลวงพระองค์ได้ และประชาชนก็ไม่มีคบอดจนถึงกับยอมรับโจรที่กำลังปล้นกลางวันแสกๆ ว่าเป็นผู้ปรารถนาดีและเป็นคนรับใช้ของพวกเขา

9. ความมีสัจจะ

ท่านนบีมุฮัมมัด คืออัลลอฮ์ซุบฮันะฮูอะละฮิยะฮ์สัลลัม เกร็งครัดมากในการพูดความจริงและท่านไม่พูดสิ่งที่ไม่เป็นความจริง (ซอลิฮีญ์, ม.ป.ป. : 295) ดังที่อัลลอฮ์ สิบหฺานะฮูอะละฮิยะฮ์สัลลัม ทรงกล่าวในอัล-กุรอานว่า

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ ﴿١١٩﴾

ความว่า

บรรดาผู้ศรัทธาเอ๋ย จงเกรงกลัวอัลลอฮ์และจงอยู่กับบรรดาผู้สัตย์จริง (อัต-เตาบะฮ์ : 119)

และมีคำสอนของท่านนบีมุฮัมมัด คืออัลลิลลอฮุอะลยิวะฮ์อัลลัม ได้กล่าวว่า (อรุณ วันแอมะละ, ม.ป.ป. : 60) จงประกันให้ฉันหกประการจากตัวของพวกท่านฉันจะประกันให้พวกท่านได้เข้าสวรรค์

1. มีสัจจะเมื่อพูด
2. ปฏิบัติตามสัญญา เมื่อให้สัญญา
3. จงให้ความวางใจ เมื่อได้รับความวางใจ
4. จงรักษาอวัยวะเพศ
5. จงลดสายตาลงต่ำ
6. จงระวังอย่าเกี่ยวข้องกับของหะรอม¹⁸

รายงานโดย อัล-บัยหะกีฮ์ จาก อุบบาดะฮ์ บุตร อัศศอมิต

ดังนั้นการที่จะมีบทบาทในด้านศาสนา การจัดการศึกษาและการบริหารงานจำเป็นต้องมีคุณลักษณะ (ความซื่อสัตย์ มีความอ่อนโยนและการให้อภัย การเพิ่มพูนความรู้ มีความรู้ มีความอดทน ไม่ฟุ้งเฟ้อ ความกล้าหาญ การปรীกษา ความมีสัจจะ) ของอิหม่ามเพื่อให้มีการพัฒนาชุมชนต่อไป

ความสำคัญของ อิหม่าม

เมื่อสังคมมุสลิมที่มีความพร้อมในการจัดตั้งรัฐ ก็ได้มีการจัดตั้งรัฐขึ้นมาอย่างถูกต้อง จึงจำเป็นที่จะต้องเลือกผู้นำสูงสุดเป็นผู้ปกครองของรัฐ บรรดาอุลามะฮ์¹⁹ มุสลิมมีความเห็นว่า การเลือกผู้นำสูงสุดของรัฐเป็นความจำเป็นทั้งทางเหตุผลและทางดั้งหลักการของศาสนาด้วย ผู้นำสูงสุดนี้อาจเรียกว่า เคาะลีฟะฮ์ หรือ อิหม่าม หรือ อะมีร์ ก็ได้

บรรดาอุลามะฮ์ อิสลามมีความเห็นตรงกันกันว่าประชาชาติมุสลิมจำเป็น (วาญิบ) ต้องมีผู้นำและประชาชาติมุสลิมต้องยอมรับและเชื่อฟังผู้นำที่ปกครองตามบทบัญญัติของอัลลอส สุบหานะฮ์วะตะอาลา และแบบอย่างที่ท่านศาสนาได้กำหนดไว้ ดังที่อัลลอส สุบหานะฮ์วะตะอาลา ทรงกล่าวใน อัล-กุรอ่านว่า

¹⁸ หะรอม หมายถึง สิ่งที่เป็นข้อห้ามต่างๆ

¹⁹ อุลามะฮ์ หมายถึง เป็นผู้ที่มีความรู้ในสาขาวิชาต่างๆ ในด้านศาสนาและมีความรู้ในด้านทั่วไป หรือเป็นปราชญ์ของอิสลาม เช่น อิหม่ามฮานฟี อิหม่ามฮัมบาลี อิหม่ามชาฟีอีฮ์ อิหม่ามมาลีกี อิบนูฮ์นินา และอิบนูคอนอูน เป็นต้น

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولَى الْأَمْرِ مِنْكُمْ
فَإِنْ تَنَزَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ
الْآخِرِ ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا

ความว่า

โอ้บรรดาผู้ศรัทธา พวกเจ้าจงเชื่ออัลลอฮ์ สิบหามะสุอะตะอาลา และเชื่อฟังศาสนดาและบรรดา
ผู้นำในหมู่พวกเจ้า (อัน-นิซาอ : 59)

อัลลอฮ์ สิบหามะสุอะตะอาลา ได้บัญชาให้เราเชื่อฟังผู้นำในหมู่ของพวกเราเอง ท่านนบีมุฮัมมัด
คือลลลลลลลลลลลลลลลลลลลล ได้กล่าวความว่า หลังจากนั้นแล้วจะมีบรรดาผู้นำที่ปกครองของพวกเจ้า ผู้นำ
ที่คุณธรรมจะปกครองพวกเจ้าด้วยคุณธรรมของเขาและผู้นำที่ชั่วจะปกครองพวกเจ้าด้วยความชั่ว
ของเขา ฉะนั้นพวกเจ้าจงเชื่อฟังและเคารพการปกครองที่สอดคล้องกับหลักการอิสลาม หากพวกเขา
ปฏิบัติดีผลดีก็เป็นของพวกเขาและพวกเจ้า แต่ถ้าพวกเขาปฏิบัติชั่ว ผลชั่วก็เป็นของพวกเขาและพวก
เจ้าได้แต่ความดี (อิสมาแอ อาลี, 2545 : 176-178)

นอกจากนั้นยังมีหะดีษ²⁰ที่พูดถึงเรื่องการเชื่อฟังผู้นำ เช่น ท่านนบีมุฮัมมัด คือลลลลลลลลลลลลลลลลลลลล
วะสลลลลลลลลลลลลลลลลลลลล กล่าวว่

“เป็นหน้าที่ของมุสลิมที่จะต้องเชื่อฟังในสิ่งที่เขาชอบหรือ ทราบใดที่เขามิได้รับคำสั่งที่ฝ่า
ฝืนบทบัญญัติของอัลลอฮ์ สิบหามะสุอะตะอาลา แต่หากเขาได้รับคำสั่งที่ฝ่าฝืนก็ไม่มีการเชื่อฟังและไม่
ปฏิบัติตาม” (รายงานโดย บุคอรีย์และมุสลิม)

ดังนั้นหากผู้นำมีคำสั่งให้ทำสิ่งที่เป็นการฝ่าฝืนบทบัญญัติของอัลลอฮ์ สิบหามะสุอะตะอาลา ที่ไม่
มีข้อสงสัยผู้นำก็ไม่มีสิทธิที่จะได้รับการเชื่อฟังจากประชาชน นั่นคือการได้ออกจากกรอบแห่ง
ความชอบธรรมในเรื่องส่วนตัวหรือเรื่องอื่นๆ (อิสมาแอ อาลี, 2545 : 190-191) จะเห็นได้ว่าอิสลาม
ให้ความสำคัญในเรื่องของผู้นำและผู้ตาม ในที่นี้คือในสังคมอิสลามต้องมีผู้นำ ดังที่ท่านนบีมุฮัมมัด
คือลลลลลลลลลลลลลลลลลลลล ได้กล่าวไว้ว่

“เมื่อมีจำนวนสมาชิก 3 คนในการเดินทางควรแต่งตั้งบุคคลหนึ่งในหมู่พวกเขาเป็นผู้นำ”
(รายงานโดย อับูดาวูด)

²⁰ หะดีษ หมายความว่า คำพูด การประพฤติ ปฏิบัติ จริยวัตร ตลอดจนวิถีการดำเนินชีวิตของท่านนบีมุฮัมมัด คือลลลลลลลลลลลลลลลลลลลล
วะสลลลลลลลลลลลลลลลลลลลล

ดังนั้น ในชุมชนมุสลิมจำเป็นต้องมีผู้นำที่ปฏิบัติอยู่ในกรอบของบทบัญญัติอิสลามถ้าผู้นำฝ่าฝืนบทบัญญัติดังกล่าวผู้ตามก็สามารถไม่ปฏิบัติตามหรือไม่เชื่อฟังผู้นำได้

5. หลักการบริหารในอิสลาม

นิเถาะ แวอูเซ็ง (2551 : 57-68) หลักการสำคัญของการบริหารในอิสลามที่มีฐานที่มาจากอิสลามคืออัลกุรอานและสุนนะฮ์ ซึ่งสามารถจำแนกหลักการบริหารในอิสลามได้ดังนี้

1. การเชื่อฟังต่ออัลลอฮ์ สิบหามะสุอะตะอาลา และความรู้สึกแห่งความเป็นบ่าวของอัลลอฮ์ สิบหามะสุอะตะอาลา

การเชื่อฟังอัลลอฮ์ สิบหามะสุอะตะอาลา เป็นความรู้สึกในหัวใจแห่งจิตของบุคคลต่อความยิ่งใหญ่ของอัลลอฮ์ สิบหามะสุอะตะอาลา การน้อมรับคำสั่งใช้ของอัลลอฮ์ สิบหามะสุอะตะอาลา การปฏิบัติตามกฏชะรีอะฮ์ของอัลลอฮ์ สิบหามะสุอะตะอาลา รวมถึงการอุทิศตนเพื่ออัลลอฮ์ สิบหามะสุอะตะอาลา

มุสลิมจะมีเป้าหมายหลักในการดำเนินชีวิตอยู่ในโลกนี้ คือเพื่อได้รับความโปรดปรานจากอัลลอฮ์ สิบหามะสุอะตะอาลา โดยการเชื่อฟังต่อพระองค์ ดังนั้นผู้นำมุสลิมควรรักษาความสำคัญต่อหน้าที่ทางการบริหารของเขาในฐานะที่เป็นเครื่องมือที่จะได้มาซึ่งความโปรดปรานจากพระองค์ กล่าวอีกนัยหนึ่ง ผู้นำมีหน้าที่ที่จะต้องให้ความสำคัญและทำให้เกิดความกระจำนงในจุดมุ่งหมาย ความจำเป็น และความสำคัญของการเชื่อฟังต่ออัลลอฮ์ สิบหามะสุอะตะอาลา แก่ผู้ร่วมงานของเขา ดังนั้นเพื่อที่จะบรรลุวัตถุประสงค์ดังกล่าวนี้ ผู้นำจึงมีหน้าที่ที่จะต้องกำหนดแบบอย่างที่ดี รวมทั้งต้องเป็นต้นแบบที่ดีในการเชื่อฟังและปฏิบัติตามชะรีอะฮ์ของอัลลอฮ์ สิบหามะสุอะตะอาลา ในที่นี้เป็นที่ประจักษ์ว่า หลักการบริหารที่มีรากฐานอันเป็นหลักการที่สำคัญที่สุดคือ การเชื่อฟังและการเป็นบ่าวที่ดีของอัลลอฮ์ สิบหามะสุอะตะอาลา

มุสลิมที่ดำรงชีวิตอยู่ในโลกนี้จะต้องแสวงหาความโปรดปรานของอัลลอฮ์ สิบหามะสุอะตะอาลา และจะต้องอุทิศตนเพื่อการภักดีต่อพระองค์ ดังที่อัลลอฮ์ สิบหามะสุอะตะอาลา ทรงกล่าวใน อัล-กุรอานว่า

﴿ وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ ﴾

ความว่า

และข้ามิได้สร้างญินและมนุษย์เพื่อเคารพภักดีต่อข้า (อัล-ซารียาต : 56)

ดังนั้น หากมุสลิมมีวัตถุประสงค์ในการทำงานอย่างทุ่มเทเพื่อแสวงหาความโปรดปรานของอัลลอฮ์ สิบหะนะฮฺอะฮฺอะลา เขาก็ถือเสมือนว่ากำลังปฏิบัติศาสนกิจ และจะได้รับผลตอบแทนจากอัลลอฮ์ สิบหะนะฮฺอะฮฺอะลา อิสลามได้สนับสนุนให้ทำงานอย่างทุ่มเทและใช้ความพยายามอย่างสุดความสามารถเพื่อให้ได้มาซึ่งผลบุญจากการงานเหล่านั้น นอกจากนี้ อิสลามได้เปรียบผู้ทำงานหนักเสมือนผู้ที่ต่อสู้ในหนทางของอัลลอฮ์ สิบหะนะฮฺอะฮฺอะลา ดังที่อัลลอฮ์ สิบหะนะฮฺอะฮฺอะลา ทรงกล่าวใน อัล-กุรอานว่า

عَلِمَ أَنْ سَيَكُونُ مِنْكُمْ مَرْضًى ۖ وَءَاخَرُونَ يَضْرِبُونَ فِي الْأَرْضِ يَبْتَغُونَ مِنْ فَضْلِ اللَّهِ ۖ وَءَاخَرُونَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ۖ

ความว่า

พระองค์ทรงรู้ดีว่า อาจมีบางคนในหมู่พวกเจ้าเป็นคนป่วย และบางคนอื่นๆ ต้องเดินทางไปดินแดนอื่น เพื่อแสวงหาความโปรดปรานของอัลลอฮ์ และบางคนอื่นต่อสู้ในหนทางของอัลลอฮ์ (อัล-มุชชะมัด : 20)

อย่างไรก็ตาม การงานทั้งหลายนี้จะได้รับผลบุญอันเป็นผลตอบแทนจากอัลลอฮ์ สิบหะนะฮฺอะฮฺอะลา หากกระทำด้วยจิตใจที่บริสุทธิ์เพื่ออัลลอฮ์ สิบหะนะฮฺอะฮฺอะลา เท่านั้น หากผู้ใดทำงานด้วยความอดทน มอบหมายตนต่ออัลลอฮ์ สิบหะนะฮฺอะฮฺอะลา เพียงผู้เดียว และตระหนักว่า พระองค์กำลังเพ็งเล็งหรือมองดูเขา ดังกล่าวนี้อาจเป็นการงานที่อยู่ในประเภทของการทำอิบาดะฮ์ ดังที่อัลลอฮ์ สิบหะนะฮฺอะฮฺอะลา ทรงกล่าวใน อัล-กุรอานว่า

وَقُلِ اعْمَلُوا فَسَيَرَى اللَّهُ عَمَلَكُمْ وَرَسُولُهُ وَالْمُؤْمِنُونَ

ความว่า

และจงกล่าวเถิด (มุฮัมมัด) ว่าพวกท่านจงทำงานเถิด แล้วอัลลอฮ์จะทรงเห็นการงานของพวกท่านและเราะสูลของพระองค์ และบรรดามุอิมินก็จะเห็นด้วย (อัล-เตาบะฮ์ : 105)

2. การมอบความไว้วางใจต่ออัลลอฮ์ สิบหะนะฮฺอะฮฺอะลา

การมอบหมายต่ออัลลอฮ์ สิบหะนะฮฺอะฮฺอะลา หรือ ตะวัคกุล คือการมอบหมายต่ออัลลอฮ์ สิบหะนะฮฺอะฮฺอะลา ด้วยหัวใจที่มีความเชื่อมั่นอย่างแท้จริง ตะวัคกุลคือการศรัทธาด้วยหัวใจในพลังอำนาจ ความปรีชาญาณ และความยุติธรรมของอัลลอฮ์ สิบหะนะฮฺอะฮฺอะลา และเชื่อว่า ผลทั้งหลายขึ้นอยู่กับ

พระประสงค์ของพระองค์ ผู้นำบางคนได้พยายามที่จะแยกแยะระหว่างกระบวนการวางแผนออก จากตะวักลูก กล่าวอีกนัยหนึ่ง พวกเขาได้ใช้เครื่องมือทางวัตถุในกระบวนการวางแผน โดยไม่ใส่ใจ ต่อความประสงค์ของผู้ทรงสร้างคืออัลลอฮ์ สิบหามะฮะอะอะอะอะ อย่างไรก็ตาม ผู้นำมุสลิมจะต้องให้ ความสำคัญแก่ทั้งส่วนที่เป็นเครื่องมือที่จะนำไปสู่ความสำเร็จของงานและส่วนที่เกี่ยวข้องกับผู้ที่ทำ ให้งานสำเร็จ นั่น คือ อัลลอฮ์ สิบหามะฮะอะอะอะอะ ผู้นำมุสลิมจะต้องทำการตัดสินใจอย่างรอบคอบที่สุด เพื่อให้เกิดผลดีต่อชุมชน โดยคำนึงถึงกรอบหลักคำสอนอิสลาม และจะต้องมอบหมายการงาน เหล่านั้นต่ออัลลอฮ์ สิบหามะฮะอะอะอะอะ ผู้นำมุสลิมจะต้องตระหนักถึงภาระอันหนักอึ้งของหน้าที่และ ความรับผิดชอบทางการบริหารที่เขาแบกรับไว้ ตะวักลูกจึงมีความสำคัญยิ่งในการบริหาร

ตะวักลูกจะเกิดหลังจากการวางแผนและการกำหนดกิจกรรมที่จะนำไปสู่การบรรลุ วัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ ดังที่อัลลอฮ์ สิบหามะฮะอะอะอะอะ ทรงกล่าวใน อัล-กุรอานว่า

فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ

ความว่า

ครั้งเมื่อเจ้าได้ตัดสินใจแล้ว ก็จงมอบหมายแด่อัลลอฮ์เถิด แท้จริงอัลลอฮ์ทรงรักใคร่ผู้ มอบหมายทั้งหลาย (อาลี-อิมรอน : 159)

ตะวักลูกคือแหล่งที่มาของการช่วยเหลือจากอัลลอฮ์ สิบหามะฮะอะอะอะอะ ทั้งนี้เพราะบุคคลมี ความรู้ดีที่ อัลลอฮ์ สิบหามะฮะอะอะอะอะ นั้นอยู่เคียงข้างเขาเสมอ การมอบหมายต่ออัลลอฮ์ สิบหามะฮะ อะอะอะอะ จะทำให้เขามีความมั่นใจและมีจิตใจที่สงบ ตะวักลูกคือวิธีที่ดีที่สุดที่จะทำให้การงานทุกอย่าง ในโลกนี้ประสบความสำเร็จ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการบริหารในชุมชนหรืองานอื่นๆ ตะวักลูกเป็น วิธีการเฉพาะที่ใช้สำหรับการหลอมรวมระหว่างจิตวิญญาณกับการปฏิบัติโดยการเชื่อมโยง กับอัลลอฮ์ สิบหามะฮะอะอะอะอะ เป็นผลทำให้การงานที่มีการมอบหมายต่ออัลลอฮ์ สิบหามะฮะอะอะอะอะ มี ฐานภาพที่สูงกว่าการงานที่มีจุดมุ่งหมายแต่เพียงเชิงวัตถุ

3. ความรับผิดชอบตรวจสอบได้

ความรับผิดชอบตรวจสอบได้หรือ มุฮาซาบะห์ เป็นการควบคุมตนเองที่ทำให้บุคคล พิจารณาใคร่ครวญต่อการทำงานที่ทำ เนื่องจากว่าเขาจะถูกสอบสวนในโลกหน้า ความตระหนักใน เรื่องมุฮาซาบะห์ช่วยกระตุ้นให้ผู้นำมุสลิมมีความมุ่งมั่นที่จะปฏิบัติแต่ในสิ่งที่ดีและปฏิบัติอย่างดีเลิศ ผู้นำมุสลิมควรที่จะพิจารณาตนเองและตรวจสอบงานที่รับผิดชอบอยู่เสมอ

อัลกุรอานได้กล่าวไว้อย่างชัดเจนว่า ทุกคนมีความรับผิดชอบทั้งนี้เพราะอัลลอฮ์ สิบหามะฮะวะตะอาลา ได้ยกฐานะภาพของมนุษย์ด้วยการประทานสติปัญญา มนุษย์จึงมีความรับผิดชอบที่จะต้องถูกตรวจสอบสำหรับทุกการงานที่เขาทำ ดังที่อัลลอฮ์ สิบหามะฮะวะตะอาลา ทรงกล่าวใน อัล-กุรอานว่า

وَاتَّقُوا يَوْمًا لَا تَجْزِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا

ความว่า

และพวกเจ้าจงหวั่นเกรงวันหน้า ซึ่งมีชีวิตใดจะชดเชยสิ่งใดแทนอีกชีวิตหนึ่งได้

(อัล-บะเกาะเราะฮะฮ : 123)

อายะฮ์ดังกล่าวนี้ได้ตอกย้ำว่า ความเป็นอภิสิทธิ์ชนของผู้นำไม่อาจทำให้เขารอดพ้นจากความรับผิดชอบส่วนบุคคลที่เขาได้รับมอบหมาย

อัลกุรอานได้อธิบายขยายความหลักการดังกล่าวนี้ ดังที่อัลลอฮ์ สิบหามะฮะวะตะอาลา ทรงกล่าวใน อัล-กุรอานว่า

وَلَا تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ إِلَّا عَلَيْهَا وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ ثُمَّ إِلَىٰ

رَبِّكُمْ مَرْجِعُكُمْ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ

ความว่า

แต่ละชีวิตนั้นจะไม่แสวงหาสิ่งใด นอกจากจะเป็นภาระแก่ชีวิตนั่นเองเท่านั้นและไม่มีผู้แบกภาวะคนใดจะแบกภาระของผู้อื่นได้ แล้วยังพระเจ้าของพวกเจ้านั้น คือการกลับไปของพวกเจ้า แล้วพระองค์จะทรงแจ้งแก่พวกเจ้าในสิ่งที่พวกเจ้าขัดแย้งกัน (อัล-อันอาม : 164)

ดังนั้นผู้นำมุสลิมจะต้องรับผิดชอบต่อการกระทำของเขาทั้งหมด โดยไม่สามารถที่จะถ่ายโอนความรับผิดชอบต่อผู้อื่นได้

ท่านนบีมุฮัมมัด คืออลลัลลอฮุอะลัยฮิวะสัลลัม ได้นำหลักการมุฮาซาบะห์มาใช้อยู่เสมอในการตรวจสอบรายได้และรายจ่ายของแต่ละเมือง ครั้งหนึ่ง ท่านนบีมุฮัมมัด คืออลลัลลอฮุอะลัยฮิวะสัลลัม ได้ขอให้บุคคลหนึ่งไปเก็บภาษีที่แคว้นแห่งหนึ่ง เมื่อชายผู้นี้ได้กลับมายังท่านนบีมุฮัมมัด คืออลลัลลอฮุอะลัยฮิวะสัลลัม เขาได้กล่าวว่า ประชาชนของแคว้นนั้นได้มอบบางส่วนของรายได้เป็นสินน้ำใจให้กับเขา ท่านนบีมุฮัมมัด คืออลลัลลอฮุอะลัยฮิวะสัลลัม กล่าวแก่ชายผู้นั้นว่า เป็นการถูกต้องกระนั้นหรือที่ผู้ซึ่งเราได้แต่งตั้งให้ผู้จัดเก็บภาษี แล้วเขาก็กล่าวว่า นี่เป็นส่วนของท่านและนี่เป็นส่วนของผู้ที่ให้ฉัน และ หากเขาได้อาศัยอยู่ในบ้านของพ่อแม่ของเขา เขาควรที่จะได้รับบางสิ่งกระนั้นหรือ ท่านนบีมุฮัมมัด

คือลัลลอฮุอะลยฮิวะสัลลัม ได้กล่าวอีกว่า ผู้ใดก็ตามที่ได้รับการแต่งตั้งจากฉันให้ปฏิบัติงานใดงานหนึ่ง เขาก็ควรที่จะได้รับผลตอบแทนตามสิทธิ์ที่เขาจะได้อีก แต่หากเขาได้รับส่วนที่เกินกว่านั้นก็ถือเป็นการทำลายความน่าเชื่อถือ การที่ท่านนบีมุฮัมมัด คือลัลลอฮุอะลยฮิวะสัลลัม กล่าวเช่นนั้น ท่านมีความประสงค์ที่สอนบรรดาศอฮาบะฮ์เกี่ยวกับหลักมุฮาซาบะฮ์โดยผ่านวิธีการควบคุมตน

ท่านอุมร์ อิบน์ อัล-กัฎฏ็อบ เป็นผู้นำอีกท่านหนึ่งที่ได้เน้นถึงความสำคัญของการใช้หลักมุฮาซาบะฮ์ ดังที่ท่านได้กล่าวไว้ว่า จงพิพากษาตนเองก่อนที่จะถูกคนอื่นพิพากษา และจงเตรียมพร้อมสำหรับวันแห่งการพิพากษา จงจำไว้ว่า การตรวจสอบในโลกหน้านั้นจะมีความราบรื่น หากเขาได้ตรวจสอบการกระทำของเขาในโลกนี้

ท่านอุมร์ อิบน์ อัล-กัฎฏ็อบ ได้ถือปฏิบัติในเรื่องการควบคุมตนและได้ขอให้ประชาชนของเขาปฏิบัติตามด้วย ท่านอุมร์กล่าวว่า จงพิพากษาตัวของท่าน ก่อนที่จะถูกผู้อื่นพิพากษาและจงชั่งน้ำหนักในสิ่งที่ท่านทำ ก่อนที่ท่านจะถูกผู้อื่นชั่ง

ผู้นำมาสลิม ควรถือปฏิบัติตามหลักมุฮาซาบะฮ์ และย้ำเตือนบุคคลากรทางการบริหารให้เห็นถึงความสำคัญของการดังกล่าวนี้ ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความตระหนักในสิ่งที่เขากำลังจะทำ

4. คุณธรรมจริยธรรม

การบริหารไม่อาจที่แยกออกจากระบบคุณธรรมและจริยธรรม ชุมชนควรปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมที่ดีแก่สมาชิกในชุมชน เนื่องจากสิ่งดังกล่าวนี้จะช่วยทำให้ชุมชนบรรลุจุดหมายได้ เป็นที่รับรู้กันโดยทั่วไปว่า วัตถุประสงค์ของการศึกษาที่สำคัญอย่างหนึ่งคือการสนับสนุนจริยธรรมที่เป็นเลิศ วิธีการที่ดีที่สุดที่จะช่วยให้วัตถุประสงค์ดังกล่าวนี้บรรลุผลคือการที่ผู้นำได้ปฏิบัติและแสดงพฤติกรรมอันเป็นแบบอย่างทางจริยธรรมที่ดี ผู้นำที่ดีจะต้องเป็นแบบอย่างที่ดีให้แก่ประชาชนในชุมชน หลักการดังกล่าวนี้จึงเป็นสิ่งสำคัญต่อความสำเร็จในการบริหารของผู้นำในชุมชน

ตัวอย่างของจริยธรรมที่ผู้นำควรปฏิบัติคือ การเป็นคนมีเมตตาและเอื้อเฟื้อต่อผู้อื่น ท่านนบีมุฮัมมัด คือลัลลอฮุอะลยฮิวะสัลลัม เป็นแบบอย่างที่ดีเลิศในด้านความมีเมตตาและรักใคร่ต่อผู้อื่น ความห่วงใยของท่านนบีมุฮัมมัด คือลัลลอฮุอะลยฮิวะสัลลัม ที่มีต่อสวัสดิภาพของบรรดาเศาะหาบะฮ์ของท่าน เป็นสิ่งที่ไม่อาจสาธยายได้ ดังที่อัลลอฮ์ สุบฮานะฮฺวะตะอาลา ทรงกล่าวใน อัล-กุรอานว่า

لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ

عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴿١٢٨﴾

ความว่า

แท้จริงมีเราะฮ์ลุคคนหนึ่งจากพวกท่านเองได้มาหาพวกท่านแล้ว เป็นที่ลำบากใจแก่เขาในสิ่งที่พวกท่านได้รับความทุกข์ยาก เป็นผู้ห่วงใยในพวกท่าน เป็นผู้เมตตา ผู้กรุณาสงสารต่อบรรดาผู้ศรัทธา (อัต-เตาบะฮ์ : 129)

ความห่วงใย ความรัก ความเมตตาของท่านนบีมุฮัมมัด คือลัลลอลุฮุอะลัยฮิอะสลัลัม ที่มีต่อบรรดาเศาะหาบะฮ์ไม่เพียงทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างท่านนบีมุฮัมมัด คือลัลลอลุฮุอะลัยฮิอะสลัลัม เศาะหาบะฮ์แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น แต่ยังช่วยกระตุ้นให้บรรดาเศาะหาบะฮ์ได้ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความอุทิศตนและเสียสละ อัลกุรอานได้ลำดับเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า ความสำเร็จอันยิ่งใหญ่ในการสร้างรัฐอิสลามครั้งแรกในประวัติศาสตร์ของโลกเกิดขึ้นเนื่องจากความรักความเมตตาที่ท่านนบีมุฮัมมัด คือลัลลอลุฮุอะลัยฮิอะสลัลัม ได้แสดงต่อประชาชาติของเขา ดังที่อัลลอฮ์ สุบฮานะฮฺวะตะอะลา ทรงกล่าวใน อัล-กุรอานว่า

فَبِمَا رَحْمَةٍ مِّنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ^ط وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَأَنفَضُوا^ط
مِنْ حَوْلِكَ^ط

ความว่า

เนื่องด้วยความเมตตาจากอัลลอฮ์นั่นเอง เจ้า (มุฮัมมัด จึงได้สุภาพอ่อนโยนแก่พวกเขา และถ้าหากเจ้าเป็นผู้ประพฤติหยาบช้า และมีใจแข็งกระด้างแล้ว ไชร์ แน่นนอนพวกเขาก็ย่อมแยกตัวออกไปจากกรอบ ๆ เจ้ากันแล้ว (อาลี-อิมรอน : 159)

ท่านนบีมุฮัมมัด คือลัลลอลุฮุอะลัยฮิอะสลัลัม ได้เน้นในเรื่องคุณธรรมแห่งความดีดังกล่าวนี้ โดยกล่าวว่า แท้จริง อัลลอฮ์สุบฮานะฮฺวะตะอะลา ทรงรักความมีเมตตาในทุกๆ สิ่ง และอัลลอฮ์สุบฮานะฮฺวะตะอะลา ทรงมีเมตตาเหนือผู้ที่มีความเมตตา ท่านอุมร์ อิบน์ อัล-ค็อฎฏ็อบ มีความตระหนักในเรื่องดังนี้เป็นอย่างยิ่ง เมื่อครั้งได้รับตำแหน่งเคาะลีฟะฮ์แห่งประชาชาติมุสลิม ท่านอุมร์ได้ส่งสาส์นไปยังผู้ว่าการของเขาคคนหนึ่งโดยสาส์นนั้น ท่านอุมร์ได้เน้นย้ำถึงความสำคัญของความรักและเมตตา โดยกล่าวว่า สำหรับอัลลอฮ์ สุบฮานะฮฺวะตะอะลา แล้วจะไม่มีใครมีความเมตตาใด ความปรานีใดที่เป็นเลิศหรือให้ผลดีกว่าความเมตตาและความปรานีของอิมามหรือผู้นำ

อีกตัวอย่างหนึ่งของจริยธรรมที่ดีงาม คือ การให้อภัยและอดทน อัลลอฮ์ สุบฮานะฮฺวะตะอะลา ผู้ทรงเกรียงไกรไม่เพียงทรงสั่งสอนในท่านนบีมุฮัมมัด คือลัลลอลุฮุอะลัยฮิอะสลัลัม ใช้วิธีการให้อภัยและอดทนเมื่อจะต้องปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น แต่ยังสามารถส่งใช้ขอพรและขออภัยโทษรวมทั้งความสำเร็จให้กับพวกเขาสำหรับโลกหน้า ดังที่อัลลอฮ์ สุบฮานะฮฺวะตะอะลา ทรงกล่าวใน อัล-กุรอานว่า

لَا كُفْرَانَ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ

ความว่า

แน่นอนข้าจะลงล้างให้พ้นจากพวกเขา ซึ่งบรรดาความผิดของพวกเขา (อาลี-อิมรอน : 159)

5. ความสามารถในงาน

ความขยันในการงาน หมายถึง การใช้ความพยายามอย่างคงที่และทำงานอย่างทุ่มเทในหน้าที่ที่รับผิดชอบเพื่อที่จะทำให้งานที่ได้รับมอบหมายประสบความสำเร็จ

ผู้นำมุสลิมมีภาระหน้าที่ความรับผิดชอบที่หนัก ดังนั้น การอุทิศทุ่มเททำงานอย่างเอาใจใส่และจริงจังจึงเป็นสิ่งจำเป็น อย่างไรก็ตาม การทำงานอย่างหนักและการใช้ความพยายามอย่างถึงถิ่นจะไม่บรรลุผลหากปราศจากความรู้และทักษะ ยิ่งผู้นำมีความรู้มากเท่าไร ก็ยิ่งทำให้เขามีคุณสมบัติที่เหมาะสมที่จะปฏิบัติงานอย่างเต็มความสามารถที่มีอยู่ กระนั้นก็ตาม การที่จะปฏิบัติงานให้มีผลที่เป็นเลิศได้นั้นจำเป็นต้องมีระดับทักษะและความรู้บางอย่างในการทำงานที่เหนือกว่าปกติ ในที่นี้หมายถึงต้องมีความเชี่ยวชาญระดับสูงในการทำงาน ท่านนบีมุฮัมมัด ศ็อลลัลลอฮุอะลัยฮิวะสัลลัม ได้กล่าวไว้ว่า อัลลอฮ์ سبحانهและعالى จะทรงรักผู้ที่เมื่อเขาได้ทำงานแล้วเขาจะทำอย่างเป็นเลิศ

6. ความรับผิดชอบ

ความรับผิดชอบ หรือ อะมานะห์ คือ ภาระที่เกี่ยวข้องกับการใช้อำนาจหน้าที่อย่างเหมาะสมในการปฏิบัติตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดโดยผู้มีอำนาจเหนือกว่าในสายของการบังคับบัญชา การใช้อำนาจหน้าที่เป็นความรับผิดชอบที่ใหญ่หลวงที่ผู้นำมุสลิมจำเป็นต้องแบกรับไว้ และถือเป็นสาระสำคัญที่ทุกคนต้องเอาใจใส่ในเรื่องดังกล่าวนี้ อะมานะห์ เป็นหลักการสำคัญอันเป็นรากฐานอย่างหนึ่งของการบริหารในชุมชน ลักษณะที่โดดเด่นของอะมานะห์ในอิสลาม คือการที่ผู้นำจะต้องตระหนักอยู่เสมอว่า เขาจะต้องรับผิดชอบต่อหน้าผู้คนในโลกนี้และต่อหน้าอัลลอฮ์ سبحانهและعالى ในโลกหน้า มุสลิมตระหนักว่า อัลลอฮ์ سبحانهและعالى ทรงเฝ้ามองสังเกตเขา และความจริงทั้งหลายจะต้องหวนกลับสู่อัลลอฮ์ سبحانهและعالى ผู้ซึ่งได้มอบหมายให้กับพวกเขา ดังที่อัลลอฮ์ سبحانهและعالى ทรงกล่าวใน อัล-กุรอานว่า

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَخُونُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ وَتَخُونُوا أَمْنَتِكُمْ وَأَنْتُمْ

تَعْلَمُونَ

ความว่า

บรรดาผู้ศรัทธาทั้งหลาย จงอย่าทุจริตต่ออัลลอฮ์ และเราะสูด และจงอย่าทุจริตต่อบรรดาของฝากของพวกเขา โดยที่พวกเขาจำกันอยู่ (อัล-อัมฟา : 27)

อามานะห์แรกที่อัลลอฮ์ สิบหามะฮะอะอะลา ได้ทรงมอบให้กับมนุษย์คือ การเป็นผู้สืบแทนพระองค์ในแผ่นดิน เพื่อสรรค์สร้างชะรีอะห์ของอัลลอฮ์ สิบหามะฮะอะอะลา ให้มีขึ้นบนพื้นแผ่นดิน และเพื่อการภักดีต่อพระองค์ผู้ทรงเอกะ ดังที่อัลลอฮ์ สิบหามะฮะอะอะลา ทรงกล่าวใน อัล-กุรอานว่า

وَهُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ خَلَائِفَ الْأَرْضِ

ความว่า

และพระองค์นั้นคือผู้ทรงให้พวกเขาเป็นผู้สืบแทนในแผ่นดิน (อัล-อันอาม : 165)

การเป็นผู้สืบแทนอัลลอฮ์ สิบหามะฮะอะอะลา ถือเป็นความรับผิดชอบที่ใหญ่หลวง อาลี อับดุลกาดีร์ กล่าวว่า อามานะห์คือความรับผิดชอบที่มนุษย์ได้ตัดสินใจเลือกที่จะแบกรับเนื่องจากมนุษย์มีอิสระในการเลือก และมนุษย์มีสติปัญญาที่จะคิดใคร่ครวญ การบริหารในลักษณะดังกล่าวนี้ เป็นการแบกรับภาระความรับผิดชอบอันใหญ่หลวงของมนุษยชาติ

ท่านเคาะลีฟะฮ์อุมัยร อิบน์ อัล-ค็อฎฏ็อบ ซึ่งเป็นหนึ่งในสี่เคาะลีฟะฮ์ผู้ทรงธรรมได้แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของความรับผิดชอบและความซื่อสัตย์ โดยในวันหนึ่งของฤดูร้อนท่านอุมัยรได้วิ่งตามหาอูฐตัวหนึ่งที่ได้หนีไปเพื่อที่จะนำมันกลับไปยังไบตุลมาลหรือกองคลัง เมื่อท่านอาลี อิบน์อาบี ตอลิบ ได้กล่าวแก่เขาว่า ท่านได้ทำในสิ่งที่จะทำให้เคาะลีฟะฮ์จากท่านเสื่อมเสียเกียรติ ท่านอุมัยรตอบว่า จงอย่าตำหนิฉัน ข้าแต่อัลลอฮ์ สิบหามะฮะอะอะลา ผู้ทรงแต่งตั้งนบีมุฮัมมัด คือลัลลอสุอะลัฮิวะสลัลัม ในฐานะเป็นท่านเราะสูด หากแพะตัวหนึ่งได้หนีหายไปยังชายฝั่งของแม่น้ำยูเฟรติส อุมัยรก็ต้องถูกสอบสวนเกี่ยวกับมันในวันแห่งการพิพากษา

7. ความยุติธรรม

ความยุติธรรม หรือ อัล-อัดล หมายถึงสิ่งที่อยู่ในที่ ๆ เหมาะสมกับมัน ที่มาของเชื้อชาติ ศาสนา ตำแหน่ง และความมั่งคั่งไม่ได้เป็นฐานแห่งการแบ่งแยก การปฏิบัติหน้าที่ทางการบริหาร จำเป็นต้องมีการสร้างสัมพันธที่ดีกับคนร่วมงานที่มีความหลากหลายและต้องยึดความเป็นธรรมเป็นหลัก ความสำเร็จของการสร้างความสัมพันธ์ขึ้นอยู่กับหลักการใช้หลักยุติธรรม ผู้นำจะต้องไม่คดโกงหรือเลือกปฏิบัติโดยให้ความสำคัญต่อผู้หนึ่งเหนือกว่าอีกผู้หนึ่ง เพราะสิ่งดังกล่าวนี้ไม่เป็นที่อนุญาติให้กระทำได้ หลักยุติธรรมมีความสำคัญต่อผู้นำ เพราะความยุติธรรมจะทำให้เขามีสัมพันธที่ดีกับบุคลากรหรือเพื่อนร่วมงานในชุมชน ความสำคัญของหลักยุติธรรมได้รับการระบุไว้ในอัลกุ

รอน อัลลอฮ์ สิบหนาสู่พระอะลา ได้เรียกร้องให้ผู้ศรัทธาเป็นผู้ที่ยุติธรรม ดังที่อัลลอฮ์ สิบหนาสู่พระอะลา ทรงกล่าวใน อัล-กุรอานว่า

أَعْدِلُوا هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ وَاتَّقُوا اللَّهَ

ความว่า

จงยุติธรรมเถิด มันเป็นสิ่งที่ใกล้กับความยำเกรงยิ่งกว่า และพึงยำเกรงอัลลอฮ์เถิด

(อัล-มาอิดะฮ : 8)

ท่านนบีมุฮัมมัด คืออัลลลอฮ์อะลัยฮิสสลาม เป็นผู้ที่มีความยุติธรรมในการปฏิบัติหน้าที่ความรับผิดชอบและการกระทำ (การเผยแผ่ศาสนา) ขณะที่ท่านนบีมุฮัมมัด คืออัลลลอฮ์อะลัยฮิสสลาม กำลังจัดระเบียบแควมมุสลิมเพื่อเตรียมพร้อมสำหรับการทำศึกบะดร์ ท่านได้อำนาจกระทุ้งท้องของเสาหอบะฮ์ท่านหนึ่งที่มีชื่อว่า สะวะคะห์ สะวะคะห์รู้สึกเจ็บปวดและอุทธรณ์ต่อหน้าท่านนบีมุฮัมมัด คืออัลลลอฮ์อะลัยฮิสสลาม ในการกระทำของท่านครั้งนี้ อันเป็นการบ่งชี้ถึงการเรียกร้องที่จะให้มีการตอบโตในลักษณะเดียวกัน ท่านนบีมุฮัมมัด คืออัลลลอฮ์อะลัยฮิสสลาม จึงได้ยื่นท้องและได้ขอให้สะวะคะห์กระทุ้งท้องของท่านเพื่อเป็นการแสดงให้เห็นถึงหลักยุติธรรม ท่านเคาะลีฟะฮ์อุมร์ อิบน์ อัล-ค็อฎฏ็อบ ก็ได้ปฏิบัติในลักษณะเดียวกันนี้ กล่าวคือ เมื่อท่านทราบว่ามีผู้ว่ากล่าวของเขาในอียิปต์ใช้อำนาจในทางที่ผิด โดยใช้หยาบเข่นตีชายชาวอียิปต์อย่างไม่เป็นธรรม เขาจึงได้ทำโทษผู้ว่ากล่าวผู้นั้นโดยการย้ายไปยังมะดีนะฮ์ แล้วได้บัญชาให้ชายชาวอียิปต์ที่ถูกเข่นตีผู้นั้นทำการตอบโต้ ชายผู้นั้นจึงได้เข่นตีผู้ว่ากล่าวจนกระทั่งเขารู้สึกเจ็บปวด

ในอีกเหตุการณ์หนึ่ง มีชายผู้หนึ่งได้ทำการอุทธรณ์ต่อท่านเคาะลีฟะฮ์อุมร์ อิบน์ อับดุลอาซิซ โดยกล่าวว่า ฉันได้ปลุกพืชจำนวนมากแต่กองทหารของท่านซึ่งเดินทัพผ่านไปยังเมืองซาม (ซีเรีย) ได้เหยียบทำลายมันสิ้น ท่านอุมร์จึงได้ชดเชยเงินให้แก่ชายผู้นั้นจำนวนหนึ่งหมื่นดิรฮัม นอกจากนี้ ท่านอุมร์เคยเขียนสาส์นไปยังผู้ว่ากล่าวของเขาโดยกำชับว่า จงปกครองรัฐของท่านด้วยความเป็นธรรม และจงจัดแนวทางทั้งหลายที่จะนำไปสู่การก่อกบฏ

การที่อิสลามถือว่าเรื่องความเสมอภาคและความยุติธรรมเป็นหลักการสำคัญในการบริหารที่นั่น ผลก็คือประชาชาติอิสลามและประชาชาติอื่นๆก็สามารถนำหลักการดังกล่าวนี้มาประยุกต์ใช้ได้ตลอดไป (อิสมาแอ อาลี, 2545 : 196)

ดังนั้นผู้บริหารที่ดี คือ ผู้ที่มีความปรารถนาที่จะมอบหมายอำนาจและรู้วิธีการมอบหมาย พวกเขาควรรู้ว่างานและกิจกรรมอะไรบ้างที่ควรมอบหมาย และใครควรรับผิดชอบ เพื่อที่จะทำให้งานบรรลุผลสำเร็จ ผู้ที่ได้รับมอบหมายควรมีทักษะที่จำเป็นทั้งทางเทคนิคและทางด้านพฤติกรรม

สำหรับการปฏิบัติงาน ดังนั้น ผู้บริหารควรมอบอำนาจให้แก่ผู้รับผิดชอบงานเพื่อให้เขาทำงานได้สำเร็จ (นิเลาะ แวอูเซ็ง, 2548 : 96-97)

ดังนั้น การบริหารในอิสลามมีพื้นฐานมาจากอัล-กุรอานและสุนนะ ที่สามารถจำแนกหลักการบริหาร ดังนี้ การเชื่อฟังต่ออัลลอฮ์ สุนหนะฮ์สุวะตะอาลา การมอบความไว้วางใจต่ออัลลอฮ์ สุนหนะฮ์สุวะตะอาลา ความรับผิดชอบตรวจสอบได้ มีคุณธรรมจริยธรรม ความยุติธรรมและมีความสามารถในการทำงาน

6.ภาวะผู้นำ

คำว่าผู้นำหรือหัวหน้านั้น หมายถึงตัวบุคคล แต่ถ้าภาวะผู้นำหมายถึงการใช้ความเป็นผู้นำหรือการมีความเป็นผู้นำ (ประทาน คงฤทธิชัยกร, 2529 : 23) และ ในองค์กรหน่วยงานต่างๆ ผู้นำเป็นบุคคลที่มีความสำคัญที่สุดต่อความสำเร็จหรือความล้มเหลวขององค์กร ผู้นำเป็นบุคคลที่มีอำนาจอิทธิพลในการบังคับบัญชา มอบหมายงานในกำกับดูแลให้เป็นไปตามเป้าหมายขององค์กร ผู้นำเป็นผู้ประสานความต้องการของบุคคล ความต้องการของงาน และความต้องการขององค์กรเข้าด้วยกัน (เนตร์พัฒนา ยาวีราษ, 2549 : 7) ดังนั้น ได้มีนักวิชาการได้ให้ความหมายของภาวะผู้นำและผู้นำไว้แตกต่างกัน ดังต่อไปนี้

ความหมายของภาวะผู้นำ

ภาวะผู้นำ (Leadership) หมายถึง ความสามารถของบุคคลในการจูงใจให้ผู้อื่นปฏิบัติตามเพื่อให้บรรลุเป้าหมายขององค์กร ดังนั้นภาวะผู้นำจึงเป็นศิลปะและทักษะในการบริหารที่สำคัญอย่างยิ่งของผู้นำองค์กรและผู้บริหารองค์กรทุกระดับในการที่จะนำองค์กรไปสู่ความสำเร็จ อย่างไรก็ดี การมีตำแหน่งเป็นผู้บริหารหรือผู้นำองค์กรมิได้หมายความว่า ผู้นั้นจะมีภาวะผู้นำเสมอไป ภาวะผู้นำเป็นศิลปะที่เกิดจากปัจจัยหลายอย่าง เช่น จากการมีความรู้ความสามารถเหนือผู้อื่น หรือ จากบุคลิกภาพที่มีลักษณะพิเศษที่อยู่ในตัว หรือ การมีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกลกว่าคนอื่น เป็นต้น (สถาบันเพิ่มผลผลิตแห่งชาติ, ม.ป.ป. : 7)

ภาวะผู้นำ (Leadership) หมายถึง การกระทำระหว่างบุคคล โดยบุคคลที่เป็นผู้นำจะใช้อิทธิพล (Influence) หรือการคลั่งบันดาลใจ (Inspiration) ให้บุคคลอื่นหรือกลุ่มกระทำหรือไม่กระทำบางสิ่งบางอย่าง ตามเป้าหมายที่ผู้นำกลุ่มองค์กรกำหนดไว้ (ธวัช บุญยมะณี, 2550 : 2-3)

ภาวะผู้นำ (Leadership) หมายถึง บุคคลที่มีความสามารถในการบังคับบัญชาบุคคลอื่น โดยได้รับการยอมรับและยกย่องจากบุคคลอื่น เป็นผู้ทำให้บุคคลอื่นไว้วางใจและให้ความร่วมมือความเป็นผู้นำเป็นผู้มีหน้าที่ในการอำนวยความสะดวกหรือสั่งการ บังคับบัญชา ประสานงานโดยอาศัยอำนาจหน้าที่ (Authority) เพื่อให้กิจการงานบรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ และเป้าหมายที่ต้องการความเป็นผู้นำหมายถึงผู้ที่มีความสามารถในการใช้ศิลปะในการจูงใจผู้ใต้ปฏิบัติงานที่ได้รับมอบหมายให้สำเร็จด้วยความเต็มใจ (เนตร์พัฒนา ยาวีราช, 2549 : 7)

ภาวะผู้นำ (Leadership) หมายถึง เป็นกระบวนการที่ค่อนข้างซับซ้อน เป็นสิ่งที่คนใช้อิทธิพลต่อคนอื่น เพื่อให้ภารกิจ งาน และวัตถุประสงค์ต่างๆ ขององค์การให้บรรลุผล เป็นวิธีทำให้เกิดการเชื่อมโยงและประสานความสัมพันธ์ การที่บุคคลดำเนินการให้กระบวนการดำเนินการได้เป็นเรื่องของคุณลักษณะของผู้นำ เช่น ความเชื่อ ค่านิยม จริยธรรม คุณลักษณะความรู้และทักษะต่างๆ ถึงแม้ตำแหน่งของ ผู้นำ จะมีอำนาจหน้าที่ (Authority) ของผู้นำในการทำงานให้สำเร็จบรรลุวัตถุประสงค์ขององค์การ ในเมื่อผู้นำขององค์กรมีภาวะของความเป็นผู้นำทำให้บุคลากรมีความปรารถนาอยากทำงานให้เสร็จตามเป้าหมายและวัตถุประสงค์ (แก้วตา ไทรงานและคณะ, 2548 : 3)

ภาวะผู้นำ (Leadership) หมายถึง บุคคลที่มีคุณภาพ สามารถรวมคนในรูปของกลุ่มและองค์กรต่างๆ ได้ ทำให้เกิดศักยภาพในการพัฒนามากขึ้น และด้วยบารมีของผู้นำสามารถทำให้คนกลุ่ม และองค์กรเหล่านี้อุทิศตนให้กับกิจกรรมการพัฒนาอย่างเต็มที่ ดังนั้น ถ้าหากสังคมใดมีผู้นำประเภทต่างๆ มาก ก็จะสามารถยกระดับการพัฒนาได้มาก (สนธยา พลศรี, 2545 : 210)

สถาบันเพิ่มผลผลิตแห่งชาติ (ม.ป.ป. : 12) ให้นิยามความหมายของคำว่า Leadership โดยจำแนกตามตัวอักษรเพื่อแสดงให้เห็นถึงคุณสมบัติที่ผู้นำควรมี ดังนี้

L = Listen	หมายถึง การเป็นผู้ฟังที่ดี
E = Explain	หมายถึง ความสามารถในการอธิบายสิ่งต่างๆ ให้เข้าใจได้
A = Assist	หมายถึง การให้ความช่วยเหลือเมื่อควรช่วย
D = Discuss	หมายถึง การแลกเปลี่ยนความคิดเห็น
E = Evaluate	หมายถึง การประเมินผลการปฏิบัติงาน
R = Response	หมายถึง การแจ้งข้อมูลย้อนกลับ
S = Sallite	หมายถึง การทักทาย ปราศรัย
H = Health	หมายถึง ความมีสุขภาพที่ดี สมบูรณ์
I = Inspire	หมายถึง ความสามารถในการกระตุ้น ส่งเสริมกำลังใจ
P = Patient	หมายถึง ความอดทน

ดังนั้น ภาวะผู้นำ (Leadership) หมายถึง บุคคลที่มีความสามารถในการบริหารจัดการในองค์กร ให้มีศักยภาพในการพัฒนาองค์กรให้เสร็จตามเป้าหมายที่ได้ตั้งไว้

ความหมายของผู้นำ

ได้มีผู้ให้ความหมายเกี่ยวกับผู้นำดังต่อไปนี้

ผู้นำ (Leader) หมายถึง บุคคลที่ทำให้องค์กรประสบความสำเร็จ และบรรลุผลสำเร็จ โดยเป็นผู้ที่มีบทบาทแสดงความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลที่เป็นผู้บังคับบัญชา หรือผู้นำคือบุคคลซึ่งก่อให้เกิดความมั่นคงและช่วยเหลือบุคคลต่างๆ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายของกลุ่ม (Dubrin, 1998 : 431 อ้างถึงใน รังสรรค์ ประเสริฐศรี, 2544 : 12)

ผู้นำ (Leader) หมายถึง ลักษณะที่แสดงถึงความสามารถในการนำพาการดำเนินงาน การแก้ไขปรับปรุง และการรักษาขวัญกำลังใจของกลุ่มเพื่อให้กลุ่มบรรลุถึงเป้าหมายที่ต้องการให้มากที่สุด (ทรงพล ภูมิพัฒน์, 2541 : 189)

ผู้นำ (Leader) หมายถึง บุคคลที่ได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งเป็นหัวหน้างานโดยได้รับการเลือกและได้รับการยอมรับ ได้รับการยกย่องให้เป็นหัวหน้างาน ให้เป็นผู้ตัดสินใจเป็นผู้ใช้อำนาจ ทั้งพระเดชและพระคุณในการปกครองบังคับบัญชาและถือได้ว่ามีอิทธิพลเหนือจิตใจผู้อื่นในการที่จูงใจให้บุคคลปฏิบัติตามกระบวนการ (ประสิทธิ์ ทองอุ่น, 2542 : 233)

ผู้นำ (Leader) หมายถึง บุคคลที่ได้รับการยอมรับและยกย่องจากบุคคลอื่น หมายถึงบุคคลซึ่งได้รับการแต่งตั้งขึ้นมา หรือได้รับการยกย่องให้เป็นหัวหน้าในการดำเนินงานต่างๆ ในองค์กรต่างๆ ต้องอาศัยบุคคลที่เป็นผู้นำและมีความเป็นผู้นำจึงจะทำให้องค์กรดำเนินไปอย่างบรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ และนำพาหน่วยงานไปสู่ความเจริญก้าวหน้า (เนตร์พัฒนา ยาวีราช, 2549 : 7)

ดังนั้น ผู้นำ (Leader) หมายถึง เป็นบุคคลที่ได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งเป็นหัวหน้าหรือผู้นำขององค์กร และเป็นบุคคลที่มีหน้าที่นำพาองค์กรสู่ความสำเร็จในการดำเนินงาน

คุณสมบัติของผู้นำ

คุณสมบัติของผู้นำ ประกอบด้วยคุณสมบัติหลายด้านด้วยกัน มีดังต่อไปนี้

1. ด้านอำนาจหน้าที่ตามตำแหน่งอย่างเป็นทางการ (Authority) ในด้านของการดำรงตำแหน่ง ผู้นำอาจได้รับการยกย่องให้เป็นผู้นำโดยที่มีตำแหน่งรองรับอย่างเป็นทางการ เป็นความ

ต้องการ และการสนับสนุนของกลุ่มคนที่ต้องการบุคคลที่จะนำพาหรือเป็นตัวแทนในการปฏิบัติ ตามแนวความคิดหรือตอบสนองความต้องการของกลุ่ม องค์กรหรือหน่วยงาน สำหรับผู้นำ หมายถึง บุคคลผู้มีตำแหน่งหน้าที่อย่างเป็นทางการ ได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งที่กำหนดไว้ นั้นอาจจะโดยการเลือกตั้งหรือการแต่งตั้ง เช่น ตำแหน่งผู้นำในระดับต่างๆ ขององค์กรทั่วไป ซึ่ง ระบุถึงอำนาจหน้าที่ต่างๆ วาระการดำรงตำแหน่ง ขอบเขตของความรับผิดชอบ

2. ด้านการยอมรับ (Acceptance) ผู้นำเป็นบุคคลที่ได้ยอมรับจากบุคคลหรือกลุ่มบุคคลให้ เป็นในทิศทางที่สมาชิกเหล่านั้นเห็นด้วย ผู้นำสามารถตอบสนองความต้องการของกลุ่มได้โดยทำ ให้เป็นที่พอใจของกลุ่มบุคคล แต่ผู้นำเป็นบุคคลที่ดำรงฐานะในตำแหน่งอย่างเป็นทางการโดยได้รับ การแต่งตั้งหรือเลือกตั้งขึ้นมา ซึ่งอาจได้รับการยอมรับหรือไม่ก็ได้ ผู้นำอาจได้รับการยอมรับจาก กลุ่มบุคคลบางกลุ่มในขณะที่เดียวกันอาจได้รับการต่อต้านจากกลุ่มบุคคลอื่น หากผู้นำที่มีความเป็น ผู้นำที่แท้จริง ก็จะทำให้เกิดการยอมรับจากกลุ่มบุคคลต่างๆ เป็นส่วนใหญ่ได้รับความไว้วางใจจาก สมาชิกในสังคม

3. ด้านศักยภาพความสามารถ (Competency) หมายถึง ผู้นำ เป็นบุคคลที่มีความรู้ ความ เชี่ยวชาญ (Expert) และประสบการณ์สูง เป็นบุคคลที่ได้รับการยอมรับจากกลุ่มบุคคล ดังนั้นผู้นำจึง เป็นผู้ที่มีความสามารถ มีความรู้ มีประสบการณ์ มีความสามารถหรือบุคลิกภาพพิเศษที่ทำให้สังคม ยกย่องและยอมรับให้เป็นผู้นำพาไปในทิศทางต่างๆ ในด้านความสามารถผู้นำจึงมีความสามารถที่ เกิดจากผู้นำเองที่มีคุณสมบัติส่วนตัวหรือคุณลักษณะ (Traits) ที่สามารถนำพาได้เช่น มีความ กระตือรือร้น มีความคิดริเริ่ม มีความกล้า มีความเชื่อมั่นในตนเอง มีความซื่อสัตย์สุจริต มีความ เข้มแข็งเด็ดขาด สิ่งเหล่านี้อาจไม่มีในตัวผู้นำบางคนก็ได้

4. ด้านความสัมพันธ์กับผู้อื่น (Relationship) นอกจากความรู้ ความสามารถและ ประสบการณ์ ความเชี่ยวชาญแล้ว ผู้นำอาจมีความสัมพันธ์กับบุคคลรอบข้างหรือบุคคลอื่น ใน ลักษณะของความไว้วางใจความเชื่อถือ การยอมรับจากบุคคลต่างๆ แต่ผู้นำอาจจะมีความสัมพันธ์ กับบุคคลในลักษณะที่แตกต่างกัน เช่น ผู้นำอาจไม่รู้จักหรือไม่มีความสัมพันธ์กับบุคคลรวมงานเลย เพียงแต่เป็นผู้ควบคุมดูแลกำกับผลการปฏิบัติงานให้เป็นไปตามความต้องการของผู้นำที่เป็นผู้ กำหนดความต้องการ กฎระเบียบ นโยบายต่างๆ ใ้บุคคล ถือปฏิบัติ เป็นผู้กำหนดกฎระเบียบ นโยบายต่างๆ ใ้บุคคลถือปฏิบัติซึ่งอาจสร้างความพอใจหรือไม่พอใจให้แก่บุคคลได้ หากผู้นำเป็น ผู้ที่มีความสัมพันธ์อันดี จะสร้างความพอใจให้แก่บุคคลได้มากขึ้น

จากที่กล่าวมานี้เพื่อแสดงให้เห็นว่า การเป็นผู้นำที่ดีและประสบความสำเร็จได้นั้นต้อง ได้รับการยอมรับ มิใช่เพียงอาศัยอำนาจหน้าที่ตามตำแหน่งที่ได้รับการแต่งตั้ง แต่ผู้นำจะต้องมีทั้ง ความเป็นผู้นำที่สามารถบริหารงานและบริหารคนได้อย่างเหมาะสมกับงานที่ได้ทำไป จึงจะทำให้

ได้รับการยอมรับ และมีอำนาจหน้าที่อย่างถูกต้องเป็นทางการด้วยจึงจะสามารถสร้างความสำเร็จให้แก่องค์กรและหน่วยงานได้ (เนตร์พัฒนา ยาวีราช, 2549 : 8-9)

ดังนั้นคุณสมบัตินี้ที่สำคัญที่ต้องพบในตัวผู้นำที่มีภาวะผู้นำได้ดังนี้

1. บุคลิกลักษณะ การเป็นผู้นำที่แท้จริงมักจะเริ่มต้นจากคุณสมบัตินี้ในตัวบุคคลนั่นเอง ซึ่งผู้คนสามารถรับรู้ได้ถึงบุคลิกลักษณะพิเศษที่มีอยู่ในตัวผู้นำ

2. ความสัมพันธ์ บุคคลที่จะเป็นผู้นำได้ก็เมื่อมีผู้ตาม ซึ่งการจะทำเช่นนั้นได้จำเป็นต้องอาศัยการสร้างความสัมพันธ์กับผู้คนรอบข้าง ยิ่งมีความสัมพันธ์ลึกซึ้งเพียงใด ศักยภาพของการเป็นผู้นำก็ยิ่งมีมากขึ้นเพียงนั้น การสร้างความสัมพันธ์กับบุคคลรอบข้างจะทำให้กลายเป็นผู้นำตัวจริงได้ไม่อย่างนัก

3. ความรู้ ข้อมูลข่าวสารเป็นหัวใจสำคัญของผู้นำ ผู้นำต้องรู้ข้อเท็จจริง ต้องเข้าใจปัจจัยต่างๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องเชื่อมโยงถึงกัน และต้องมีวิสัยทัศน์สำหรับอนาคต

4. สัญชาตญาณ ผู้นำต้องมีความสามารถอย่างเพียงพอที่จะจัดการกับสิ่งที่เป็นปัญหาที่มองไม่เห็น หรือ ที่เรียกว่า สัญชาตญาณซึ่งมีอยู่จำนวนมาก

5. ประสบการณ์ ยิ่งผู้นำเคยพบกับปัญหาใหญ่ ๆ ในอดีตมากแค่ไหน ผู้ที่ตามก็จะยิ่งมีโอกาสแก่ผู้นำมากเท่านั้น การมีประสบการณ์ไม่ได้ว่าจะทำให้เป็นบุคคลที่สมควรได้รับการยกย่องสรรเสริญ แต่จะเป็นสิ่งกระตุ้นบุคคลอื่นได้ให้โอกาสแก่ผู้นำนั้นและได้พิสูจน์ตนเองว่า เป็นบุคคลที่มีความสามารถ

6. ความสำเร็จในอดีต ไม่มีอะไรที่จะบอกกับบุคคลที่ตามได้ดีไปกว่าการบันทึกแห่งความสำเร็จในอดีต ทุกครั้งที่ผู้นำต้องตัดสินใจในความเสี่ยงที่จะประสบความสำเร็จ บุคคลที่ติดตามก็จะมีเชื่อมั่นในตัวผู้นำเพิ่มมากขึ้น

7. ความสามารถ หัวใจที่สำคัญของการเป็นผู้นำ คือ ความรู้และความสามารถในการทำงาน บุคคลจะเชื่อฟังและยอมรับในสิ่งที่ผู้นำได้กล่าวคำพูดออกมา トラบเท่าที่มีความเชื่อว่าผู้นำมีความสามารถ (สถาบันเพิ่มผลผลิตแห่งชาติ, ม.ป.ป. : 42-43)

และวิทยากร เชียงกูล (2547 : 39-40) กล่าวว่า การจะก้าวขึ้นเป็นผู้นำ ต้องเกี่ยวข้องกับสิ่งต่อไปนี้

1. มีความอยากรู้อยากเห็นในสิ่งที่ไม่เคยเรียนรู้และการเรียนรู้อย่างไม่มีความจบ
2. มีจินตภาพ (วิสัยทัศน์) ที่มีพลัง ในตอนแรกผู้นำกำหนดความเป็นจริงของตน(สิ่งที่ตนเชื่อว่าเป็นไปได้) และต่อมาจัดการทำความเข้าใจของคนให้เป็นความจริง
3. การพัฒนาความสามารถที่จะสื่อสารถึงจินตภาพและสร้างแรงบันดาลใจให้กับบุคคลอื่นเห็นด้วยกับจินตภาพดังกล่าว

4. ขอมรับความไม่แน่นอน และกล้าที่จะเสี่ยงในการทำงานและการตัดสินใจ
 5. มีคุณธรรมในการทำงาน (Integrity) รู้จักตนเอง มีความซื่อตรง มีวุฒิภาวะ เปิดใจรับการวิพากษ์วิจารณ์
 6. เป็นคนที่มีความคิดริเริ่ม มีความโดดเด่นไม่เหมือนใคร ผู้นำเรียนรู้จากคนอื่นได้ แต่ไม่ได้ให้ผู้อื่นเป็นผู้สร้างผู้นำ
 7. เป็นคนที่คิดค้นอะไรใหม่ การคิดค้นอะไรใหม่บางครั้งเกี่ยวข้องกับการสร้างตัวของผู้ใหม่ (Recreating Your Self) ผู้นำอาจจะได้รับอิทธิพลมาจากกรรมพันธุ์และสภาพแวดล้อมที่ผู้นำเติบโตขึ้นมา แต่ผู้นำจะรู้จักจัดการกับอิทธิพลที่มีผลกระทบต่อเขาทั้งหมด และสร้างบางสิ่งบางอย่างที่มีลักษณะเฉพาะขึ้นมา
 8. รู้จักปลีกตัวหาเวลาที่จะไปคิด และทบทวนพิจารณา เพื่อให้ได้มาซึ่งคำตอบและแนวทางในการแก้ปัญหา
 9. มีความกระตือรือร้นต่อโอกาสในการทำงานของชีวิต เชื่อในสิ่งที่ดีที่สุด ในตัวผู้นำและเพื่อผู้ตาม
 10. มองความสำเร็จจากจุดชัยชนะเล็กๆ และมีความพอใจในการทำงานในชีวิตประจำวัน ไม่ใช่การคอยความสำเร็จที่ยิ่งใหญ่
 11. อย่าขอมงานต่อบริบทของปัญหาในการทำงานในชีวิตประจำวัน ซึ่งมักเป็นเรื่องการบริหารจัดการในเรื่องเล็กๆหรือเพื่อผลระยะสั้น แต่รู้จักใช้บริบทของชีวิตในการทำงานเพื่อพัฒนาความสามารถที่ใหญ่กว่าของผู้นำ
 12. สร้างบริบทใหม่ สิ่งใหม่ วิธีทำงานและวิธีใช้ชีวิตแบบใหม่ที่เป็นของผู้นำเอง และเป็นอิสระจากการประเมินของผู้อื่น ของระบบวัฒนธรรม หรือยุคสมัยที่ผู้นำดำรงอยู่
- เนตร์พัฒนา ขาววิราช (2549 : 21-22) จากที่ได้กล่าวมาข้างต้น คุณสมบัติของการเป็นผู้นำได้มีนักวิชาการต่างๆได้พบว่าผู้นำควรมีคุณสมบัติต่อไปนี้
1. เฉลียวฉลาด (Intelligence) ผู้นำที่ดีจะมีความสามารถทางสติปัญญาและคุณภาพทางสมองซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นมากสำหรับผู้ที่จะเป็นผู้นำ คนที่มีความเฉลียวฉลาดย่อมทำให้หน่วยงานประสบความสำเร็จได้ไม่ยากนัก
 2. มีการศึกษาอบรมดี (Good Education) การศึกษาก่อให้เกิดความเฉลียวฉลาด การศึกษามีส่วนช่วยในการที่จะเป็นผู้นำที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญในการทำงาน
 3. มีความเชื่อมั่นในตนเอง (Self-confidence) มีความมั่นใจตนเอง ต้องมีกำลังใจที่เข้มแข็งสามารถตัดสินใจในการทำงานและกิจการใดๆ ก็จะต้องมีความเชื่อมั่นว่างานที่ได้ทำลงไปนั้นมีคุณภาพและ พิจารณาหาช่องทางแก้ไขได้

4. เป็นคนมีเหตุผลที่ดี (Reasonable) มีความสามารถทางการตีความ ความหมายอย่างมีเหตุผล ที่จะหาเหตุผลต่างๆ จากสาเหตุต่างๆ ได้ สามารถให้ทักษะทางการคิดวิเคราะห์ได้

5. มีประสบการณ์สูง (Good Experience) ผู้นำเป็นผู้มีประสบการณ์ในการทำงานเคยผ่านงานผ่านปัญหาต่างๆ มาก่อน ทำให้ทราบถึงปัญหาทราบถึงแนวทางที่จากแก้ไขปัญหาดังกล่าว ทำให้ไม่เกิดความผิดพลาดหรือบกพร่องที่จะเกิดขึ้นซ้ำมาอีก

6. มีชื่อเสียงเกียรติคุณที่ดี (Prestiges) ที่เกี่ยวกับชื่อเสียงวงศ์ตระกูล ชาติกำเนิดเพราะถ้ามีชื่อเสียงและเกียรติคุณที่ดี ก็ย่อมเป็นที่รู้จักของบุคคลทั่วไป แต่ข้อนี้ไม่สำคัญสำหรับการเป็นผู้นำมากนัก หากไม่มีข้อนี้ก็สามารถที่จะเป็นผู้นำได้เช่นกัน โดยการสังมคณงามความดีจนเป็นที่รู้จักกัน

7. มีความสามารถเข้ากับบุคคลได้ทุกระดับชั้น (Good Human Relations) ได้เป็นอย่างดี

8. มีสุขภาพอนามัยและร่างกายสมบูรณ์ (Good health)

9. มีความสามารถเหนือบุคคลอื่นในระดับเดียวกัน เช่น มีความรู้ ความชำนาญมากกว่า มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีกว่า มีประสบการณ์มากกว่า เป็นต้น

10. มีความรู้เกี่ยวกับงานทั่ว ๆ ไปที่เกี่ยวข้องกับองค์กรหรือหน่วยงานที่ได้ปฏิบัติอยู่เป็นอย่างดี

11. มีความสามารถเผชิญปัญหาเฉพาะหน้าที่เกิดขึ้นได้ในขณะที่ปฏิบัติหน้าที่ได้ท่วงทีและทันเหตุการณ์

12. มีความสามารถคาดการณ์ หรือทำนายเหตุการณ์หรือปัญหาที่เกิดขึ้นล่วงหน้าและหาทางป้องกันมิให้เหตุการณ์หรือปัญหานั้นเกิดขึ้นได้ เป็นการทำงานในเชิงป้องกันก่อนที่จะเกิดปัญหาขึ้นกับองค์กรหรือหน่วยงาน

13. มีความรู้เชี่ยวชาญ ในเรื่องเทคนิคเกี่ยวกับงานที่ผู้นำรับผิดชอบ

14. มีความสนใจ และเอาใจใส่ปกป้องรักษาผลประโยชน์ขององค์กรหรือหน่วยงานและผู้ที่บังคับบัญชา

15. มีความยุติธรรม และมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีต่อผู้ร่วมงานในองค์กรหรือหน่วยงาน

ดังนั้น ผู้นำ ต้องนำต้องมีคุณสมบัติของความเป็นผู้นำในการที่จากบริหารจัดการของหน่วยงานของตน เพื่อให้หน่วยงานของตนประสบความสำเร็จ ตรงกับเป้าหมายที่ได้ตั้งไว้ ซึ่งผู้นำต้องมีคุณสมบัติที่สำคัญ ดังนี้ คือ ต้องเป็นบุคคลที่มีความรู้ความสามารถที่ตรงกับงานที่ตนกำลังทำหน้าที่เป็นผู้นำ และต้องเป็นบุคคลที่มี คุณธรรม จริยธรรมและมีความยุติธรรมในหน่วยงาน เป็นต้น

ประเภทของผู้นำท้องถิ่น ในงานการพัฒนาชุมชน

ดลมนรรัตน์ บากา และหะสัน หมัดหมาน (2540 : 8) กล่าวว่า การพัฒนาชุมชน ผู้ที่ใกล้ชิดกับประชาชนมากที่สุด คือ ผู้นำในชุมชนนั่นเอง ซึ่งบุคคลผู้นี้จะเป็นผู้นำความคิดในหลายๆ ด้าน ความเป็นผู้นำในตัวเองที่จะนำพาประชาชนให้พ้นจาก อันตรายอันอยู่มา ใช้ประโยชน์และพลังเหล่านี้สามารถเติบโตได้ ถ้าได้รับการพัฒนาซึ่งเป็นวิธีการหนึ่งที่ทำให้ประชาชนรู้จักช่วยตนเอง

ผู้นำท้องถิ่น หมายถึง บุคคลที่ช่วยผู้อื่นหรือชุมชน ซึ่งเป็นผู้มีอำนาจหรือผู้มีอิทธิพล สามารถชักจูงคนในชุมชนได้ ซึ่งองค์ประกอบสำคัญของผู้นำท้องถิ่น คือ

1. ต้องมีความรู้หรือทักษะในเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่กลุ่มหรือชุมชนต้องการ
2. ต้องมีคน ซึ่งเป็นสมาชิกในชุมชนซึ่งเป็นผู้ตาม
3. มีโอกาสหรือสถานการณ์ที่จะใช้ความรู้ให้เป็นประโยชน์
4. มีความสามารถที่จะใช้ความรู้ที่มีอยู่

สภาพผู้นำท้องถิ่นมักจะพิจารณาถึงคุณลักษณะที่สำคัญ ๆ ในเรื่อง อายุ เพศ ฐานะทางเศรษฐกิจ ฐานะทางสังคม การศึกษาอบรม ประสบการณ์นอกหมู่บ้านและความชำนาญพิเศษ อย่างไรก็ตามอาจจะมององค์ประกอบอื่น ๆ ที่ประกอบคุณลักษณะของผู้นำท้องถิ่นอีกได้ อาทิ พื้นฐานทางศีลธรรม ความสัมพันธ์กับเครือข่าย

ภาวะของผู้นำท้องถิ่นที่จะช่วยส่งเสริมงานการพัฒนาชุมชนหรือท้องถิ่น มีลักษณะดังนี้

1. มีจิตใจมุ่งมั่นในการพัฒนา ได้แก่ลักษณะของผู้นำที่มีความกระตือรือร้น มานะ มากมั่น กล้าเสี่ยง อดทนต่อคำวิพากษ์วิจารณ์ ทำงานอย่างเต็มที่ที่จะเห็นความเปลี่ยนแปลงในชุมชนในทางที่ดีขึ้น
2. มีความซื่อตรงต่อหน้าที่ ตั้งใจทำงานต่อหน้าที่ ปฏิบัติตามระเบียบ ตรงไปตรงมา อุทิศเวลาให้แก่งานและหน้าที่ ไม่ทุจริตเพื่อประโยชน์ส่วนตนและผู้อื่น
3. มีจิตใจเป็นกุศล ทำงานโดยไม่หวังผลตอบแทน
4. การยอมรับวิทยาการใหม่ หมายถึง ผู้นำต้องยอมรับความรู้ ทักษะความคิด วิธีการเครื่องมือและวิทยาการใหม่ๆ มาปรับปรุงวิธีการดำเนินชีวิตให้ดีกว่าเดิม ทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและการปกครอง
5. มีความเชื่อมั่นในตนเอง มีความอิสระ มีความกล้าหาญ แม้มีอุปสรรคเกิดขึ้นก็ไม่ย่อท้อ
6. มีทัศนคติแบบประชาธิปไตย โดยหมายถึงลักษณะที่มีความเชื่อ ความรู้สึก และทำที่ต่อวิถีทางการดำเนินชีวิต อันที่บุคคลจะต้องมีความสัมพันธ์ทั้ง 3 ประการ คือ

- 6.1 การเคารพและยอมรับในศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์เท่าเทียมกัน

6.2 มีความสามัคคี ร่วมมือ ช่วยเหลือ แบ่งปันและแบ่งงานกันทำในลักษณะการประสานงาน

6.3 มีความสุขุมรอบคอบ ยอมรับและเคารพเหตุผล มีความสามัคคี ความสนใจที่จะร่วมกันทำกิจกรรมต่างๆ

7. มีความจงรักภักดีต่อสถาบัน หมายถึง ผู้นำท้องถิ่นต้องมีความพึงพอใจต่องาน ต่อสถาบัน ต่อหน้าที่และความรับผิดชอบ และต่อฐานะบทบาทของตน กล่าวคือเชื่อมั่นและศรัทธาในการเป็นผู้นำของตน

8. มีความเป็นผู้นำ หมายถึง ลักษณะที่ผู้นำใช้อิทธิพลและศิลปะในการจูงใจให้ผู้อื่นร่วมมือปฏิบัติงานเพื่อวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่ง มีความสามารถในการตัดสินใจและตัดสินใจอยู่เสมอ

ดลมนรจนี บากา และหะสัน หมัดหมาน (2540 : 10) กล่าวว่า ประเภทของผู้นำท้องถิ่นในประเทศไทยแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

1. ผู้นำที่เป็นทางการ ได้แก่ คณะกรรมการพัฒนาหมู่บ้าน คณะกรรมการพัฒนาตำบล กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน อีหาม่า และครูซึ่งได้รับการแต่งตั้งจากทางราชการ

2. ผู้นำที่ไม่เป็นทางการ ได้แก่ ผู้นำที่มีอยู่ตามธรรมชาติหรือในท้องถิ่นซึ่งพิจารณาได้จากผู้มีอายุ ผู้มีความดี ข้าราชการบ้านอายุ ผู้มีฐานะดี เป็นต้น

จํารอง เงินดี (2552 : 165-166) กล่าวว่า ผู้นำชุมชนมีบทบาทและหน้าที่ที่จะต้องนำพาชุมชนไปสู่จุดมุ่งหมายอย่างมีประสิทธิภาพ ผู้นำประเภทต่างๆ ในชุมชนกับการทำงานย่อมมีความเกี่ยวข้องกับงานและสมาชิกในชุมชนที่มีขนาดใหญ่และชุมชนที่มีขนาดเล็ก ผู้นำในชุมชนย่อมมีอิทธิพลเหนือสมาชิกคนอื่นๆ ภายในชุมชน ในนี้สามารถจำแนกประเภทของผู้นำที่เกี่ยวกับการทำงาน ได้ดังต่อไปนี้

1. ผู้นำที่เป็นผู้บริหาร

ผู้นำที่มีบทบาทในการเป็นผู้บริหารนั้นจะมีบทบาทกว้างขวาง เป็นผู้ดำเนินงานนโยบายของชุมชน ให้สำเร็จลุล่วง และเป็นผู้อำนวยความสะดวกการชุมชนให้ดำเนินไปได้อย่างมั่นคง เช่น บทบาทด้านการวางแผนงาน ด้านการประสานงาน ด้านการจัดการ และด้านอำนาจการ ผู้นำชนิดนี้ อย่างเช่น สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล ผู้ใหญ่บ้าน และอีหาม่า เป็นต้น

2. ผู้นำที่เป็นผู้เชี่ยวชาญ

ผู้นำชนิดนี้จะเป็นผู้มีความสามารถในการให้คำปรึกษาแก่ผู้บริหาร เพราะผู้บริหารจะเป็นผู้ที่มีความชำนาญเป็นพิเศษเฉพาะด้านซึ่งเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อชุมชน ผู้เชี่ยวชาญอาจมีส่วนร่วมในการวางแผนนโยบายด้วย แต่บทบาทส่วนใหญ่มักจะเป็นผู้วิเคราะห์ วิจารณ์ และเป็นแหล่งข้อมูล

มากกว่า ลักษณะของผู้นำชนิดนี้ไม่จำเป็นต้องรับผิดชอบโดยตรงต่อผลงานที่เกิดขึ้น ผู้นำชนิดนี้
 อย่างเช่น ปลัดตำบล ผู้นำสตรี และผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน เป็นต้น

3. ผู้นำที่เป็นนักบุญ

ผู้นำชนิดนี้จะมีความสามารถในการชักจูงโน้มน้าวให้บุคคลทั่ว ๆ ไป คล้อยตามได้อย่าง
 สนิทใจและศรัทธาเชื่อถือเป็นอย่างมาก ผู้นำชนิดนี้มักจะเป็นผู้นำในทางศาสนา อย่างเช่น พระ
 บาบอ (โตะครู) อีหม่าม เป็นต้น

4. ผู้นำทางการเมือง

ผู้นำทางการเมืองนั้นจะเป็นผู้นำที่เข้ามาดำเนินการทางเศรษฐกิจ สังคม การศึกษาและอื่น ๆ
 แทนประชาชนในรูปของการกำหนดนโยบายวางแผน กำหนดความมั่นคงให้เกิดขึ้นในชาติ
 บ้านเมือง ผู้นำชนิดนี้อาจได้มาจากการแต่งตั้ง หรือได้มาจากการเลือกตั้งจากประชาชนก็ได้
 อย่างเช่น สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล ผู้ใหญ่บ้าน เป็นต้น

จากการแบ่งชนิดของผู้นำที่เกี่ยวข้องกับการทำงานดังกล่าวมาแล้วนั้นจะเห็นว่าผู้นำไม่
 จำเป็นต้องเป็นบุคคลที่เป็นหัวหน้า โดยผู้นำอาจจะเป็นสมาชิกที่มีความชำนาญการเป็นพิเศษใน
 เรื่องใดเรื่องหนึ่ง ซึ่งเป็นเรื่องที่สมาชิกในกลุ่มให้ความสำคัญและเกิดประโยชน์ต่อกลุ่ม จึงถือได้ว่า
 บุคคลนั้นเป็นผู้นำภายในกลุ่มเพราะผู้นำมีอิทธิพลโน้มน้าวสมาชิกในกลุ่มได้ และกลุ่มก็มีการ
 เปลี่ยนแปลงตามทีผู้นำแนะนำ

เมื่อทราบว่าผู้นำนั้นเป็นบุคคลที่ต้องทำงาน โดยอยู่บนสถานภาพและตำแหน่งที่สำคัญ
 โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำงานเพื่อจะให้กลุ่มไปสู่เป้าหมาย รวมทั้งเป็นการพัฒนาตัวผู้นำเองให้มีความ
 แกร่งกล้าและสามารถปรับตัวเองเพื่อพัฒนาความสามารถจนประสบความสำเร็จแห่งการเป็น
 ผู้นำที่สูงสุดเท่าที่สามารถจะเป็นไปได้ แต่การบริหารจัดการของผู้นำในฐานะเป็นผู้บริหารในชุมชน
 นั้นมีปัจจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับผู้บริหารและการทำงานเพื่อ ไปสู่เป้าหมายแห่งความสำเร็จและการ
 พัฒนาที่ดีขึ้น

ดังนั้น การพัฒนาชุมชนจำเป็นต้องมีผู้นำที่มีบทบาทและหน้าที่ต้องนำพาชุมชนไปสู่
 จุดมุ่งหมายของชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพด้วยมีผู้นำในชุมชน ดังนี้ สมาชิกองค์การบริหารส่วน
 ตำบล ผู้ใหญ่บ้าน อีหม่าม ผู้นำกลุ่มสตรี และผู้นำเยาวชน เป็นต้น

7. บทบาท

ความหมายของบทบาท

ได้มีผู้ที่ให้ความหมายเกี่ยวกับบทบาทดังต่อไปนี้

บทบาท (Role) หมายถึง พฤติกรรมที่คาดหวังสำหรับผู้อยู่ในสภาพต่างๆ ว่าต้องปฏิบัติอย่างไร เป็นบทบาทที่คาดหวังโดยกลุ่มคนหรือสังคมเพื่อให้เกิดการกระทำระหว่างกันทางสังคมได้ รวมทั้งสามารถพยากรณ์พฤติกรรมที่จะเกิดขึ้นได้ เช่น ผู้ที่มีตำแหน่งเป็นพ่อจะได้รับการคาดหวังจากสังคมให้แสดงบทบาทหน้าที่ต่างๆ ของพ่อ เช่น เลี้ยงดูลูก ส่งเสียให้เล่าเรียน อบรมสั่งสอน ให้ความรักความเอ็นดูและอื่นๆ อีกเป็นต้น ตำแหน่งอื่นๆ ก็เช่นเดียวกัน เช่น ครูอาจารย์ เสมียน ภารโรง ต่างมีบทบาทที่คาดหวังจะต้องทำในฐานะที่ครองตำแหน่งต่างๆ เหล่านั้นอยู่ (งามพิศ สัตร์สงวน, 2543 : 96-97)

บทบาท (Role) หมายถึง ชุดของความรับผิดชอบหรือชุดของพฤติกรรมของผู้ที่ดำรงตำแหน่งหรือสถานภาพผู้นำ บทบาทของผู้นำเป็นแนวคิดเกี่ยวกับการจัดระเบียบทางสังคมอย่างหนึ่งในด้านที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำกับบุคคลต่างๆ หรือกับกลุ่มหรือกับสถาบันองค์กรทางสังคม (ธวัช บุญยมติ, 2550 : 22)

บทบาท (Role) หมายถึง องค์กรวมของบรรทัดฐานที่เกี่ยวข้องกับตำแหน่งต่างๆ ในสังคม นั่นคือเป็น บรรทัดฐานที่แสดงให้เห็นว่าสังคมคาดหวังให้บุคคลในตำแหน่งนั้นๆ กระทำหรือไม่กระทำอะไรได้บ้าง โดยบรรทัดฐาน คือ กฎของพฤติกรรม (Rules Governing Behavior) เป็นสิ่งที่กำหนดว่าพฤติกรรมอะไรที่สังคมต้องการยอมรับ หรือห้ามปรามมิให้ปฏิบัติเมื่ออยู่ในตำแหน่งใดตำแหน่งหนึ่ง อาทิ ครูอาจารย์ก็ต้องสอน และประเมินผลการเรียนรู้ของผู้เรียนด้วยความยุติธรรม และตรวจสอบได้ ไม่ใช่ความรู้สึกส่วนตัวในการประเมินผู้เรียน เป็นต้น (Stark, 1992: 42 อ้างถึงใน ธวัช บุญยมติ, 2550 : 22)

บทบาท (Role) หมายถึง การที่บุคคลกระทำภาระหน้าที่ที่กำหนดไว้ในสถานภาพนั้น บทบาทเป็นพฤติกรรมที่เห็นได้เป็นการกระทำของบุคคล (จำนง อดิวัฒน์สิทธิ์และคณะ, 2540 : 37 อ้างถึงใน ธวัช บุญยมติ, 2550 : 21)

บทบาท (Role) หมายถึง การแสดงออกหรือการทำหน้าที่ของบุคคลซึ่งสมาชิกคนอื่นของสังคมมุ่งหวังให้สมาชิกคนหนึ่งได้กระทำ ภายใต้สถานการณ์ทางสังคมอย่างหนึ่งโดยถือเอาฐานและหน้าที่ทางสังคมของบุคคลนั้นเป็นมูลฐาน เป็นต้นว่า บทบาทของ พ่อ แม่ ของลูก สามี หรือ ภรรยา บทบาทนี้ทำให้คนในสังคมสามารถคาดคะเนพฤติกรรมของบุคคลอื่น รู้ว่าบุคคลอื่นต้องการ

อะไรจากตน ทำให้เกิดประโยชน์ในการที่จะทำงานร่วมกันเป็นทีม บุคคลที่ละเมิดบทบาทของตนในสังคมถือเป็นการละเมิดกฎสังคม ผลคือก่อให้เกิดปัญหาสังคมหรือบุคคลนั้นไม่อาจจะอยู่ในสังคมนั้นๆ ได้ (ทรงพล ภูมิพัฒน์, 2541 : 210-211)

ดังนั้น บทบาท (Role) หมายถึง การแสดงออกถึงหน้าที่ความรับผิดชอบที่ได้รับมอบหมายตามที่สังคมได้ตั้งไว้ให้มีการปฏิบัติตามกรอบของสังคม

ลักษณะของบทบาท

ธวัช บุญยมติ (2550 : 28-29) จากแนวคิดเกี่ยวกับลักษณะของบทบาท หากนำมาให้อธิบายลักษณะบทบาทของผู้นำสามารถจำแนกบทบาทของผู้นำออกเป็น 3 ลักษณะคือ

1. บทบาทผู้นำในอุดมคติของสังคม เป็นชุดของพฤติกรรมที่สังคมกำหนดสิทธิและหน้าที่ของผู้ที่เป็นผู้นำไว้ให้บุคคลยึดถือปฏิบัติ ทั้งที่มีการเขียนไว้เป็นลายลักษณ์อักษร อาทิ กฎหมายระเบียบ ข้อกำหนด ภาระงานในตำแหน่ง เป็นต้น และที่ไม่มีการเขียนไว้เป็นลายลักษณ์อักษร อาทิ ธรรมเนียมปฏิบัติ ข้อห้ามหรือจารีตของสังคม เป็นต้น รวมทั้งความคาดหวังของบุคคลต่างๆ ในสังคม อาทิ ผู้บังคับบัญชา ผู้ใต้บังคับบัญชา เพื่อนร่วมงาน นักวิชาการ เป็นต้น เพื่อแสดงให้ทราบว่าสังคมต้องการหรือคาดหวังอะไรจากบทบาทเหล่านั้น ใครคือผู้ที่มีภาระหน้าที่ผูกพันกับบทบาทนั้น และใครคือผู้ที่มีสิทธิเรียกร้องความชอบธรรมจากบทบาทเหล่านั้น บทบาทในอุดมคติเป็นในแบบฉบับของบทบาทที่สมบูรณ์ซึ่งผู้ที่มีสถานภาพเป็นผู้นำ ควรรับรู้และยึดถือปฏิบัติตาม หากพิจารณาจากแนวคิดเกี่ยวกับบทบาทที่กล่าวถึงข้างต้น จะเห็นว่าบทบาทในอุดมคติจะเป็นองค์รวมหรือมีที่มาจากบทบาทตามบทบัญญัติ บทบาทตามตำแหน่งหน้าที่ บทบาทที่ได้รับมอบหมาย และบทบาทที่คาดหวังนั่นเอง

2. บทบาทที่ผู้นำเข้าใจหรือรับรู้เป็นชุดของพฤติกรรมที่ผู้นำเข้าใจ รับรู้ คิดว่าหรือเชื่อว่าเขาควรจะทำประพฤติปฏิบัติอะไร แก่ไหน และอย่างไร ในฐานะเป็นผู้นำ บทบาทที่รับรู้ขึ้นอยู่กับความคิดความตามโลกทัศน์ (Paradigm) ทักษะค่านิยม บุคลิกภาพ และประสบการณ์ของผู้นำแต่ละบุคคล หากบทบาทที่ผู้นำรับรู้ไม่ชัดเจน สับสน จะทำให้เกิดลักษณะที่เรียกว่าบทบาทคลุมเครือส่งผลให้ผู้นำไม่พึงพอใจต่อภาระงานในหน้าที่ ขาดความผูกพันต่อองค์กรและอาจทำให้ลาออกจากงานได้ในที่สุด

3. บทบาทที่ผู้นำแสดงออกจริงหรือเป็นจริง เป็นชุดของพฤติกรรมที่ผู้นำประพฤติปฏิบัติหรือกระทำจริง โดยรับอิทธิพลจากสภาพแวดล้อมทั้งสภาพแวดล้อมทางกายภาพและทางสังคม และคุณลักษณะส่วนบุคคลของผู้นำแต่ละคน อาทิ อิทธิพลของฤดูกาล แรงกดดันจากชุมชน

บุคลิกภาพของบุคคล ความสนใจ สภาพร่างกาย เป็นต้น บทบาทที่เป็นจริงนี้บางครั้งอาจจะมีลักษณะเป็นบทบาทที่ปรากฏขึ้นชั่วคราว หรือบทบาทเฉพาะสถานะ และบางครั้งอาจก่อให้เกิดบทบาทขัดแย้งดังแนวคิดที่ได้เสนอไว้ข้างต้น

นอกจากนั้นบทบาทที่ผู้นำแสดงออกจริงอาจจะไม่สอดคล้องกับบทบาทในอุดมคติและบทบาทที่ผู้นำรับรู้ก็ได้ ขึ้นอยู่กับเหตุปัจจัยหลายประการทั้งการรับรู้ การคาดหวังของผู้นำ สภาพแวดล้อมทางกายภาพและสังคม และคุณลักษณะส่วนบุคคลของผู้นำ บทบาทในอุดมคติจะเป็นบทบาทของผู้นำในระดับโครงสร้าง (Social Structure Level) เป็นบรรทัดฐานให้ผู้นำยึดถือปฏิบัติ ส่วนบทบาทที่ผู้นำรับรู้และบทบาทที่ผู้นำแสดงออกจริงเป็นบทบาทของผู้นำในระดับปัจเจกบุคคล (Individual Level)

บทบาทและหน้าที่ของผู้นำ

Knezevich (1984:16-18) Yukl (1989:62-65) (อ้างถึงใน ธวัช บุญยมติ, 2550 : 38-39) กล่าวว่า การนำแนวคิดการเกี่ยวกับบทบาทบางประการมาใช้ในการอธิบายบทบาทของผู้นำ สรุปได้ว่า ผู้นำควรมีบทบาทที่สำคัญ ดังนี้

1. บทบาทการเป็นผู้นำในการเปลี่ยนแปลง ผู้นำจะต้องนำการเปลี่ยนแปลงมาสู่กลุ่มองค์กร หน่วยงาน เพื่อเพิ่มพูนคุณภาพและประสิทธิภาพของกลุ่มองค์กรหน่วยงาน ผู้นำควรจะรู้ว่า จะเปลี่ยนแปลงอะไร เปลี่ยนแปลงอย่างไร และควรที่จะเปลี่ยนแปลงในทิศทางใดบ้าง เพื่อมีความเหมาะสมต่อการเปลี่ยนแปลงในสถานการณ์และเหตุการณ์นั้น
2. บทบาทในการสร้างวิสัยทัศน์ ผู้นำควรจะต้องเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการที่จะสร้างวิสัยทัศน์ให้กับกลุ่มองค์กร หน่วยงาน โดยให้บุคคลในกลุ่มองค์กรหน่วยงาน มีส่วนร่วมในวิสัยทัศน์และต้องถ่ายทอดวิสัยทัศน์นี้ให้กับองค์กรหน่วยงาน
3. บทบาทในการสร้างแรงดลบันดาลใจ ผู้นำจะต้องสร้างแรงดลบันดาลใจให้เกิดแก่ผู้ตาม โดยการสร้างความมั่นใจให้เกิดแก่ผู้ตาม ให้ผู้ตามเห็นคุณค่าของการทำงาน และมีความเชื่อมั่นว่าสามารถที่จะทำงานให้บรรลุถึงความสำเร็จได้ ให้ผู้ตามมีความเชื่อ ความเข้าใจว่าสิ่งที่ทำงานนั้นมีคุณค่าต่อองค์กร หน่วยงาน ก็จะทำให้ผู้ตามมีความเพียรพยายามในการทำงานให้บรรลุจุดมุ่งหมายดังกล่าว
4. บทบาทประมุข สืบจากผู้นำเป็นบุคคลที่ผู้ตามยอมรับและมอบหมายให้เป็นผู้นำกลุ่ม ดังนั้นผู้นำต้องแสดงบทบาทเป็นตัวแทนหรือสัญลักษณ์ขององค์กร หน่วยงาน ในการปฏิบัติภารกิจต่างๆ

5. บทบาทผู้ประสาน ผู้นำต้องสร้างและจรรโลงเครือข่ายของความสัมพันธ์กับบุคคลที่อยู่ในองค์กร หน่วยงาน และบุคคลที่อยู่นอกองค์กร และหน่วยงาน ความสัมพันธ์เหล่านี้เป็นสิ่งที่จำเป็นในฐานะที่เป็นแหล่งข้อมูลข่าวสารและแหล่งสนับสนุน

6. บทบาทผู้รับข่าว ผู้นำต้องเป็นบุคคลที่แสวงหาแหล่งข้อมูลข่าวสารจากแหล่งต่างๆอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้ทราบถึงปัญหา โอกาส และพัฒนาความรู้ความเข้าใจต่อสถานการณ์และเหตุการณ์ต่างๆทั้งภายในและภายนอกองค์กร หน่วยงาน เพื่อใช้ในการประกอบการตัดสินใจ

7. บทบาทผู้กระจายข่าว ผู้นำต้องเป็นบุคคลที่กระจายข้อมูลข่าวสารที่จำเป็นให้ผู้อยู่ในองค์กร หน่วยงาน ได้รับรู้ข่าวสารดังกล่าว เพื่อสร้างความเข้าใจร่วมกัน และบางครั้งสามารถสร้างแรงดลบันดาลใจให้กับผู้ตามได้

8. บทบาทผู้นำในการแก้ไขปัญหา ในการนำองค์กร หน่วยงานนั้นบางครั้งอาจเกิดปัญหาฉุกเฉินที่เกิดขึ้น ผู้นำต้องรู้ถึงความผิดปกติหรือความแปรเปลี่ยนที่เกิดขึ้นจากปัญหาต่างๆ ต้องมีความตั้งใจจริงในการแก้ไขปัญหาให้ประสบผลสำเร็จ

9. บทบาทผู้นำในการเจรจาต่อรอง ผู้นำสมควรมีส่วนร่วมในการเจรจาต่อรองในกรณีต่างๆ เพื่อปกป้องและแสวงหาผลประโยชน์ที่ถูกต้องและชอบธรรมให้แก่องค์กร หน่วยงาน

จะเห็นได้ว่าความเป็นผู้นำอาจจะเกิดขึ้นได้ในหลาย ๆ บทบาท เมื่อสถานการณ์เปลี่ยนไป บทบาทของผู้นำก็จะเปลี่ยนแปลงไปด้วย ทั้งนี้เพราะการที่แต่ละบุคคลเข้าร่วมกันอยู่เป็นกลุ่มหรือเป็นชุมชนนั้น แต่ละคนต่างก็ได้นำเอาสิ่งที่เป็นลักษณะประจำตัวของตนเข้ามาในกลุ่มด้วย ทำให้กลุ่มประกอบด้วยบุคคลต่างๆ ซึ่งมีฐานะและความสามารถในอันที่จะปฏิบัติหน้าที่ในฐานะสมาชิกของกลุ่มแตกต่างกัน

บทบาทเป็นสิ่งที่กำหนดพฤติกรรมของบุคคลในสถานการณ์ซึ่งบุคคลนั้นมีตำแหน่งหรือสถานะทางสังคม ซึ่งอาจจะแบ่งบทบาททางสังคมออกได้ 2 ประการ คือ บทบาทตามความคาดหวัง เป็นแบบของพฤติกรรมซึ่งบุคคลนั้นจะต้องปฏิบัติตามฐานะและตำแหน่งที่ตนดำรงอยู่ส่วนบทบาทที่ปฏิบัติจริงนั้นคือพฤติกรรมที่บุคคลผู้ดำรงตำแหน่งทางสังคมจะต้องปฏิบัติจริง ดังนั้น บทบาทจึงเป็นบุคลิกภาพทางสังคมของแต่ละบุคคลซึ่งมีความสำคัญช่วยให้เราเข้าใจถึงความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและองค์กรต่างๆ นักสังเกตุการณ์หลายท่านกล่าวว่า ความเป็นผู้นำจะเปลี่ยนจากบุคคลหนึ่งไปสู่อีกบุคคลหนึ่ง เมื่อสถานการณ์ได้เปลี่ยนไป บทบาทของผู้นำก็หมายถึงการปฏิบัติหน้าที่ของผู้นำตามที่กลุ่มสมาชิกได้กำหนดขึ้น ผู้นำคนเดียวกันอาจมีบทบาทหลายอย่าง เช่น บทบาทผู้นำของกรุงเทพมหานคร บทบาทของสามี บทบาทบิดาถ้าผู้นำนั้นมีภรรยาและบุตร แต่หน้าที่ในแต่ละบทบาทนั้นต่างกัน ความเป็นผู้นำเป็นบทบาทซึ่งบุคคลใดบุคคลหนึ่งดำรงอยู่ในเวลาหนึ่งและในกลุ่มหนึ่งๆ สมาชิกของกลุ่มอาจจะเป็นผู้นำภายใต้สถานการณ์ที่ทำให้เขาสามารถปฏิบัติหน้าที่ของ

ความเป็นผู้นำที่กำหนดไว้ กลุ่มจะเป็นผู้กำหนดหน้าที่ที่ผู้นำจะต้องปฏิบัติตามในสถานการณ์หนึ่ง ๆ เมื่อวัตถุประสงค์ของกลุ่มเปลี่ยนไป หน้าที่เหล่านี้จะเปลี่ยนไปด้วย หน้าที่ หมายถึงงานที่ต้องทำตามตำแหน่ง ฐานะ อาชีพ หรือจากการเป็นสมาชิกของกลุ่มให้ถูกต้อง กฎ ระเบียบ ขนบธรรมเนียม ประเพณี เป็นต้น หน้าที่ของผู้นำอาจจะแตกต่างกันไปตามลักษณะของกลุ่มหรือสถานการณ์ แต่ผู้นำทั้งหลายก็ควรจะปฏิบัติหน้าที่ให้เหมาะสมกับการที่สมาชิกในกลุ่มได้มอบความไว้วางใจให้ หน้าที่ของผู้นำ เช่น การเลือกวัตถุประสงค์ของกลุ่ม การนิเทศงาน การตัดสินใจ การวางแผนงาน เป็นต้น

ผู้นำจะต้องเป็นนักบริหาร นักวางแผน ผู้วางนโยบาย ผู้เชี่ยวชาญ ตัวแทนของกลุ่ม ผู้ควบคุมความสัมพันธ์ภายในกลุ่มสมาชิก ลงโทษ และให้รางวัลสมาชิกเป็นสัญลักษณ์ของกลุ่ม นักอุดมการณ์ นักการศึกษา ผู้รวมกลุ่ม เป็นต้น และอย่างไรก็ดีหน้าที่สำคัญของผู้นำมีดังต่อไปนี้

1. นักหุนหิมใหม่ ผู้นำจะต้องมีบทบาทในการริเริ่มทำสิ่งใหม่ ซึ่งจะช่วยให้กลุ่มบรรลุวัตถุประสงค์ที่วางไว้ ผู้นำจะต้องเป็นคนแรกผู้มองเห็นความต้องการของประชาชน จะต้องทำให้ประชาชนตระหนักถึงความต้องการและริเริ่มกิจกรรมในกลุ่ม ภายหลังจากได้ก่อตั้งกลุ่มแล้ว ผู้นำจะต้องคอยกระตุ้นให้กิจกรรมดำเนินไปสู่เป้าหมาย ผู้นำจะต้องกระทำด้วยความรอบคอบ ด้วยความรู้ที่มีอยู่ และมองเห็นการณ์ไกล หน้าที่ของผู้นำในข้อนี้อาจจะวัดได้โดยการสังเกต การปฏิบัติงานของผู้นำในการริเริ่มความคิดใหม่ว่ามีมากน้อยเท่าไร

2. ผู้นำแนะแนวทาง ผู้นำจะต้องเป็นผู้ให้คำแนะนำผู้ตามในการปฏิบัติกิจกรรมต่างๆ ผู้นำจะคอยช่วยเหลือในการวิเคราะห์ปัญหาและความต้องการของบุคคลบางคนในกลุ่ม อาจจะพอใจกับสภาพการณ์ที่เป็นอยู่และอาจจะมีความต้องการสิ่งแปลก ๆ ใหม่ ๆ บ้างเล็กน้อย ผู้นำจะเป็นผู้กระตุ้นให้ประชาชนเห็นถึงความต้องการของเขา และนำทางให้เขารู้จักเลือกความต้องการเหล่านี้ ผู้นำจะเป็นผู้คอยในข่าวสารและแนะนำผู้ตาม ผู้นำอาจจะแนะนำผู้ตามในเรื่องของการวางแผน การบริหาร และการประเมินผล คำแนะนำของผู้นำจะเป็นที่ยอมรับของสมาชิกในกลุ่ม ทั้งนี้เพราะผู้ตามจะเชื่อในความสามารถของผู้นำในการที่จะนำผู้ตามให้ไปสู่ผลสำเร็จตามเป้าหมายที่วางไว้

3. ผู้จัดกิจกรรมของกลุ่ม ผู้นำจะมีหน้าที่ในการก่อตั้งกลุ่มและบำรุงรักษาให้กลุ่มคงอยู่ถาวรตลอดไป มากกว่าสมาชิกคนอื่นในกลุ่ม เช่น เป็นผู้สร้างความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกภายในกลุ่ม ให้การสนับสนุนกิจกรรมต่างๆ ของสมาชิก เป็นตัวกลางในการแก้ไขข้อขัดแย้งระหว่างสมาชิก และเป็นผู้ให้รางวัลหรือลงโทษสมาชิก เป็นผู้ประสานงานกับสมาชิก เพื่อทำให้งานดำเนินไปด้วยความราบรื่น หน้าที่ของผู้นำเหล่านี้จะช่วยทำให้กลุ่มเกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญในการคงไว้ซึ่งความมั่นคงของกลุ่มและเพื่อให้บรรลุเป้าหมายของกลุ่ม

4. เป็นสัญลักษณ์ ผู้นำจะเป็นผู้ที่มีความเห็นอกเห็นใจผู้ตาม และอุทิศตนเองในการทำงานกับกลุ่ม เมื่อผู้นำกระทำดังนี้ก็จะเป็นผู้ชื่นชอบของบรรดาผู้ตาม และถือว่าเป็นสัญลักษณ์ของ

กลุ่ม และพยายามกระทำตนให้เหมือนผู้นำ ผู้นำก็จะเพิ่มความกระตือรือร้นและกระตุ้นให้ผู้ตามปฏิบัติตามแผนงาน เพื่อที่จะกระทำหน้าที่นี้ผู้นำจะต้องทำตัวให้เป็นที่น่าสนใจของกลุ่มอย่างสม่ำเสมอ เมื่อในตัวของผู้นำ และไม่ได้เป็นสัญลักษณ์ของกลุ่มต่อไป (จิรพรรณ กาญจนะจิตรา, ม.ป.ป. : 48-49)

ดังนั้น ความสำเร็จของหน่วยงานขึ้นอยู่กับบทบาทของผู้นำในการปฏิบัติงานเพื่อพัฒนาคุณภาพ ประสิทธิภาพของหน่วยงาน ด้วยมีปัจจัยต่างๆ เช่น การสร้างวิสัยทัศน์ การสร้างแรงกดดัน บันดาลใจ และการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับบุคคลที่อยู่ในหน่วยงาน และผู้นำจะต้องปฏิบัติหน้าที่ตามที่ได้รับมอบหมายตามตำแหน่งหน้าที่ให้เกิดผลทางที่ดีขึ้นในการพัฒนาชุมชน

8.การพัฒนาชุมชน

ความหมายของการพัฒนา

ได้มีผู้ให้ความหมายเกี่ยวกับการพัฒนาดังต่อไปนี้

การพัฒนา หมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่มีการกระทำให้เกิดขึ้นหรือมีการวางแผนกำหนดทิศทางไว้ล่วงหน้า โดยการเปลี่ยนแปลง นี้ต้องเป็นไปในทิศทางที่ดีขึ้น ถ้าเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ไม่ดี ก็ไม่เรียกว่าการพัฒนา ขณะเดียวกันการพัฒนามิได้หมายถึงการเพิ่มขึ้นปริมาณสินค้าหรือรายได้ของประชาชนเท่านั้น แต่หมายความรวมถึงการเพิ่มความพอใจและเพิ่มความสุขของประชาชนด้วย (วิรัช วิรัชนิภาวรรณ, 2551 : 9)

การพัฒนา หมายถึง กระบวนการเพื่อเพิ่มความรู้ความสามารถของคนส่วนใหญ่เพื่อปรับปรุงคุณภาพชีวิตอย่างต่อเนื่อง และมีความก้าวหน้าในเศรษฐกิจและสังคม (จินตนา สุจจานันท์, 2549 : 39)

การพัฒนา หมายถึง กระบวนการเปลี่ยนแปลงของสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้ดีขึ้นทั้งทางด้านคุณภาพ ปริมาณ และสิ่งแวดล้อม ด้วยการวางแผนโครงการและดำเนินงานโดยมนุษย์ เพื่อประโยชน์แก่ตัวของมนุษย์เอง (สนธยา พลศรี, 2545 : 5)

การพัฒนา หมายถึง การที่คนในชุมชนและสังคมโดยส่วนรวมได้ร่วมกันดำเนินกิจกรรมเพื่อปรับปรุงความรู้ความสามารถของตนเอง และร่วมกันเปลี่ยนแปลงคุณภาพชีวิตของตนเอง ชุมชนและสังคมให้ดีขึ้น (สมศักดิ์ ศรีสันสันติสุข, 2552 : 179 อ้างถึงใน สนธยา พลศรี, 2545 : 5)

ดังนั้น การพัฒนา หมายถึงการเปลี่ยนแปลงที่มีการกระทำให้เกิดขึ้น และเป็นกระบวนการ เพื่อเพิ่มความรู้ความสามารถของบุคคลในชุมชนด้วยการวางแผนและดำเนินงานโดยบุคคล เพื่อให้ มีการเปลี่ยนแปลง คุณภาพชีวิตของบุคคลในชุมชนและสังคมให้ดีขึ้น

ความหมายของชุมชน

ได้มีผู้ให้ความหมายเกี่ยวกับชุมชนดังต่อไปนี้

ชุมชน หมายถึง กลุ่มคนมากกว่าสองคนขึ้นไป มาอยู่รวมกันเป็นระยะเวลายาวนานใน ขอบเขตหรือพื้นที่ที่กำหนด สมาชิกประกอบด้วยคนทุกเพศ ทุกวัย ซึ่งมีการติดต่อสัมพันธ์ซึ่งกัน และกัน โดยมีวัฒนธรรมหรือระเบียบแบบแผนในการดำเนินชีวิตเป็นของตนเอง และที่สำคัญนี้คือ สามารถเลี้ยงตัวเองได้ (พวงเพชร สุรัตน์กวีกุล, 2547 : 87)

ชุมชน หมายถึง สถานที่ซึ่งคนใช้เป็นที่ตั้ง บ้านเรือน ทำมาหากิน เลี้ยงดูบุตรหลาน และ กระทำกิจกรรมต่างๆ มีการปะทะสัมพันธ์กันทางสังคมและความผูกพันร่วมกัน (ดารณี สุรัตน์วีกุล, 2549 : 25)

ชุมชน หมายถึง คนที่อยู่ในบริเวณใกล้เคียงกัน มีความสัมพันธ์กันและมีวัฒนธรรมเดียว (จินตนา สุกจានันท์, 2549 : 44)

ชุมชน หมายถึง กลุ่มทางสังคมที่มีความเป็นปึกแผ่นมั่นคงมีจิตสำนึกร่วมกันมีกิจกรรม ร่วมกันในอาณาบริเวณเดียวกันมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันมีการติดต่อสื่อสารและเรียนรู้ร่วมกัน ผูกพันเอื้ออาทรกันร่วมมือและพึ่งพาอาศัยกันในลักษณะของเครือข่าย ภายใต้บรรทัดฐานและ วัฒนธรรมเดียวกันเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์และมีเป้าหมายร่วมกัน (สนธยา พลศรี, 2550 : 66)

ชุมชน หมายถึง กลุ่มทางสังคมที่อยู่อาศัยร่วมกันในอาณาบริเวณเดียวกันเช่น ครอบครัว ละแวกบ้าน หมู่บ้าน ตำบล หรือเรียกเป็นอย่างอื่นมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันมีการติดต่อสื่อสาร และเรียนรู้ร่วมกัน มีความผูกพันเอื้ออาทรกัน ภายใต้บรรทัดฐานและวัฒนธรรมเดียวกัน ร่วมมือ และพึ่งพาอาศัยกัน เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์และมีเป้าหมายร่วมกัน (สนธยา พลศรี, 2545 : 22)

ชุมชน หมายถึง กลุ่มคนมากกว่าสอง คนขึ้นไปมาอยู่รวมกันเป็นระยะเวลายาวนาน ใน พื้นที่หรือขอบเขตที่กำหนด ประกอบด้วยสมาชิกทุกเพศทุกวัยที่มีการติดต่อสัมพันธ์กันและกันโดย มีระเบียบแบบแผนหรือวัฒนธรรมในการดำเนินชีวิตของตนเอง(ทัศนีย์ ทองสว่าง, 2549 : 2)

ดังนั้น ชุมชน หมายถึง บุคคลมากกว่าสองคนขึ้นไปด้วยมีสถานที่ตั้ง ในบริเวณใกล้เคียงกัน ด้วยประกอบด้วยสมาชิกทุกเพศทุกวัยและมีการติดต่อสัมพันธ์กัน โดยมีบรรทัดฐาน และวัฒนธรรม เดียวกัน

ความหมายของการพัฒนาชุมชน

สนธยา พลศรี (2550 : 94-95) กล่าวว่า องค์การ หน่วยงานและนักวิชาการด้านการพัฒนาชุมชน ได้ให้ความหมายของการพัฒนาชุมชน ไว้หลายความหมาย ซึ่งมีความหมายคล้ายคลึงกัน ดังนี้

ที่ประชุมสัมมนาของผู้เชี่ยวชาญเรื่องการบริหารและการปกครองประเทศในทวีปแอฟริกา ณ มหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ ประเทศอังกฤษ ได้ให้ความหมายของการพัฒนาชุมชนเป็นครั้งแรกเมื่อปี ค.ศ. 1948 ไว้ว่า การพัฒนาชุมชน เป็นกระบวนการที่มุ่งส่งเสริมความเป็นอยู่ของประชาชนให้ดีขึ้น โดยอาศัยความร่วมมืออย่างจริงจังของประชาชน เกิดจากความคิดริเริ่มของประชาชน ถ้าหากประชาชนไม่เกิดความคิดริเริ่มก็ใช้เทคนิควิธีการกระตุ้นให้เกิดความคิดริเริ่มขึ้น เพื่อให้ได้รับความร่วมมือจากประชาชนด้วยความกระตือรือร้นอย่างแท้จริง

องค์การสหประชาชาติ (The United Nation Organization) ได้ให้ความหมายว่า การพัฒนาชุมชน เป็นกระบวนการรวมกำลังระหว่างประชาชนในชุมชนกับเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลเพื่อปรับปรุงสภาพทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมของชุมชนนั้นๆ ให้เจริญยิ่งขึ้นและผสมผสานเข้าเป็นชีวิตของชาติ ทำให้ประชาชนสามารถอุทิศตนเองเพื่อความก้าวหน้าของประเทศชาติได้อย่างเต็มที่

กรมการพัฒนาชุมชนของประเทศไทย ได้ให้ความหมายไว้ว่า การพัฒนาชุมชนคือ การพัฒนาความรู้ความสามารถของประชาชน เพื่อให้เกิดความเชื่อมั่นในการช่วยตนเองเพื่อนบ้านและชุมชน ให้มีมาตรฐานความเป็นอยู่ดีขึ้น โดยการร่วมมือกันระหว่างประชาชนกับรัฐบาล เป็นวิธีการที่นำเอาบริการของรัฐบาลผนวกกับความต้องการของประชาชนเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนให้ดีขึ้น

นักวิชาการพัฒนาชุมชนต่างประเทศ คือ (ออเธอร์ ดันแฮม Authur Dunham และปีเตอร์ ดูซาวตอย Peter Du Soutoy อ้างถึงใน สนธยา พลศรี, 2550 : 95) ได้ให้ความหมายในทำนองเดียวกันว่า การพัฒนาชุมชน เป็นกระบวนการทางสังคมที่ประชาชนในชุมชนได้มีส่วนร่วมในการวางแผนและปฏิบัติการในรูป ของกลุ่ม และการสนับสนุนช่วยเหลือจากองค์กรของรัฐบาลหรือองค์กรของเอกชน อันเป็นการผนึกกำลังกันเพื่อแก้ไขปัญหาและปรับปรุงชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนให้มีความเป็นปึกแผ่น ตามความต้องการที่แท้จริงของชุมชน สอดคล้องกับสภาพของสังคม วัฒนธรรม ประเพณีของชุมชน

จากความหมายที่กล่าวมาแล้วสรุปได้ว่า การพัฒนาชุมชนเป็นกระบวนการพัฒนาบุคคลและกลุ่มบุคคลในชุมชนด้วยวิธีการพัฒนาชุมชนเพื่อให้มีศักยภาพเพียงพอและผนึกกำลังกันปรับปรุงชีวิตความเป็นอยู่ของตนเองและชุมชนตามแผนและโครงการที่ร่วมกันกำหนด ด้วยการใช้

ศักยภาพของชุมชนอย่างเต็มที่และการสนับสนุนจากภายนอกชุมชนเมื่อศักยภาพของชุมชนไม่เพียงพอ

จินตนา สุจจันท์ (2549 : 44) กล่าวว่าการพัฒนาชุมชน หมายถึง การทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเพื่อให้ชุมชนดีขึ้น ซึ่งมีขอบเขตเนื้อหาสาระดังนี้

1. เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่มีการแผนไว้ก่อน มีจุดหมายที่ชัดเจน มีระยะเวลาและขั้นตอนในการทำงานที่ชัดเจน
2. เป็นกระบวนการพัฒนาเพื่อให้ประชาชนมีสภาพความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง
3. เป็นกระบวนการที่นำเอาทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนมาให้ประโยชน์สูงสุด
4. เป็นกระบวนการให้การศึกษาแก่ประชาชนและพัฒนาจิตความสามารถของประชาชน โดยส่งเสริมให้ประชาชนมีความคิดริเริ่มและรู้จักช่วยตนเอง โดยใช้พลังกลุ่มเป็นสำคัญ
5. เป็นกระบวนการที่อาศัยความร่วมมือระหว่างประชาชนกับประชาชน และประชาชนกับหน่วยงานของรัฐและเอกชน
6. เป็นกระบวนการที่ต้องพิจารณาถึงสังคมชนบทธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมของชุมชนที่กำลังพัฒนา
7. ผลประโยชน์ของการพัฒนาที่เกิดขึ้นจะต้องตกแก่ประชาชนส่วนใหญ่

วิรัช วิรัชนิภาวรรณ (2551 : 14) กล่าวว่าการพัฒนาชุมชน สามารถสรุปสาระสำคัญ ได้ดังนี้

1. เป็นการเปลี่ยนแปลงสภาพความเป็นอยู่ของประชาชนหรือชุมชนทั้งด้านวัตถุและจิตใจ หรืออาจจัดแบ่งเป็นด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ให้ดีขึ้น
2. ยึดหลักการมีส่วนร่วมของประชาชน พร้อมกับสนับสนุนให้ประชาชนมีความคิดริเริ่ม และร่วมมือกันช่วยเหลือตัวเอง
3. หน่วยงานของรัฐคอยให้การสนับสนุนด้านวิชาการ รวมทั้งการเปิดโอกาสให้หน่วยงานของเอกชนเข้ามามีบทบาทร่วมด้วย
4. ในที่นี้ถือว่า การพัฒนาชุมชนมีฐานะเป็นกระบวนการที่ผู้ปฏิบัติงานพัฒนาและประชาชน นำไปใช้เป็นกลยุทธ์ หรือมรรควิธี หรือแนวทางในการดำเนินงานผ่านทางกิจกรรมพัฒนาต่างๆ อย่างมีขั้นตอนที่เป็นระบบระเบียบทั้งในเมืองและในชนบท

ดังนั้น การพัฒนาชุมชน หมายถึง เป็นกระบวนการพัฒนาบุคคลให้มีศักยภาพเพื่อเป็นการเปลี่ยนแปลงสภาพความเป็นอยู่ของประชาชนในชุมชน ให้เกิดผลที่ดีขึ้นทุกด้าน เช่น สังคม เศรษฐกิจ การเมือง เป็นต้น และเปิดโอกาสให้บุคคลทุกคนในชุมชน และภาครัฐมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน

ลักษณะของชุมชน

สนธยา พลศรี (2550 : 66-67) จากความหมายของชุมชนที่กล่าวมาแล้ว อาจกล่าวได้ว่า ชุมชนมีลักษณะสำคัญดังต่อไปนี้

1. เป็นการรวมกันของกลุ่มคน ในรูปของกลุ่มสังคม กล่าวคือสมาชิกดำรงชีวิตร่วมกันมีการปฏิบัติต่อกันทางสังคม หรือมีปฏิภิกิริยาโต้ตอบต่อกันทางสังคม เอื้ออาทรต่อกันและพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน
2. ขนาดของชุมชนไม่เท่ากัน โดยชุมชนจะมีขนาดแตกต่างกันออกไปตามจำนวนสมาชิกของชุมชนและการดำเนินกิจกรรมของสมาชิก ซึ่งมีทั้งในชนบทและในเมือง
3. สมาชิกของชุมชนมีลักษณะทางประชากรศาสตร์ เช่น สมาชิกมีโครงสร้างของประชากรประกอบด้วย เพศ อายุ อัตราการเกิด อัตราการตาย การอพยพ โยกย้ายถิ่น เป็นต้น
4. มีอาณาบริเวณทางภูมิศาสตร์สำหรับเป็นที่อยู่อาศัย และเป็นทีประกอบกิจกรรมต่างๆ ของสมาชิก ทั้งในสังคมชนบท สังคมชานเมือง สังคมเมือง
5. มีการจัดระเบียบทางสังคม เพื่อควบคุมความสัมพันธ์ของสมาชิกในชุมชน เช่น บรรทัดฐานทางสังคม การจัดช่วงชั้นทางสังคม สถาบันทางสังคม และวัฒนธรรมของชุมชน
6. สมาชิกมีความสัมพันธ์ทางสังคม คือมีการติดต่อสัมพันธ์กันมีความสนใจทางสังคมร่วมกัน มีกิจกรรมต่างๆ ร่วมกัน มีความสนิทสนมกัน มีความสัมพันธ์แบบพบปะกันโดยตรง ซึ่งจะนำไปสู่การใช้ชีวิตในด้านต่างๆ ร่วมกัน ไม่ใช่ต่างคนต่างอยู่แบบตัวใครตัวมัน
7. มีวัตถุประสงค์และเป้าหมายร่วมกัน คือสมาชิกของชุมชนต่างมีวิสัยทัศน์วัตถุประสงค์และเป้าหมายเดียวกัน จึงมารวมกันเป็นชุมชนเพื่อตอบสนองวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่ต้องการร่วมกัน
8. สมาชิกมีอุดมการณ์ร่วมกัน ทั้งอุดมการณ์ส่วนบุคคลและอุดมการณ์ที่มีต่อชุมชน
9. สมาชิกมีจิตสำนึกร่วมกัน เนื่องจากมองเห็นหรือตระหนักถึงความจำเป็นบางประการ เช่น ประสบปัญหาหรือวิกฤตการณ์บางอย่างร่วมกันเป็นต้น ทำให้เกิดจิตสำนึกสาธารณะหรือจิตสำนึกเพื่อส่วนรวมขึ้น
10. มีระบบการติดต่อสื่อสารร่วมกัน คือสมาชิกมีการติดต่อสื่อสารระหว่างกันอย่างทั่วถึงต่อเนื่องและประสิทธิภาพ ทำให้เชื่อมโยงเป็นชุมชนที่ยั่งยืนไม่ล่มสลายโดยง่าย

11. มีการเรียนรู้ร่วมกัน คือ สมาชิกต่างเรียนรู้ในสิ่งต่างๆ เพื่อการดำรงชีวิตร่วมกันทั้งจากการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างคนในชุมชนและการเรียนรู้จากภายนอกชุมชน ในลักษณะของชุมชนแห่งการเรียนรู้

12. สมาชิกมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ เช่น กิจกรรมทางศาสนา ประเพณีต่างๆ การกำหนดวิสัยทัศน์ของชุมชน การจัดทำแผนพัฒนาชุมชน การเลือกตั้งผู้นำชุมชนและการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน เป็นต้น

13. มีความสัมพันธ์กันในลักษณะเครือข่าย คือสมาชิกมีการเชื่อมโยงประสานสัมพันธ์กันในลักษณะที่เป็นหุ้นส่วนของกันและกัน และสร้างเครือข่ายแห่งการเรียนรู้ร่วม

14. มีผลกระทบร่วมกัน คือสมาชิกต่างได้รับผลที่เกิดขึ้นจากเหตุการณ์หรือกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนร่วมกัน ทั้งผลกระทบที่เป็นประโยชน์และเป็นโทษ

15. มีความเป็นพลวัต คือมีการเปลี่ยนแปลงหรือเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลาไม่ได้หยุดนิ่งชุมชนจึงเป็นแหล่งของการเรียนรู้ร่วมกันตลอดชีวิตของสมาชิก

ดังนั้น ลักษณะของชุมชน คือ มีการรวมตัวกันของบุคคลด้วยการใช้ชีวิตร่วมกันในชุมชน โดยมีระเบียบทางสังคม มีการติดต่อสัมพันธ์กัน มีการเรียนรู้ร่วมกัน มีการติดต่อสื่อสารร่วมกัน และสมาชิกมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ในชุมชน

องค์ประกอบของชุมชน

สนธยา พลศรี (2550 : 55-56) กล่าวว่าในเมื่อพิจารณาจากความหมายและลักษณะของชุมชน จะเห็นได้ว่าชุมชนมีองค์ประกอบ ดังต่อไปนี้

1. คน คือ บุคคลหรือกลุ่มคนที่รวมกันเป็นสมาชิกของชุมชนด้วยจิตสำนึกร่วมกัน มีความสัมพันธ์กัน เอื้ออาทรกัน ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

2. องค์กร คือ กลุ่มคนที่มีการจัดระเบียบ มีวัตถุประสงค์ วิธีการดำเนินงานเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ร่วมกัน

3. อาณาบริเวณ คือ พื้นที่สำหรับเป็นที่อยู่อาศัยและดำเนินกิจกรรมร่วมกันของสมาชิก

4. การบริหารจัดการชุมชน คือ การดำเนินการเพื่ออำนวยความสะดวกให้แก่ชุมชนในรูปแบบต่างๆ เช่น กลุ่มองค์กรต่างๆ ละแวกบ้าน หมู่บ้าน องค์กรการบริหารส่วนตำบล เทศบาล ระดับต่างๆ เป็นต้น

5. การจัดระเบียบสังคม คือ มีบรรทัดฐานทางสังคม สถาบันสังคมต่างๆ เพื่อเป็นแนวทางให้สมาชิกปฏิบัติร่วมกัน

6. ระบบความสัมพันธ์ทางสังคม คือ ระเบียบแบบแผนของความสัมพันธ์กับระหว่างสมาชิกที่มีลักษณะเป็นหุ้นส่วนกัน เป็นกัลยาณมิตรและเครือข่ายซึ่งกันและกัน เป็นต้น

7. ระบบการติดต่อสื่อสาร คือ มีการติดต่อสื่อสารระหว่างสมาชิกในชุมชนอย่างทั่วถึง และมีประสิทธิภาพ ทำให้สมาชิกมีความรู้ความเข้าใจในข้อข่าวสาร และเชื่อมโยงประสานกันได้ง่าย

8. วัฒนธรรมของชุมชน คือ การมีวิถีชีวิตร่วมกัน มีขนบธรรมเนียมประเพณีเป็นของชุมชน ซึ่งอาจมีความหลากหลาย แต่สมาชิกของชุมชนยอมรับและดำเนินชีวิตร่วมกันได้อย่างมีความสุข

9. ทุนของชุมชน เป็นทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนและใช้ประโยชน์ร่วมกันในชุมชนทั้งทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ป่าไม้ แหล่งน้ำ แหล่งท่องเที่ยว เป็นต้น และทรัพยากรที่คนในชุมชนสร้างขึ้น เช่น ทุนทางเศรษฐกิจ ทุนทางสังคม ทุนทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญาของชุมชน เป็นต้น

10. ผลประโยชน์ร่วมกัน เป็นผลของการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนซึ่งต้องแบ่งปันผลประโยชน์ให้แก่สมาชิกอย่างเป็นธรรม หรือเท่าเทียมกัน เป็นที่พึงพอใจของสมาชิก ทำให้เห็นถึงความสำคัญของการใช้ชีวิตร่วมกันเป็นชุมชน

ดังนั้น องค์ประกอบของชุมชน คือ มีบุคคลที่อยู่ในอาณาบริเวณและมีกลุ่มหนึ่งที่ทำหน้าที่ในการบริหารจัดการชุมชน ที่ออกกฎระเบียบในชุมชน ซึ่งมีบรรทัดฐานทางสังคมและคนทุกคนในชุมชนมีการติดต่อสัมพันธ์กัน โดยมีวิถีชีวิตร่วมกัน เพื่อผลประโยชน์ร่วมกันในชุมชน

หน้าที่ของชุมชน

สนธยา พลศรี (2550 : 87-88) กล่าวว่าโดยทั่วไปชุมชนมีหน้าที่ในด้านต่างๆ ดังนี้

1. หน้าที่ทางชีวภาพ คือการจัดหาสมาชิกใหม่ให้ชุมชนด้วยการแต่งงาน และการย้ายถิ่นจากชุมชนอื่น เพื่อการดำรงอยู่ของชุมชนอย่างถาวร

2. การคมนาคมสื่อสาร โดยจัดให้มีระบบการติดต่อสื่อสาร เช่น ภาษาพูดและภาษาเขียน โทรศัพท์ โทรสาร ไปรษณีย์ โทรเลข อินเทอร์เน็ต เป็นต้น เพื่อให้สมาชิกในชุมชนสามารถติดต่อสื่อสารระหว่างกันได้ รวมทั้งจัดให้มีการคมนาคมขนส่งเพื่อติดต่อกันภายในชุมชนและกับชุมชนอื่นๆ อีกด้วย

3. การอบรมกล่อมเกลาถ่ายทอดวัฒนธรรมให้สมาชิก เช่น ปลูกฝังและถ่ายทอดให้สมาชิกรู้จักบทบาทหน้าที่ของตนเองและบุคคลอื่น ให้รู้แนวทางในการประพฤติปฏิบัติตนในชุมชนให้รู้จักขนบธรรมเนียมประเพณีของชุมชน เพื่อให้การดำเนินชีวิตในชุมชนเป็นไปโดยราบรื่น เป็นต้น

4. การให้บริการขั้นต้นแก่สมาชิก เช่น การจัดให้มีการผลิตสินค้าและบริการต่างๆ มีบ้านเรือนที่อยู่อาศัยถูกสุขลักษณะ การดูแลด้านสุขภาพอนามัย สาธารณูปโภค เป็นต้น เพื่อตอบสนองความต้องการพื้นฐานของสมาชิก ช่วยให้สมาชิกมีความสะดวกสบายในการดำรงชีวิต

5. การจัดระบบความสัมพันธ์ของสมาชิก ให้สมาชิกมีความสัมพันธ์กันในลักษณะของการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน การเอื้ออาทรต่อกัน

6. สร้างความรู้สึกเป็นกลุ่มหรือพวกเดียวกันระหว่างสมาชิก เพื่อให้สมาชิกมีความรัก ความผูกพันกัน ให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชน รักและหวงแหนชุมชน ทำให้ชุมชนเป็นปึกแผ่นมั่นคง

7. จัดระเบียบและรักษาความสงบเรียบร้อยให้แก่สมาชิก เป็นการจกการให้สมาชิกประพฤติปฏิบัติตามบรรทัดฐานทางสังคม คือ วิถีประชา ค่านิยม กฎหมายและจารีตประเพณีระงับข้อพิพาทระหว่างสมาชิกด้วยความยุติธรรม คุ้มครองรักษาความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน สร้างความสงบเรียบร้อยและความปกติสุขให้แก่สมาชิกและชุมชน

8. บำรุงขวัญและกำลังใจของสมาชิก ด้วยการจงใจให้สมาชิกเกิดความภาคภูมิใจที่ได้เป็นส่วนหนึ่งของชุมชนด้วยการจัดสวัสดิการที่จำเป็นให้แก่สมาชิก ให้รางวัลแก่ผู้ทำประโยชน์แก่ชุมชน ลงโทษผู้ที่กระทำผิดต่อชุมชน ซึ่งจะทำให้สมาชิกมีขวัญกำลังใจที่ดีมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและเป็นพลังสำคัญของชุมชนต่อไป

9. การสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้ คือการจัดให้สมาชิกในชุมชนมีการเรียนรู้ร่วมกันอย่างสม่ำเสมอจนเป็นกิจกรรมปกติของชุมชน สามารถร่วมกันหาแนวทางหรือวิธีการที่จะใช้ชีวิตร่วมกันในชุมชนอย่างมีความสุข เป็นชุมชนที่เข้มแข็งและยั่งยืน

10. การสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ในชุมชนและกับชุมชนอื่นๆ เพื่อให้สมาชิกของชุมชนมีการติดต่อสัมพันธ์กันทั้งระหว่างสมาชิกในชุมชนและกับชุมชนอื่นๆ ทำให้ชุมชนสามารถขยายกิจกรรมต่างๆ และได้รับประโยชน์มากขึ้น เช่น การแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ในการพัฒนาการค้าขาย การร่วมมือกันพัฒนาชุมชน เป็นต้น

11. การสร้างและรักษาวัฒนธรรมของชุมชน เพื่อให้เหมาะสมกับวิถีชีวิตของสมาชิกในชุมชนทั้งวัฒนธรรมที่เกิดจากภูมิปัญญาของคนในชุมชนและคัดกรองวัฒนธรรมจากภายนอกชุมชน การสร้างวัฒนธรรมขึ้นมาใหม่ หรือปรับปรุงพัฒนาวัฒนธรรมที่มีอยู่แล้วให้เหมาะสมกับการดำรงชีวิตในปัจจุบัน

12. การเตรียมชุมชนให้มีความพร้อมที่จะพัฒนาและร่วมกันพัฒนาชุมชน เช่น จัดระบบการเรียนรู้ การให้การศึกษา การพัฒนาจิตสำนึกของสมาชิก การฝึกอบรม การสรรหาและพัฒนา

ผู้นำ ส่งเสริมให้สมาชิกดำเนินกิจกรรมต่างๆ ในรูปของกลุ่มและองค์การการศึกษาดูงานชุมชนอื่นๆ ที่ประสบความสำเร็จ การมีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนาต่างๆ ของชุมชน เป็นต้น

ดังนั้น หน้าที่ของชุมชน คือ การอบรมกล่อมเกลาถ่ายทอดวัฒนธรรมของชุมชน เพื่อสร้างความภาคภูมิใจในชุมชน โดยสร้างชุมชนแห่งเรียนรู้ มีการติดต่อสัมพันธ์ในชุมชน มีการช่วยเหลือเกื้อกูลระหว่างกันและร่วมกันพัฒนาชุมชนต่อไป

หลักการพัฒนาชุมชน

สนธยา พลศรี (2550 : 100) กล่าวว่า หลักการพัฒนาชุมชนที่นิยมใช้กันโดยทั่วไป ได้แก่ หลักการพัฒนาชุมชนที่องค์การสหประชาชาติกำหนดขึ้น ซึ่งมีหลักการ 10 ประการ ดังนี้

1. การพัฒนาที่ตอบสนองความต้องการอันแท้จริงของประชาชนในชุมชนจากการริเริ่มของประชาชน และเริ่มจากโครงการง่ายไปสู่โครงการที่ยากขึ้นตามลำดับ
2. เป็นโครงการอเนกประสงค์ ต้องอาศัยความร่วมมือของนักวิชาการหลายสาขาวิชา และผู้เกี่ยวข้องหลายฝ่าย
3. การเปลี่ยนแปลงเจตคติของประชาชนในชุมชนไปพร้อมๆ กับกิจกรรมด้านอื่นๆ
4. การให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนอย่างเต็มที่เพื่อสร้างพลังชุมชนและองค์การของประชาชนขึ้น
5. การค้นหาและพัฒนาผู้นำชุมชนในด้านต่างๆ ตามลักษณะของกิจกรรมและความจำเป็นของแต่ละชุมชน
6. การยอมรับในสภาพ บทบาทของสตรีและเยาวชน โดยเปิดโอกาสให้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนให้มากที่สุด เพราะสตรีและเยาวชนมีผลต่อการขยายตัวของงานและการรับช่วงของการพัฒนาชุมชนได้เป็นอย่างดี
7. การพัฒนาชุมชนจะประสบความสำเร็จอย่างเต็มที่ ถ้าหากรัฐบาลมีความพร้อมและให้การสนับสนุนอย่างจริงจัง
8. มีนโยบายและการวางแผนทุกระดับตั้งแต่ระดับประเทศ ถึงระดับท้องถิ่น โดยการบริหารงานในระดับจะต้องมีความคล่องตัวและมีประสิทธิภาพอย่างแท้จริง
9. การสนับสนุนให้องค์กรของภาคเอกชน องค์การอาสาสมัครต่างๆ ทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับชาติ และนานาชาติได้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาด้วย
10. การวางแผนให้เกิดการพัฒนาพร้อมๆ กัน ทั้งในระดับท้องถิ่น และ ระดับชาติหรือระดับประเทศ

ดังนั้น หลักการพัฒนาชุมชน คือ ต้องการวางแผน มีความเข้าใจในชุมชน โดยเปิดโอกาสให้ชุมชนทุกภาคส่วนมีส่วนร่วมในการพัฒนา (กลุ่มสตรี เยาวชน ผู้นำศาสนา ผู้นำทางการเมือง) และต้องได้รับการสนับสนุนจากองค์กรของรัฐและเอกชน

ขอบเขตของการพัฒนาชุมชน

วิรัช วิรัชนิภาวรรณ (2551 : 16-17) กล่าวว่า ขอบเขตของการพัฒนาชุมชน มีดังต่อไปนี้

1. เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่มีการวางแผนหรือตั้งใจไว้ก่อน เช่น มีเป้าหมาย ทิศทาง ระยะเวลา และขั้นตอนการดำเนินงาน เป็นต้น ทั้งนี้ ผู้ปฏิบัติงานพัฒนา และประชาชนเป็นผู้วางแผน
2. เป็นกระบวนการพัฒนาให้ประชาชนในชุมชนมีสภาพความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นทั้งด้านวัตถุและจิตใจ หรือทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง
3. เป็นกระบวนการให้การศึกษาแก่ประชาชน โดยเน้นการเปลี่ยนแปลงทางทัศนคติและแนวคิดให้ถูกทิศทาง
4. เป็นกระบวนการที่นำทรัพยากรธรรมชาติและประชาชนในชุมชนมาใช้ประโยชน์และสร้างประโยชน์แก่ชุมชนให้มากที่สุด
5. เป็นกระบวนการที่สอดคล้องกับขีดความสามารถของประชาชน และแนวนโยบายของรัฐ
6. เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่ส่งเสริมให้ประชาชนในชุมชนรู้จักวิธีช่วยตนเองโดยใช้พลังกลุ่มเป็นสำคัญ
7. เป็นกระบวนการที่อาศัยความร่วมมือระหว่างประชาชนกับประชาชน และ ประชาชนกับหน่วยงานของรัฐ และภาคเอกชน
8. เป็นกระบวนการที่อาศัยความช่วยเหลือทางวัสดุอุปกรณ์และวิชาการจากภาครัฐและภาคเอกชนภายนอกชุมชนเมื่อจำเป็นหรือเกิดขีดความสามารถของชุมชน
9. เป็นกระบวนการที่ส่งเสริมให้ประชาชนมีความคิดริเริ่มในการพัฒนาชุมชนของตนเอง
10. เป็นกระบวนการพัฒนาที่ต้องพิจารณาถึงสังคมชนบทธรรมประเพณีและวัฒนธรรมของชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่น และภูมิปัญญาชาวบ้านที่ทำการพัฒนา
11. เป็นกระบวนการพัฒนาที่หลักการและแนวทางของการปกครองระบอบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขเป็นพื้นฐานในการดำเนินงาน

12. เป็นกระบวนการที่ผสมผสานความรู้ความสามารถของบุคคลหลายสาขาเข้าด้วยกัน อันมีใจเป็นงานของหน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่งโดยเฉพาะ

13. ผลประโยชน์ของการพัฒนาที่เกิดขึ้นต้องตกแก่ประชาชนส่วนใหญ่ในชุมชนนั้น

ดังนั้น ขอบเขตของการพัฒนาชุมชน คือ การวางแผนในชุมชน (ทรัพยากรธรรมชาติ ความรู้ ความสามารถของชุมชน) ซึ่งภาครัฐต้องส่งเสริมวิธีการช่วยตนเอง โดยอาศัยความร่วมมือในชุมชน และพิจารณาถึงชีวิตความเป็นอยู่ ศาสนา ประเพณีและวัฒนธรรมในชุมชนซึ่งผลประโยชน์ของการพัฒนาต้องตกแก่ประชาชนส่วนใหญ่ในชุมชน

9.งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษาค้นคว้างานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับบทบาทด้านศาสนา การศึกษาและการบริหารของอิหม่ามในจังหวัดนครราชสีมา ได้มีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องและที่ใกล้เคียงในการวิจัยในครั้งนี้ มีดังต่อไปนี้

วิโรจน์ ขวัญแก้ว (2530 : บทคัดย่อ) ได้ทำวิจัยเรื่อง บทบาทของโต๊ะอิหม่ามในจังหวัดชายแดนภาคใต้ในการสนับสนุนการพัฒนาโครงการการศึกษานอกระบบโรงเรียนตามการรับรู้ของผู้บริหารการศึกษานอกโรงเรียนผู้นำท้องถิ่นและโต๊ะอิหม่าม ผลของการวิจัยปรากฏผลดังต่อไปนี้

1. โต๊ะอิหม่าม มีระดับความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทการสนับสนุนการพัฒนาโครงการการศึกษานอกระบบโรงเรียน ส่วนใหญ่จะอยู่ในระดับปานกลาง

2. โต๊ะอิหม่ามเป็นผู้ที่มีบทบาทในการสร้างแรงจูงใจและช่วยแนะนำให้ประชาชนช่วยกันรักษาสถานที่หรือสิ่งของที่เป็นของส่วนรวมของชุมชน

3. โต๊ะอิหม่ามมีบทบาทเป็นผู้แทนของชาวมุสลิมในการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างภาครัฐกับประชาชน

4. โต๊ะอิหม่ามเป็นผู้ที่มีบทบาทในการสนับสนุนให้ประชาชนได้เรียนรู้

เจ๊ะมะมูฮำมัดสัน เจ๊ะอูมา (2545 : บทคัดย่อ) ได้ทำวิจัยเรื่อง บทบาทของอิหม่ามในการพัฒนาท้องถิ่น : กรณีศึกษาจังหวัดปัตตานี ผลของการวิจัยปรากฏผล ดังต่อไปนี้

1. อิหม่ามในจังหวัดปัตตานีส่วนใหญ่มีอายุ 41-60 ปี มีการศึกษาภาคสามัญระดับประถมศึกษา มีการศึกษาภาคศาสนาระดับอิสลามตอนปลาย (ชานาวิย) ดำรงตำแหน่งอิหม่ามแล้วไม่เกิน 10 ปี และไม่ได้ดำรงตำแหน่งอื่นใดอีกในชุมชนนอกจากการดำรงตำแหน่งอิหม่าม ลักษณะชุมชนที่อิหม่ามดำรงตำแหน่งส่วนใหญ่เป็นแบบชนบทและมีสภาพแวดล้อมทางสังคมวัฒนธรรมเป็นแบบนับถือศาสนาอิสลามเพียงศาสนาเดียว

2. อิหม่ามในจังหวัดปัตตานีมีบทบาทในการพัฒนาท้องถิ่นด้านการเมืองการปกครอง ด้านเศรษฐกิจ และด้านสังคมอยู่ในระดับปานกลาง

3. ปัจจัยส่วนบุคคลของอิหม่ามด้านความรู้ภาคสามัญ และระยะเวลาในการดำรงตำแหน่งมีความสัมพันธ์กับระดับบทบาทด้านการเมืองการปกครอง ปัจจัยส่วนบุคคลของอิหม่ามด้านความรู้ภาคสามัญมีความสัมพันธ์กับระดับบทบาทด้านเศรษฐกิจและปัจจัยส่วนบุคคลด้านอายุมีความสัมพันธ์กับระดับบทบาทด้านสังคม

4. ปัจจัยแวดล้อมของอิหม่ามด้านลักษณะของสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรม มีความสัมพันธ์กับระดับบทบาทด้านการเมืองการปกครอง ด้านเศรษฐกิจ และด้านสังคม

5. ปัญหาและอุปสรรคในการพัฒนาท้องถิ่นของอิหม่ามเกิดจากตัวอิหม่าม ประชาชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง อันได้แก่ การขาดทักษะความรู้ในการพัฒนาท้องถิ่นของอิหม่าม การขาดงบประมาณสนับสนุนการดำเนินงาน การขาดความร่วมมือจากประชาชน ทักษคติเชิงลบของประชาชนต่อการเปลี่ยนแปลง ตลอดจนความจริงใจของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ข้อเสนอแนะเพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว ทำได้โดยให้มีการจัดอบรมเพื่อเพิ่มความรู้และทักษะในการพัฒนาท้องถิ่นแก่อิหม่าม การสนับสนุนงบประมาณอย่างเต็มที่ การสร้างความเข้าใจแก่ประชาชนในรูปกิจกรรมที่สามารถทำให้ตระหนักถึงความสำคัญในการพัฒนาท้องถิ่น และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต้องเพิ่มความจริงจังในการพัฒนาท้องถิ่นในชุมชนมุสลิม จังหวัดปัตตานี ปัญหาและอุปสรรคต่างๆ จึงจะสามารถคลี่คลายไปในทางที่ดีขึ้น

สุวิชา ยี่สุนทร (2533 : บทคัดย่อ) ได้ทำวิจัยเรื่องคุณลักษณะของผู้นำศาสนาอิสลามที่เอื้อต่อการพัฒนาและแนวทางการจัดฝึกอบรมผู้นำศาสนาอิสลามเพื่อพัฒนาชุมชนในจังหวัดปัตตานี ผลของการวิจัยปรากฏผล ดังต่อไปนี้

1. ผู้นำศาสนาอิสลามในชุมชนที่พัฒนามีคุณลักษณะสูงกว่าผู้นำศาสนาอิสลามที่กำลังพัฒนา ในด้านความรู้เกี่ยวกับแหล่งให้ความช่วยเหลือชุมชน แต่ผู้นำศาสนาอิสลามในชุมชนที่กำลังพัฒนากลับมีคุณลักษณะในด้านความเป็นผู้นำหมู่บ้าน สูงกว่าผู้นำศาสนาอิสลามในชุมชนที่พัฒนา ส่วนในด้านอื่นๆ ได้แก่ด้านความรู้ความเข้าใจในหลักศาสนาอิสลาม ด้านความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน ด้านความมีมนุษยสัมพันธ์ ด้านความมีจิตมุ่งมั่นที่จะพัฒนา ด้านการยอมรับนวัตกรรม ด้านความเชื่อมั่นในตนเอง ด้านความอดทน และ ด้านความสัมพันธ์กับผู้นำในหมู่บ้าน พบว่า ไม่มีความแตกต่างกัน

2. คุณลักษณะที่เอื้อต่อการพัฒนาชุมชน ศึกษาเปรียบเทียบตัวแปรที่ทำการศึกษาเกี่ยวกับองค์ประกอบด้านภูมิหลัง ประสบการณ์และการศึกษาอบรมของผู้นำศาสนาอิสลาม พบว่า อายุมีความแตกต่างในด้านความรู้ความเข้าใจในหลักศาสนาอิสลาม และด้านความมีมนุษยสัมพันธ์ อายุ

การเป็นผู้นำศาสนาอิสลาม มีความแตกต่างในด้านความรู้ความเข้าใจในหลักศาสนาอิสลาม ด้านความเป็นผู้นำหมู่บ้าน และด้านความมีจิตมุ่งมั่นที่จะพัฒนา ระดับการศึกษาในระบบโรงเรียนทั้งสายสามัญและสายศาสนามีความแตกต่างกันในด้านความรู้ความเข้าใจในหลักศาสนาอิสลาม และด้านความเป็นผู้นำหมู่บ้านตามลำดับ การฝึกอบรมนอกโรงเรียนมีความแตกต่างด้านเดียวคือ ด้านความรู้ความเข้าใจในหลักศาสนาอิสลามการรับข่าวสารมีความแตกต่างในด้านความรู้ความเข้าใจในหลักศาสนาอิสลาม ด้านความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน ด้านความมีมนุษยสัมพันธ์ด้านความมีจิตมุ่งมั่นที่จะพัฒนาด้านความเชื่อมั่นในตนเอง และด้านความอดทน การติดต่อกับชุมชนภายนอกมีความแตกต่างเพียงด้านเดียวคือ ด้านความมีมนุษยสัมพันธ์ นอกจากนั้นไม่แตกต่างกัน

ดลมนรรัตน์ บากา และเกษตรชัย และหิม (2548 : บทคัดย่อ) ได้ทำวิจัยเรื่อง บทบาทผู้นำมุสลิมในการพัฒนาการศึกษาของสังคมมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ผลของการวิจัยปรากฏผลดังต่อไปนี้

1. ผู้นำมุสลิมมีบทบาทที่เป็นจริงในการพัฒนาการศึกษาของสังคมมุสลิมอยู่ในระดับปานกลาง และบทบาทที่เป็นจริงในการพัฒนาการศึกษาทุกประเภทอยู่ในระดับปานกลาง
2. ผู้นำมุสลิมมีบทบาทที่คาดหวังอยู่ในระดับสูง โดยมีบทบาทที่คาดหวังในการพัฒนาการศึกษาทุกประเภทอยู่ในระดับสูง
3. ผู้นำมุสลิมมีความพึงพอใจต่อการพัฒนาการศึกษาของสังคมมุสลิมอยู่ในระดับปานกลาง โดยมีความพึงพอใจต่อการพัฒนาการศึกษาทุกประเภทอยู่ในระดับปานกลาง
4. ผู้นำมุสลิมมีบทบาทที่เป็นจริงและบทบาทที่คาดหวังในการพัฒนาการศึกษาทุกประเภทของสังคมมุสลิมที่แตกต่างกัน
5. อายุมีความสัมพันธ์กับบทบาทที่เป็นจริงในการพัฒนาการเรียนการสอนประจำมัสยิด และมีความสัมพันธ์กับบทบาทที่เป็นจริงในการพัฒนาโรงเรียนตาดีกา สถาบันศึกษาปอเนาะ ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ประจำมัสยิด โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในระดับอนุบาล ประถม และมีธยม
6. อาชีพมีความสัมพันธ์กับบทบาทที่เป็นจริงในการพัฒนาการเรียนการสอนประจำมัสยิด และมีความสัมพันธ์กับบทบาทที่เป็นจริงในการพัฒนาโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในระดับประถม

แวอุเซ็ง มะแคเฮาะและคณะ (2539 : บทคัดย่อ) ได้ทำวิจัยเรื่อง บทบาทมัสยิดในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ผลของการวิจัยปรากฏผล ดังต่อไปนี้

1. ทั้งมัสยิดในเมืองและในชนบทต่างก็มีบทบาทศาสนาที่เหมือนกันอยู่ในระดับปานกลางมากที่สุด

2. มัธยมศึกษาในเมืองมีบทบาททางการศึกษาในระดับน้อย (ต่ำ) มากที่สุด แต่มัธยมศึกษาในชนบทมีบทบาทในระดับมาก (สูง) มากที่สุด

3. มัธยมศึกษาในเมืองมีบทบาทด้านสังคมในระดับปานกลางมากที่สุด ขณะที่มัธยมศึกษาในชนบทมีบทบาทในระดับมาก (สูง) มากที่สุด

4. ทั้งมัธยมศึกษาในเมืองและในชนบทมีบทบาททางด้านเศรษฐกิจและการเมืองที่เหมือนกันต่างก็มีบทบาทในระดับ (ต่ำ) มากที่สุด

5. ระดับความรู้ทางศาสนาของอิหม่ามในชนบทและเมืองมีความสัมพันธ์กับบทบาททางด้านศาสนาที่แตกต่างกัน อิหม่ามของมัธยมศึกษาในเมืองที่มีความรู้ปานกลางมีบทบาททางด้านศาสนาในระดับสูงมากที่สุด ในขณะที่อิหม่ามของมัธยมศึกษาในชนบทที่มีความรู้สูงมีบทบาททางด้านศาสนาในระดับสูงมากที่สุด

6. ระดับความรู้ทางศาสนาของอิหม่ามในชนบทและเมืองมีความสัมพันธ์กับบทบาททางการศึกษาที่แตกต่างกัน อิหม่ามของมัธยมศึกษาในเมืองที่มีความรู้ปานกลางมีบทบาททางการศึกษาในระดับสูงมากที่สุด ในขณะที่อิหม่ามของมัธยมศึกษาในชนบทที่มีความรู้สูงมีบทบาททางการศึกษาในระดับสูงมากที่สุด

7. ระดับความรู้ทางศาสนาของอิหม่ามในชนบทและเมืองมีความสัมพันธ์กับบทบาททางด้านสังคมที่เหมือนกัน กล่าวคือ อิหม่ามที่มีความรู้ปานกลางจะมีบทบาททางด้านสังคมในระดับสูงมากที่สุด

8. ระดับความรู้ทางศาสนาของอิหม่ามในชนบทและเมืองมีความสัมพันธ์กับบทบาททางด้านเศรษฐกิจที่เหมือนกัน กล่าวคือ อิหม่ามที่มีความรู้ต่ำจะมีบทบาททางด้านเศรษฐกิจในระดับสูงมากที่สุด

9. ระดับความรู้ทางศาสนาของอิหม่ามในชนบทและเมืองมีความสัมพันธ์กับบทบาทด้านการเมืองที่แตกต่างกัน อิหม่ามของมัธยมศึกษาในเมืองที่มีความรู้ปานกลางมีบทบาททางการเมืองในระดับสูงมากที่สุด ในขณะที่อิหม่ามของมัธยมศึกษาในชนบทที่มีความรู้ต่ำมีบทบาททางการเมืองในระดับสูงมากที่สุด

10. ฐานะทางเศรษฐกิจของอิหม่ามในชนบทและเมืองมีความสัมพันธ์กับบทบาททางด้านศาสนาที่เหมือนกัน กล่าวคือ อิหม่ามที่มีฐานะปานกลางจะมีบทบาททางด้านศาสนาในระดับสูงมากที่สุด

11. ฐานะทางเศรษฐกิจของอิหม่ามในชนบทและเมืองมีความสัมพันธ์กับบทบาททางการศึกษาที่แตกต่างกัน อิหม่ามในเมืองที่มีฐานะร่ำรวยจะมีบทบาททางการศึกษาในระดับสูงมากที่สุด ส่วนอิหม่ามในชนบทที่มีฐานะปานกลางจะมีบทบาททางด้านศึกษาในระดับสูงมากที่สุด

12. ฐานะทางเศรษฐกิจของอิหม่ามในชนบทและในเมืองมีความสัมพันธ์กับบทบาททางด้านสังคมที่แตกต่างกัน อิหม่ามในเมืองที่มีฐานะร่ำรวยจะมีบทบาททางด้านสังคมในระดับสูงมากที่สุด ส่วนอิหม่ามในชนบทที่มีฐานะปานกลางจะมีบทบาททางด้านสังคมในระดับสูงมากที่สุด

13. ฐานะทางเศรษฐกิจของอิหม่ามในชนบทและในเมืองมีความสัมพันธ์กับบทบาททางด้านเศรษฐกิจที่เหมือนกัน กล่าวคือ อิหม่ามที่มีฐานะร่ำรวยจะมีบทบาททางด้านเศรษฐกิจในระดับสูงมากที่สุด

14. ฐานะทางเศรษฐกิจของอิหม่ามในชนบทและในเมืองมีความสัมพันธ์กับบทบาทด้านการเมืองที่เหมือนกัน กล่าวคือ อิหม่ามที่มีฐานะยากจน มีบทบาทด้านการเมืองในระดับสูงมากที่สุด

15. ชาวไทยมุสลิมไม่ว่าชายหรือหญิงทั้งในเมืองและชนบทต่างก็มีความคาดหวังต่อบทบาทมัสยิดในอนาคตอยู่ในระดับสูงมากที่สุด

ตายุดิน อุสมานและคณะ (2545 : บทคัดย่อ) ได้ทำวิจัยเรื่องการบริหารมัสยิดในสี่จังหวัดชายแดนภาคใต้ ผลของการวิจัยปรากฏผล ดังต่อไปนี้

1. การบริหารมัสยิดของคณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิดในสี่จังหวัดชายแดนภาคใต้อยู่ในระดับปานกลาง

2. คณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิดที่มีอายุต่างกัน มีระดับการบริหารมัสยิดในด้านการจัดห้องสมุด ด้านการประสานงานกับองค์กรของรัฐและด้านการแสดงคุตบะห์ในวันศุกร์ไม่แตกต่างกัน

3. คณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิดที่มีระดับการศึกษาทางศาสนาต่างกัน มีระดับการบริหารมัสยิดในด้านการประสานงานกับองค์กรของรัฐ ด้านการแสดงคุตบะห์ในวันศุกร์ และด้านการจัดห้องสมุดไม่แตกต่างกัน

4. คณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิดที่มีระดับการศึกษาสายสามัญต่างกัน มีระดับการบริหารมัสยิดในด้านการจัดห้องสมุดที่มีความแตกต่างกัน ส่วนในด้านการประสานงานกับองค์กรของรัฐและด้านการแสดงคุตบะห์ในวันศุกร์ไม่แตกต่างกัน

5. คณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิดที่มีระยะเวลาในการดำรงตำแหน่งต่างกัน มีระดับการบริหารมัสยิดในด้านการจัดห้องสมุด ด้านการประสานงานกับองค์กรของรัฐและด้านการแสดงคุตบะห์ในวันศุกร์ไม่แตกต่างกัน

6. คณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิดที่มีอาชีพต่างกัน มีระดับการบริหารมัสยิดในด้านการประสานงานกับองค์กรของรัฐที่มีความแตกต่างกัน ส่วนในการบริหารในด้านการจัดห้องสมุดและการแสดงคุตบะห์ในวันศุกร์ไม่แตกต่างกัน

7. โต้ะอิหม่ามที่มีรายได้ต่างกัน มีระดับการบริหารมัศยิดในด้านการจัดห้องสมุด ด้านการจัดห้องสมุดและการแสดงคุตบะห์ มีความแตกต่างกัน และในด้านการบริหารมัศยิดในด้านการประสานงานกับองค์กรของรัฐไม่แตกต่างกัน

สุนทร วงค์หมัดทอง (2547 : บทคัดย่อ) ได้ทำวิจัยเรื่องระบบชะกาดและประยุกต์ใช้ในสังคมมุสลิม อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา ผลของการวิจัยปรากฏผล ดังต่อไปนี้

1. สร้างจิตสำนึกต่อโต้ะอิหม่าม เพื่อกระตุ้นให้มีการดำเนินการในการจัดระบบชะกาด
2. โต้ะอิหม่ามต้องให้ความรู้ความเข้าใจในเรื่องชะกาดแก่ประชาชนในชุมชน เพื่อจะได้ลดปัญหาความไม่เข้าใจต่อกัน
3. ให้โต้ะอิหม่าม ตั้งอนุกรรมการเพื่อเก็บชะกาดและนำมาจ่ายอย่างเป็นระบบ โดยยึดต้นแบบมาจากท่านนบีมุฮัมมัด คือลดละอสุละฮ์ยอะฮ์ลัม และให้มีความชัดเจนมากที่สุด
4. ควรให้โต้ะอิหม่ามสำรวจว่าคนที่มิสกีร์รับชะกาดมีจำนวนเท่าใดและจะจ่ายได้จำนวนเท่าใดในแต่ละคน
5. ควรแจกจ่ายชะกาดให้แก่ผู้มีสิทธิรับ โดยการจับฉลาก เพื่อไม่ต้องการให้เกิดการเข้าใจผิดว่าแจกจ่ายให้แก่ญาติพี่น้องของฝ่ายบริหารเท่านั้น

ดลมนรรัตน์ บากา และหะสัน หมัดหมาน (2540 : บทคัดย่อ) ได้ทำวิจัยเรื่องการรับข่าวสารจากสื่อมวลชนของผู้นำมุสลิมที่มีผลต่อการชี้นำประชาชนเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นในจังหวัดชายแดนภาคใต้ผลของการวิจัยปรากฏผล ดังต่อไปนี้

1. การอ่านคุฏบะฮ์²¹ในวันศุกร์ ปรากฏว่า ผู้นำมุสลิมแต่ละจังหวัดอ่านเนื้อหาของคุฏบะฮ์แตกต่างกัน นอกองค์ประกอบที่ต้องอ่านให้ครบตามกำหนดของหลักการอิสลาม
2. ผู้นำมุสลิมทุกจังหวัดส่วนใหญ่จะให้คำชี้นำแก่ประชาชนหลังละหมาดและเวลาของการชี้นำหลังละหมาดนั้นเป็นเวลาที่แตกต่างกัน
3. ผู้นำมุสลิมในแต่ละจังหวัดในการชี้นำแก่ประชาชนในเรื่องต่างๆ ที่แตกต่างกัน

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องพบว่าตัวแปรในด้าน อายุ การศึกษา อาชีพ รายได้รวมทั้งระยะเวลาในการดำรงตำแหน่งของอิหม่ามที่มีผลต่อบทบาทของอิหม่าม ผู้วิจัยจึงเลือกตัวแปรดังกล่าว เป็นตัวแปรต้นซึ่งคาดว่าจะมีผลต่อการแสดง บทบาทในด้านศาสนา บทบาทในการจัดการศึกษา และบทบาทในด้านการบริหารงาน

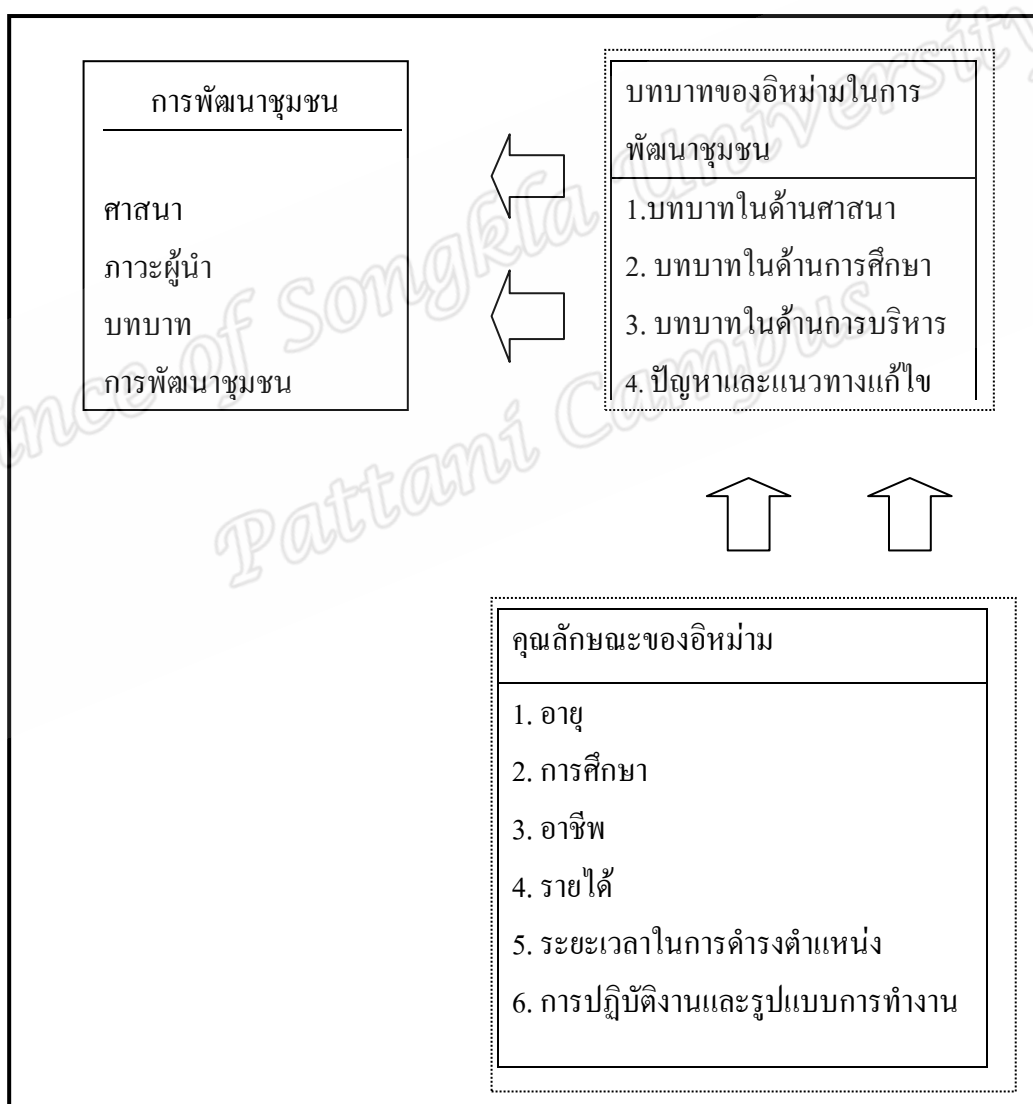
²¹ คุตบะห์ หมายถึง การเทศนาธรรมโดยผู้ทรงความรู้ (บรรจง บินกาซัน, 2547 : 24)

กรอบแนวคิดในการวิจัย

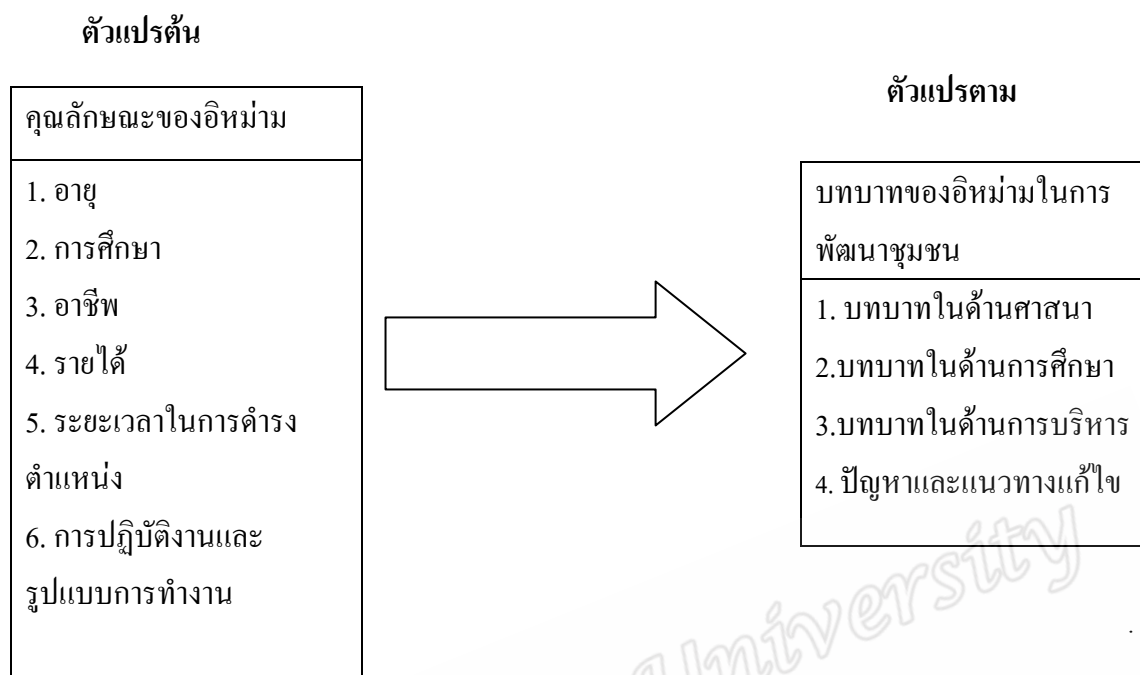
อิหม่ามมีหน้าที่ที่สำคัญในชุมชนมุสลิม เสมือนว่าเป็นกุญแจดอกสำคัญในการพัฒนาชุมชน และสร้างความสันติสุขในชุมชนมุสลิม เพราะอิหม่ามเป็นบุคคลที่ต้องเกี่ยวข้องกับชีวิตความเป็นอยู่ของมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนใต้ ตั้งแต่เกิดจนถึงเสียชีวิต

ดังนั้น จากได้ศึกษาค้นคว้าเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สามารถที่จะกำหนดกรอบแนวคิดของการวิจัยได้ดังภาพดังต่อไปนี้

กรอบแนวคิดในการวิจัย

ภาพประกอบที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัยเรื่องบทบาทด้านศาสนา การศึกษาและการบริหารของอิหม่ามในจังหวัดนราธิวาส

ภาพประกอบที่ 2 กรอบแนวคิดในการวิจัยในด้านตัวแปรเรื่องบทบาทด้านศาสนา การศึกษาและการบริหารของอิหม่ามในจังหวัดนครราชสีมา

วัตถุประสงค์

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ดังต่อไปนี้

1. เพื่อศึกษาบทบาทของอิหม่ามในการพัฒนาชุมชนในด้านต่างๆ ดังต่อไปนี้
 - 1.1 บทบาทในด้านศาสนา
 - 1.2 บทบาทในด้านการศึกษา
 - 1.3 บทบาทในด้านการบริหาร
2. เพื่อเปรียบเทียบบทบาทของอิหม่ามในการพัฒนาชุมชนตามตัวแปร อายุ ระดับการศึกษา อาชีพ รายได้ ระยะเวลาในการดำรงตำแหน่งและการปฏิบัติงานและรูปแบบการทำงานของอิหม่าม
3. เพื่อศึกษาปัญหาและแนวทางแก้ไขในการพัฒนาชุมชนของอิหม่าม

ความสำคัญและประโยชน์ของการวิจัย

1. ได้รู้ถึงบทบาทของอิหม่ามในด้านศาสนา
2. ได้รู้ถึงบทบาทของอิหม่ามในด้านการจัดการศึกษาในชุมชน
3. ได้รู้ถึงบทบาทของอิหม่ามในด้านการบริหารงาน
4. ได้รู้ถึงปัญหาและแนวทางแก้ไขในการทำงานของอิหม่าม
5. เพื่อเป็นแนวทางให้กับภาครัฐได้เข้าใจบริบทของชุมชนมุสลิมและบทบาทของอิหม่าม
6. สามารถนำข้อมูลวิจัยในครั้งนี้เป็นพื้นฐานเพื่อเป็นแนวทางแก้ไขปัญหาของชุมชนมุสลิม

สมมติฐานของการวิจัย

1. อิหม่ามที่มีอายุต่างกันจะมีบทบาทในด้านศาสนา บทบาทในด้านการศึกษาและบทบาทในการบริหารต่างกัน
2. อิหม่ามที่มีระดับการศึกษาในภาคสามัญและภาคศาสนาต่างกันจะมีบทบาทในด้านศาสนา บทบาทในด้านการศึกษาและบทบาทในการบริหารต่างกัน
3. อิหม่ามที่มีอาชีพต่างกันจะมีบทบาทในด้านศาสนา บทบาทในด้านการศึกษาและบทบาทในการบริหารต่างกัน
4. อิหม่ามที่มีรายได้ต่างกันจะมีบทบาทในด้านศาสนา บทบาทในด้านการศึกษาและบทบาทในการบริหารต่างกัน
5. ระยะเวลาในการดำรงตำแหน่งของอิหม่ามต่างกันจะมีบทบาทในด้านศาสนา บทบาทในด้านการศึกษาและบทบาทในการบริหารต่างกัน
6. อิหม่ามที่มีการปฏิบัติงานและรูปแบบการทำงานต่างกันจะมีบทบาทในด้านศาสนา บทบาทในด้านการศึกษาและบทบาทในการบริหารต่างกัน

ขอบเขตของการวิจัย

1. ขอบเขตของการวิจัยในด้านเนื้อหาศึกษาถึงบทบาทของอิหม่ามในจังหวัดนครราชสีมา ในด้านต่างๆ ดังต่อไปนี้

1.1 บทบาทในด้านศาสนา

- 1.1.1 ครอบครัวยุคใหม่
- 1.1.2 มรดก
- 1.1.3 การแต่งงาน
- 1.1.4 ชะกาต
- 1.1.5 ข้อพิพาทต่างๆในชุมชน

1.2 บทบาทในด้านการศึกษา

- 1.2.1 กิรออาตี (การเรียนอัล-กุรอาน)
- 1.2.2 โรงเรียนตาดีกา
- 1.2.3 การเรียนการสอนของอิหม่าม ในชุมชน
- 1.2.4 ส่งเสริมการศึกษาในชุมชน

1.3 บทบาทในด้านการบริหาร

- 1.3.1 มิน โยบายในการบริหารชุมชน
- 1.3.2 การทำงานร่วมมือกับองค์กรอื่นๆในการพัฒนาชุมชน
- 1.3.3 รูปแบบการบริหารของอิหม่ามในชุมชน

2. ขอบเขตของการวิจัยในด้านประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรในการวิจัยครั้งนี้คืออิหม่ามในจังหวัดนครราชสีมาจำนวนอิหม่าม 626 คน

2.1 กลุ่มตัวอย่างในเชิงปริมาณคืออิหม่าม 245 คนได้จากการคำนวณโดยใช้สูตร

Yamane

2.2 ในกรณีของกลุ่มตัวอย่างในเชิงคุณภาพผู้วิจัยได้ใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ที่เป็นอิหม่ามในจังหวัดนครราชสีมาโดยเลือกอิหม่ามที่มีคุณสมบัติในด้านอาชีพ อายุ และประวัติการศึกษาที่หลากหลายและเป็นผู้ที่เต็มใจให้ข้อมูลซึ่งมีจำนวน 4 คน

3. ขอบเขตของการวิจัยในด้านตัวแปร จะศึกษาดังนี้

3.1 ตัวแปรอิสระ

3.1.1 อายุ

3.1.2 การศึกษา

3.1.3 อาชีพ

3.1.4 รายได้

3.1.5 ระยะเวลาในการดำรงตำแหน่ง

3.1.6 การปฏิบัติงานและรูปแบบการทำงาน

3.2 ตัวแปรตาม

3.2.1 บทบาทในด้านศาสนา

3.2.2 บทบาทในด้านการศึกษา

3.2.3 บทบาทในด้านการบริหาร

3.2.4 ปัญหาและแนวทางแก้ไข

นิยามศัพท์เฉพาะ

อิหม่าม หมายถึง ผู้นำศาสนาอิสลามในชุมชนตามพระราชบัญญัติการบริหารองค์กรศาสนาอิสลาม พ.ศ. 2540

บทบาท หมายถึง อำนาจหน้าที่ของอิหม่ามตามพระราชบัญญัติการบริหารองค์กรศาสนาอิสลาม พ.ศ. 2540 อย่างเช่น หน้าที่ในด้านการศาสนา หน้าที่ในด้านการจัดการศึกษา และหน้าที่ในการบริหารงาน ในชุมชน

บทบาทด้านศาสนา ในงานวิจัยนี้หมายถึง อำนาจความสะดวกให้ประชาชนปฏิบัติศาสนกิจ และปฏิบัติข้อบัญญัติของศาสนาอิสลามให้ถูกต้องตามกฎหมายอิสลามซึ่งมีหน้าที่เกี่ยวกับการเก็บซะกาต²² การจ่ายซะกาต การจัดกิจกรรมในด้านศาสนา (การออติกาฟ²³ การละศีลอด การจัดหาบุคคลอ่านคุตบะห์ เป็นอิหม่ามในการนำละหมาด การจัดการแต่งงาน การจัดงานศพ) การออกเยี่ยมเยียนสอบถามปัญหาในเรื่องศาสนาเพื่อจะเป็นผู้ไกล่เกลี่ยในข้อพิพาทและอย่างเป็นทางการในเรื่องศาสนา

บทบาทด้านการศึกษา ในงานวิจัยนี้หมายถึง การส่งเสริมการศึกษาและการจัดกิจกรรมเรียนรู้ในชุมชนที่ไม่ขัดต่อบัญญัติแห่งศาสนาอิสลามซึ่งมีหน้าที่เกี่ยวกับการจัดการศึกษาเรียนรู้ในชุมชน (โรงเรียนตาดีกา สอนที่มีสยิดประจำสัปดาห์ การเรียนกีรออาตี (อัล-กรูอาน)) โดยการจัดหาครูผู้สอน หางบประมาณ ส่งเสริมการเรียนรู้ (การบรรยายในเรื่องศาสนา ถ่ายจริยธรรม การออก

²² ซะกาต หมายถึง สิ่งที่มีมูลค่าต้องจ่ายออกไปให้กับผู้ที่มีสิทธิรับซะกาต

²³ การออติกาฟ หมายถึง ใช้เวลาในช่วงสัปดาห์สุดท้ายของเดือนรอมฎอน (บรรจง บินกาซัน, 2542 : 190) โดยอยู่ในมัสยิดและมีเจตนาเพื่ออัลลอฮ์สุบหานครอะฮาลา

คณะ²⁴ การแนะแนวการศึกษาต่อ) ได้มีการจัดทำห้องสมุด ซึ่งได้เป็นกรรมการหรือที่ปรึกษาของโรงเรียนตาดีกาและมีการพัฒนาสภาพแวดล้อมในบริเวณโรงเรียนตาดีกา

บทบาทด้านการบริหาร หมายถึง การดำเนินการทำงานและการบริหารจัดการของอิหม่ามในชุมชนซึ่งมีหน้าที่ในการตัดสินใจ เสนอนโยบาย การประชุม มีการปฏิบัติตามนโยบาย มีการติดตามผล โดยใช้วิธีการ (ปรึกษา เปิดโอกาสแสดงความคิดเห็น) และมีส่วนร่วมในการบริหารทุกภาคส่วนในชุมชน

การปฏิบัติงานและรูปแบบการทำงาน หมายถึง การปฏิบัติงานของอิหม่ามในมิติของการจัดแผนการ การประชุมร่วมกับชุมชน การมีส่วนร่วมของชุมชน ซึ่งได้มีการประชาสัมพันธ์ในเรื่องการปฏิบัติงาน และมีการประเมินผลในการปฏิบัติงาน

การพัฒนา หมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นโดยอิหม่ามเป็นผู้ดำเนินงาน

ชุมชน หมายถึง บุคคลที่อยู่อาศัยในสถานที่หรือบริเวณใกล้เคียง (จังหวัดนราธิวาส) ที่มีวัฒนธรรมเดียวกัน มีความสัมพันธ์กัน และมีการติดต่อสื่อสาร ซึ่งมัสยิดเป็นศูนย์กลางในการบริการชุมชนโดยมีอิหม่ามเป็นผู้บริหารจัดการ

²⁴ คณะ หมายถึง เชิญชวนให้กระทำความดี